“ТАСДИҚЛАЙМАН”

ФВПКҚТМОИ **РЕКТОРИ**

_______________Б.ЛАТИПОВ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ

Фарғона ВИЛОЯТ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ИНСТИТУТИ

“ТАБИИЙ ФАНЛАР ТАЪЛИМИ” КАФЕДРАСИ

“ИҚТИСОДИЙ БИЛИМ АСОСЛАРИ ФАНИДАН МАЪРУЗА МАТНЛАР Т Ў П Л А М И

ФАРҒОНА –- 2009

Ушбу маъруза матни Фаргъона вилоят педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти “Табиий фанлар таълими” кафедрасининг иқтисодиёт фани йўналиши бўйича

малака ошириш курси тингловчилари учун маъруза матни тайёрланган бўлиб, Халқ таълими тизимининг умумий ўрта таълим мактабларининг иқтисодий билим асослари фани ўқитувчилари учун мўлжалланган.

Тузувчи-муаллиф: 1.Н.Хошимова- – “Табиий фанлар таълими” кафедрасининг ўқитувчиси

Тақризчи: 1. Н.Самиев – ФарПИ, итиқсод фанлари Номзоди, доцент

Ушбу малака ошириш тингловчилари учун иқтисодиёт фанидан давлат талаблари, тақвимий-мавзуий режа ва маъруза матнлари ноанъанавий усулда барча иқтисодий билим асослари фани ўқитувчилари ва оқувчилари учун фойдаланишга қулай бўлиб, унда иқтисодиёт фанидан давлат талаблари, 8-9 синфлар учун иқтисодиётни ўқитиш методикаси, барча фанлар бўйича жорий этилган илгъор педагогик технологиялардан фойдалана олиш ва уларни дарс жараёнида самарали қўллай олиши, синфдан, мактабдан ташқари ишлар, касбга йўллаш, иқтисодиёт фанини ўқитишдаги янгиликлар келтирилган.

Мазкур маъруза матнлари институт Илмий Кенгаши томонидан 2008 йил декабр ойида кўриб чиқилган ва ўқув жараёнига жорий этиш учун тавсия этилган.

ИҚТИСОДИЙ БИЛИМ АКСОСЛАРИ ФАНИДАН МАъРУЗАЛАР РУЙХАТИ

2004-2007 йилларда Халқ таълими соҳасига доир қабул ѕилинган Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармойиш, Фармон ва қарорлари

ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари

2 **Иқтисодий билим асослари фани предмети, мақсад ва вазифалари. Такомиллаштирилган ДТС давлат талаблари.**

3 **Бозор иқтисодиётига ўтиш ва иқтисодиётни эркинлаштириш хусусиятлари ва давлат мулкини хусусийлаштириш.**

4 **Иқтисод фанининг ривожланишига ўз хиссасини қўшган олимлар.**

5 **Иқтисодий билим асослари фанини ўқитиш услублари. Ўқувчиларни баҳолашнинг рейтинг тизими. Озлаштириш ва ўқитилиш мониторинги.**

6 **Иқтисодий билим асослари фанини ўқитишда замонавий педагогик технологиялар ва интерфаол усуллардан фойдаланиш усуллари.**

7 **Ўзбек модели ва Ислохотларнинг маънавий мезони.**

8 **«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»ни амалга оширишда ўйувчиларни касб ҳунарга йўналтиришнинг аҳамияти.**

Иқтисодий билим асослари фани бўйича

Давлат талаблари:

- Умумий ўрта таълим муассасалари хақидаги Низом ва умумий ўрта таълимга тегишли бошқа ҳуқуқий, Кадрлар тайёрлаш миллий моделини билиши;
- меъёрий, услубий хужжатларни билиши;
- Иқтисодий билим асослари фани бўйича умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартларини ва улар асосида тузилган ўқув дастурларини мукаммал билиши;
- Янги таълим стандартлари ва ўқув дастурларини аввалги дастур ва талабларидан фарқини билиши;
- Иқтисодий билим асослари фани бўйича умумий ўрта ва олий таълимнинг давлат таълим стандартлари ҳақида маълумотга эга бўлиши;
- Иқтисодий билим асослари фани бўйича ўқув хоналари, фан кабинетлари ва лабараторияларни намунавий жиҳозлаш рўйхати, нормативларини мукаммал билиш;
- Иқтисодий билим асослари фанини ўқитишда турли техника воситалари, мавжуд дарсликлар, ўқув қўлланмалари, ўқув-методик адабиётлардан фойдаланиши ва уларни таҳлил қила олиши;
- Янги ахборт ва педагогик технологиялардан, ўқувчиларнинг ўқув фаолиятини фаоллаштирувчи усуллардан ҳабардор бўлиши, ўқув машгъулотларида улардан фойдаланиш малакасига эга бўлиш;
- Ўқувчиларни ўз устида мустақил ишлашларини ташкилий ва услубий таъминлашни билиши;
- Ўрта Осиё ва мутафаккирларининг Иқтисодий қарашларини билиши ва таълим жараёнига жорий қила олиши;
- Мутахасисслиги бўйича илгъор иш тажрибаларини ўрганиши ва ў фаолиятига татбиқ эта олиши;
- Иқтисодий билим асослари-фани бўйича дарсдан ташқар машгъулотларлар олиб бориши ва тўгараклар ташкил қила олиш йўл йўриқларинии билиши;
- Синф рахбари ишининг мазмун мундарижаси, шакл ва усулларн билиши ва олиб бориш малакасига эга бўлиши;
- Иқтидорли ўқувчиларни аниқлаш, саралаш ва уларга табақалашга таълим бериш йўлларини эгаллаши, олимпиадаларга тайёрлаши;
- Ўз мутаҳасисслиги бўйича муаммолар, янгиликлар, илмий изланишла ҳақидаги маълумотга эга бўлиши;
- УУТ муассасаларида тажриба синови – ишини олиб бориш тарти қоидаларини билиши;
- Мустақил хўжфлик ҳисобини билиши;
- Дарсларни кузатиш ва таҳлил қилиш малакасига эга бўлиши;
- Ўқувчиларни ақлий Иқтисодий фаолият кўрсатишига тайёрлай олиши;
- УЎТ педагогларни аттестация қилиш ва тоифаларни кўтариш тартиб қоидалари ҳақида маълумотга эга бўлиши;

- Ўқувчиларни касбга йўллаш тартиби, мақсад ва вазифаларини билиш ва Иқтисодий билим асослари фани бўйича касбга йўллаш ишларини оли бора олиши;
- Мустақил равишда ва масофадан туриб ўз малакасини оширишнинг йўл йўриқларини билиши ва эгаллаши;
- Иқтисодий тизимлар; бозор иқтисодиёти ва унинг режали иқтисодда афзаллиги, эҳтиёж ва заҳиралар, талаб ва таклиф, ишлаб чиқариш, мул мулкчилик шакллари, давлат мулкини хусусийлаштириш ва кўп укладл иқтисодиёт, менежмент ва маркетинг, тадбиркорлик ва кичик бизнес, (бизне режа тузиш), иқтисодиётни эркинлаштириш, солиқлар, бюджетин шакллантириш, банк ва молия тизими, кредит ва кредит турлари, инвестици экспорт, импорт, пул, пул эмиссияси, инфляция, нархлар, монополи антимонополистик сиёсат, аграр муносабатлар, истеъмолчилар ҳуқуқин ҳимоя қилиш, жаҳон иқтисодиётига оид билим ва малака эгаси бўлишлар лозим.

МАВЗУ: Халқ таълими соҳасигаги Оzбекистон Республикаси Президенти Фармонлари, Фармойишлари, Вазирлар Маҳкамасининг, РХТВ қарорлари ва Халқ таълими вазирлигининг буйруқларини ўрганиш ҳамда Давлат Тест Маркази лойихаларини муҳокама қилиш. (4 соат назарий)

МАҚСАД: Курс тингловчиларига Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўгърисида»ги, “«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўгърисида»ги

қонунни, Ўзбекистон Республикаси“Президентининг 19- феврал 2004 №Ф1910 сонли 2004-2008 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш дастурини тайёрлаш чора тадбирлари тўгърисидаги фармойиши, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 25 май ПФ 3431 сонли 2004-2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантиришнинг Давлат умуммиллий дастури тўгърисидаги фармони, мустақиллик даврида ВМнинг таълимга алоқадор қабул қилинган қатор қонун ва “қарорлари уларнинг қисқача мазмуни ҳамда Давлат Тест Маркази лойихарини ўрганиб чиқиш.

Керакли жихозлар: Тарқатма материаллар, қўшимча адабиётлар, тестлар.

Таянч иборалар: Кадрлар тайёрлаш миллий дастури, ДТС, шахс, давлат ва жамият, узлуксиз таълим, фан, ишлаб чиқариш.

МАВЗУ: Халқ таълими соҳасигаги Озбекистон Республикаси Президенти Фармонлари, Фармойишлари, Вазирлар Маҳкамасининг, РХТВ қарорлари ва Халқ таълими вазирлигининг буйруқларини ўрганиш ҳамда Давлат Тест Маркази лойихаларини муҳокама қилиш.

“

1.Озбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 19 февралдаги **“2004-2008 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш дастурини тайёрлаш чора-тадбирлари тоғрисида**ги Фармойиши.(Ф-1910)

2.Озбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 21 майдаги “**2004-2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш давлат умуммиллий дастури тоғрисида**ги Фармони. (ПФ-3431)

3.Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 7 июндаги “**Бюджетдан ташқари мактаб таълими жамғармасини ташкил этиш чора-тадбирлари тоғрисида**ги қарори. (№263)

4. Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 2 июлдаги “**Умумтаълим мактаблари оsитувчиларининг меҳнатини рағбатлантиришга доир қошимча чора-тадбирлар тоғрисида**ги қарори. (№310)

5.Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 9 июлдаги “**2004-2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастурини амалга ошириш чора-тадбирлари тоғрисида**ги қарори. (№321)

6. Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 5 августдаги **“Озбекистон Республикаси Халқ таълими Вазирлиги фаолиятини такомиллаштириш тоғрисида**ги қарори. (№372)

7. Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 29 августдаги **“Озбекистон Республикаси Халқ таълими Вазирлиги ҳузуридаги Болалар спортини ривожлантириш жамғармаси фаолиятини ташкил этиш тоғрисида**ги қарори. (№410)

8.Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 21 октябрдаги **“2005-2009 йилларда умумтаълим мактабларини мебел, замонавий оқув-лаборатория асбоб-ускуналари, компютер техникаси ва спорт анжомлари билан таъминлаш дастури тоғрисида**ги қарори. (№493)

9.Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 22 ноябрдаги **“2005-2009 йилларда умумтаълим мактаблари учун дарсликлар ва оқув-методик қолланмалар нашр этиш дастури тоғрисида**ги қарори (№548)

10. Озбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 25 ноябрдаги **“Халқ таълими ходимлари меҳнатига ҳақ тўлаш тизимини такомиллаштириш ва уни моддий рағбатлантиришни кучайтириш чора-тадбирлари тоғрисида”** қарори (№ПҚ-227)

11. Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2005 йил 21 декабрдаги **“Халқ таълими ходимлари меҳнатига ҳақ толашнинг такомиллаштирилган тизимини яратиш ва моддий рағбатлантириш тоғрисида”** қарори (№275)

12. Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 16 февралдаги **“Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш тоғрисида**ги қарори (№25)

13. Озбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 31 майдаги **“Умумтаълим мактабларини дарсликлар билан таъминлашни такомиллаштириш борасидаги қошимча чора тадбирлар тоғрисида**ги қарори (№ПҚ-362)

14. Озбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 1 июндаги **“Озбекистон Республикаси Молия вазирлиги Ҳузурида Республика мақсадли китоб жамғармасини ташкил этиш чора-тадбирлари тоғрисида**ги қарори (№ПҚ-363)

15. Озбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 27 июлдаги **“Умумтаълим мактаблари битирувчиларини академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежларида таълим олишларини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тоғрисида**ги қарори (ПҚ-427)

16. О**збекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 2 январдаги “Халқаро тараққиёт уюшмаси иштирокида "Мактаб таълимини ривожлантириш" лойиҳасини амалга ошириш чора-тадбирлари тоғрисида**ги қарори (ПҚ-551)

17. Озбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 26 февралдаги **“Халқ таълими муассасаларини молиялаштириш механизмини такомиллаштириш оғрисида**ги Фармони. (ПФ-3857)

18. Озбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 29 мартдаги **“Умумтаълим мактабларининг намунавий штатларини тартибга солиш чора-тадбирлари тоғрисида**ги қарори (ПҚ-609)

19. Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 30 мартдаги **“Халқ таълими муассасаларининг молиявий-иқтисодий таъминотини такомиллаштириш чора-тадбирларини амалга ошириш тоғрисида”** қарори (№63)

20. Озбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 1 майдаги **“Он икки йиллик таълимга толиқ отиш ҳамда тошкент шаҳридаги янги қурилаётган ва реконструкция қилинаётган касб-ҳунар коллежлари ва академик лицейлар объектларини 2007-2008 оқув йилига оз вақтида тайёрлашга оид қошимча чора-тадбирлар тоғрисида**ги қарори (ПҚ-633)

21. Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 7 июндаги **“Озбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ҳузурида мултимедиа умумтаълим дастурларини ривожлантириш марказини ташкил этиш чора-тадбирлари тоғрисида**ги қарори (№110)

22. Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 31 июлдаги **“Оилавий болалар уйлари тоғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”** қарори (№158)

23. Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 21 августдаги **“Вояга етмаган болаларни фарзандликка ва болаларни оилага тарбияга олиш (патронат) тоғрисидаги Низомга озгартириш ва қошимчалар киритиш ҳақида”** қарори (№179)

24. Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 25 октябрдаги **“Мактабгача таълим соҳасидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тоғрисида”** қарори (№225)

2004-2007 йилларда Халқ таълими соҳаси бойича қабул қилинган ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар ва уларда Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлигига берилган топшириқлар таҳлили

2004-2007 йилларда Халқ таълими соҳасига доир жами **24 та** Озбекистон Республикаси Президенти Фармойиш, Фармон ва қарорлари ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари қабул қилинган.

Жумладан:

Озбекистон Республикаси Президентининг Фармойиши – **1 та**;

Озбекистон Республикаси Президентининг Фармони – **2 та**;

Озбекистон Республикаси Президентининг қарори – 7 **та**;

Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори **- 14 та**.

Мазкур ҳуқуқий меъёрий ҳужжатларда Озбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги зиммасига жами **94 та** вазифа ва кўрсатмалар юклатилган.

Шундан:

Умумтаълим мактаблари биноларини ва мухандислик-коммуникация инфратузилмасини тубдан янгилаш ва капитал реконструкция қилиш бўйича	**9 та**
Мактабларни замонавий окув-лаборатория ускуналари, компютер техникаси билан жиҳозлаш бойича	**13 та**
Мактабларни дарсликлар ва ўқув-услубий материаллар билан жиҳозлаш бўйича	**17 та**
Умумтаълим мактабларини малакали педагог кадрлар билан таъминлаш, оқитувчиларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишнинг самарали тизимини яратиш бойича	**9 та**
Умумтаълим мактаблари оқитувчилари меҳнатини рағбатлантиришни кучайтириш ва молиявий ҳолатлар бойича	**26 та**

Умумтаълим мактаблари спорт базасини мустаҳкамлаш ва уларда спортни ривожлантириш бойича	**2 та**
Умумтаълим мактаблари битирувчиларини академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежларида таълим олишларини янада кенгайтириш бойича	**5 та**
Мактабгача таълим ва оилавий болалар уйлари соҳаси бойича	**5 та**
"Мактаб таълимини ривожлантириш" лойиҳасини амалга ошириш чора-тадбирлари бойича	**4 та**
мултимедиа умумтаълим дастурларини ривожлантириш бойича	**4 та**

2004-2007 йилларда Халқ таълими соҳасигадоир қабул қилинган Озбекистон Республикаси Президенти Фармойиш, Фармон ва қарорлари ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг қарорларида Халқ таълими вазирлигига юклатилган вазифалар

1. Озбекистон **Республикаси Президентининг 2004 йил 21 майдаги «2004-2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш давлат умуммиллий дастури тоғрисида»ги** Фармони. (ПФ-3431)

3-банд. 2004-2009 йилларда Мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастурини амалга ошириш борасидаги ишларнинг бутун комплекси бажарилиши учун масъулият Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги зиммасига юклатилсин.

Дастурни амалга ошириш борасидаги ишларни мувофиқлаштириш мақсадида ҳар бир алоҳида шаҳар ва туман бўйича ишлар жабҳа ва уларни бажариш муддатлари аниқ белгиланиши, бузиб ташланадиган, капитал реконструкция қилинадиган ва капитал таъмирлаш талаб этиладиган мактаблар жойлашган манзилларнинг хариталарини тузиш кўзда тутилсин ва шу асосда ҳар бир объект бўйича тиклаш ишлари мактаблардаги оқув жараёнига зарар етказмаслиги учун уларни бажаришнинг аниқ дастурлари тайёрлансин.

11-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, 2004 йил 1 октябргача:

мамлакатимиз корхоналарида ишлаб чиқарилаётган мактаб парталари, мактаблар учун мебель ва бошқа оқув ускуналари танловини эълон қилсин ва кўргазмасини ташкил этсин;

мактаб ва оқув ускуналарининг муайян турларини ишлаб чиқаришга доир давлат буюртмасининг беш йиллик дастурини ишлаб чиқсин;

12-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, 2004 йил 1 сентябргача 2005-2009 йилларда мактабларни замонавий оқув-лаборатория жиҳозлари ва компьютер техникаси билан жиҳозлаш бўйича махсус дастур тайёрласин ва Вазирлар Маҳкамасига киритсин.

Мазкур Дастурни тайёрлашда қуйидагилар кўзда тутилсин:

касб-ҳунар коллежлари ва академик лицейларни оқув-лаборатория ускуналари билан жиҳозлаш услубиёти ва амалиётини мажбурий тарзда қоллаш;

Мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастурини ижро этиш муддатларида мактабларни замонавий компютер техникаси билан жиҳозлаш, ихтисослаштирилган синфлар (физика, кимё, биология ва бошқа хоналар) ташкил этиш, бунда молиялаш манбалари, уларни таъмирлаш бойича моддий база мавжудлиги, мактабларнинг тегишли мутахассис ва оқитувчилар билан таъминланишини ҳисобга олиш.

12-банд. Озбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги:

бир ой муддатда 2004 йил 1 сентябрдан бошлаб оқитувчилар учун меҳнатга ҳақ толаш ва тариф ставкалари тизимини қайта кўриб чиқиш юзасидан Вазирлар Маҳкамасига таклифлар киритсин, уларда истеъдодли, оз касбига содиқ, таълим ва тарбия жараёнига катта ҳисса қошган оқитувчилар, биринчи навбатда, бошланғич синфлар оқитувчиларини рағбатлантиришнинг самарали механизмини яратиш козда тутилсин;

Оқитувчиларга ҳақ толаш тизимини тармоқ сеткасига отказиш масалалари оммавий ахборот воситаларида, махсус семинарлар, конференциялар ва кенгашларда кенг муҳокама этилишини ташкил қилсин ва 2004 йил 1 октябргача Вазирлар Маҳкамасига аниқ таклифлар киритсин.

2. Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 7 июндаги «Бюджетдан ташқари мактаб таълими жамғармасини ташкил этиш чора-тадбирлари тоғрисида»ги қарори. (№263)

10-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқтаълими вазирлиги Жамғарма ресурсларини шакллантиришда кенг коламда комак ва ҳар томонлама ёрдам берсинлар.

3. Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 2 июлдаги «Умумтаълим мактаблари оқитувчиларининг меҳнатини рағбатлантиришга доир қошимча чора-тадбирлар тоғрисида»ги қарори. (№310)

3-банд. Озбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, Молия вазирлиги билан биргаликда бир ой муддатда амалдаги қонун ҳужжатларига

ушбу қарордан келиб чиқадиган ўзгартиришлар ва қошимчалар тоғрисида Вазирлар Маҳкамасига таклифлар киритсин.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 9 июлдаги «2004-2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастурини амалга ошириш чора-тадбирлари тоғрисида»ги қарори. (№321)

3-банд. Озбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ушбу қарорнинг 2-бандида тасдиқланган параметрлардан келиб чиққан ҳолда 2005-2009 йилларда умумтаълим мактабларини тиклашнинг аниқ ҳудудий дастурларини бир ой муддатда ишлаб чиқсинлар ва тасдиқласинлар.

Шу билан бирга, капитал реконструкция қилиш ва капитал таъмирлаш даврида тикланаётган мактаблар оқувчиларини яқинда жойлашган мактабларга ва бошқа умумтаълим муассасаларига, оқув жараёнига зарар етказмаган ҳолда вақтинчалик ўтказишнинг аниқ жадвали ва жойлашуви ишлаб чиқилсин.

3-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ҳар йили Инвестиция дастури лойиҳасини ва аниқ ройхатларни шакллантиришда бузиб ташланадиган мактаблар ўрнига янгидан қуриладиган, капитал реконструкция қилинадиган, капитал ва жорий таъмирланадиган умумтаълим мактаблари сонини ва рўйхатини, ишларни молиялаштириш ҳажмларини белгилаган ҳолда, аниҳ корсатсинлар. Бунда капитал реконструкция қилинадиган, капитал ва жорий таъмирланадиган мактабларни тиклаш ишларининг бир тоифасидан бошқасига отказиш қатъиян тақиқлансин, 2-иловада корсатилган параметрларга қатъий риоя қилинсин.

Озбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 19 февралдаги Ф-1910-сон фармойиши билан ташкил этилган Махсус комиссияга Озбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги, Халқ таълими вазирлиги ва Молия вазирлигининг тақдимномасига биноан тасдиқланган умумий параметрлар доирасида умумтаълим мактабларини қуриш, капитал реконструкция қилиш, капитал ва жорий таъмирлашнинг ҳар йили тасдиқланадиган аниқ ройхатига озгартириш киритиш ҳуқуқи берилсин.

3-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, бузиб ташланадиган мактаблар орнига қуриладиган янги объектларни мактабларни капитал реконструкция қилиш ва капитал таъмирлаш ишларини фойдаланишга тайёр ҳолда бажариш шартларида ҳамда фақат тасдиқланган намунавий лойиҳалар бўйича пудрат танлов савдоларининг оз вақтида отказилишини таъминласин;

мактабларни қуриш, капитал реконструкция қилиш ва таъмирлаш юзасидан буюртмачилар ва пудратчилар ўртасида пудрат шартномалари тузилиши ва шартнома мажбуриятлари бажарилиши устидан доимий мониторинг олиб борсин;

Ҳар чоракда Вазирлар Маҳкамасига шартнома мажбуриятлари бажарилиши мониторинги натижалари, лойиҳалаштириш ва қурилиш ишларининг сифати тоғрисида ахборот тақдим этсин.

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 5 августдаги «ўзбекистон республикаси халқ таълими вазирлиги фаолиятини такомиллаштириш тоғрисида»ги қарори. (№372)

3-банд. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ва 2004-2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантиришнинг Давлат умуммиллий дастурининг асосий принциплари ва устувор йўналишларини амалга ошириш Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги фаолиятининг муҳим мақсадли вазифаси деб ҳисоблансин.

Қуйидагилар Озбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлигининг асосий вазифалари ва фаолияти йоналишлари этиб белгилансин:

мактабгача, умумий ўрта ва мактабдан ташқари таълим тизимини ривожлантиришга қаратилган ягона давлат сиёсатини амалга ошириш, педагог кадрларнинг, айниқса бошланғич синфлар оқитувчиларининг малакасини ва касб даражасини ошириш;

умумий орта таълимнинг Давлат таълим стандартларини, ҳар томонлама ривожланган ва мустақил фикрлашга қодир бўлган шахсни шакллантириш учун шарт-шароитларни таъминлайдиган мактабгача ва мактабдан ташқари таълимга қийиладиган талабларни такомиллаштириш;

Оқув-тарбия жараёнига оқитишнинг замонавий илғор шаклларини, янги педагогик ва ахборот технологияларини, маънавий-маърифий тарбиялашнинг самарали шакллари ва усулларини жорий этиш, тинчлик ва барқарорликни таъминлашга, мамлакатнинг тараққиёти ва халқ фаровонлигини оширишга қаратилган миллий мустақиллик ғояларини амалга ошириш;

идоравий бойсунушидан ва муклчилик шаклларидан қатъи назар мактабгача, умумий ўрта ва мактабдан ташқари таълим муассасалари фаолиятини мувофиқлаштириш ва уларга методик раҳбарлик қилиш;

мактабгача, умумий ўрта ва мактабдан ташқари таълим учун оқув ва оқув- методик адабиётларнинг янги авлодлари яратилиши ва нашр этилишини ташкил этиш;

идоравий мансуб таълим муассасаларида моддий-техник шарт-шароитларнинг янада мустаҳкамланишини таъминлайдиган норматив база яратиш, жамият ва давлат манфаатларини қониқтирадиган таълим сифати ва мазмунини ошириш;

тизимли асосда педагог кадрлар тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлашни ташкил этиш, жамиятда таълим ходимларининг ижтимоий мақомини ошириш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш.

2-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирига, зарурат бўлганда, вазирлик марказий аппарати тузилмасига ходимларнинг

белгиланган чекланган умумий сони доирасида ўзгартиришлар киритиш ҳуқуқи берилсин.

3-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги Давлат тест маркази билан биргаликда:

бир ой муддатда Халқ таълими тизими органлари ва оқув юртларининг раҳбар ва педагог кадрлари аттестацияси тоғрисидаги низомни ишлаб чиқсин ва белгиланган тартибда ройхатдан отказсин.

2005 йил 1 январгача болган муддатда халқ таълимини бошқариш ҳудудий органларининг раҳбар кадрларини, педагогика институтларининг раҳбарлари ва профессор-оқитувчилар таркибини, шунингдек умумтаълим мактаблари раҳбарларини аттестациядан отказсин.

5. Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 29 августдаги «Озбекистон Республикаси Халқ таълими Вазирлиги ҳузуридаги Болалар спортини ривожлантириш жамғармаси фаолиятини ташкил этиш тоғрисида»ги қарори. (№410)

6-банд. ***О***збекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги Болалар спортини ривожлантириш жамғармаси билан биргаликда бир ой муддатда 2004-2009 йилларда Мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастури амалга оширилишининг муҳим таркибий қисми сифатида Болалар спортини ривожлантириш масалалари бўйича мувофиқлаштирилган ишлар дастурини ишлаб чиқсин.

Болалар спортини ривожлантириш дастури ва 2004-2009 йилларда Мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастурининг ўзаро боғлиқлиги бўйича ишларни мувофиқлаштириш масалалари Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлигининг Мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий астури амалга оширилиши мониторинги бошқармасининг болалар спортини ривожлантириш бўлимига юклансин.

6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 21 октябрдаги «2005-2009 йилларда умумтаълим мактабларини мебел, замонавий оқув-лаборатория асбоб-ускуналари, компьютер техникаси ва спорт анжомлари билан таъминлаш дастури тоғрисида»ги қарори. (№493)

5-банд. Белгилаб қойилсинки:

умумтаълим мактабларини мебель, замонавий оқув-лаборатория асбоб-ускуналари, компьютер техникаси ва спорт анжомлари билан жиҳозлаш қонун ҳужжатларига мувофиқ тендер савдолари отказиш йоли билан амалга оширилади;

мактаб мебели, замонавий оқув-лаборатория асбоб-ускуналари, компютер техникаси ва спорт анжомлари харид қилиш юзасидан тузиладиган

шартномалар Қорақалпоқистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар Ҳокимликлари ҳузуридаги ягона буюртмачи хизматлари томонидан ҳудудий халқ таълими органлари билан биргаликда тузилади;

мактаб мебели, замонавий оқув-лаборатория асбоб-ускуналари, компьютер техникаси ва спорт анжомлари етказиб бериш юзасидан шартномаларда аванс толови камида 30 фоиз миқдорида назарда тутилади, кейинчалик амалда етказиб бериш ҳажмидан келиб чиққан ҳолда ҳар ойда толанади;

етказиб бериш сифати ва муддатлари, шунингдек товарлар ва хизматларга оз вақтида ҳақ tолаш бойича шартнома шартларининг бажарилиши мониторинги Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги томонидан амалга оширилади.

6-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги Иқтисодиёт вазирлиги ва Молия вазирлиги билан биргаликда 1-3-иловаларга мувофиқ тасдиқланган 2005-2009 йилларда умумтаълим мактабларини жиҳозлашнинг кўрсаткичларидан келиб чиққан ҳолда ҳар йили 1 октябргача келгуси йилда умумтаълим мактабларини мебел, оқув-лаборатория асбоб-ускуналари, компьютер техникаси ва спорт анжомлари билан жиҳозлашнинг аниқ дастурини ишлаб чиқсин ҳамда тасдиқлаш учун Махсус комиссияга тақдим этсин.

Ҳар йиллик аниқ дастурларни шакллантиришда ҳар бир мактабнинг амалда моддий-техник таъминланганлиги қатъий ҳисобга олинсин ҳамда мактаб мебели, оқитишнинг техник воситалари, коргазмали оқув қолланмалари, лаборатория асбоб-ускуналари, приборлар, компьютер техникаси ва спорт анжомлари асоссиз ҳисобдан чиқарилишига йол қойилмасин.

7. Озбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 25 ноябрдаги
“Халқ таълими ходимлари меҳнатига ҳақ толаш тизимини такомиллаштириш ва уни моддий рағбатлантиришни кучайтириш чора-тадбирлари тоғрисида” қарори (№ПҚ-227)

2-банд. Озбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги ҳамда Молия вазирлигининг:
2006 йил 1 январдан бошлаб халқ таълими муассасалари ходимларининг малака тоифалари ва лавозимлари бўйича базавий тариф ставкаларини белгилаган ҳолда халқ таълими муассасалари педагоглари ва раҳбар ходимлари меҳнатига ҳақ тўлашнинг такомиллаштирилган тизимини жорий этиш;

Оқитувчиларга тарбиявий ва синфдан ташқари ишларни бажарганлик, касб маҳорати ва оқув жараёнига қошган аниқ ҳиссаси, юқори натижалар ва таълим сифати учун базавий ставкаларга устама ҳақ, шунингдек ушбу муассасаларнинг ходимларига бир марта бериладиган мукофотлар ва моддий

ёрдам бериш учун Умумтаълим муассасаларининг орнак корсатган ходимларини рағбатлантиришнинг директор жамғармасини ташкил этиш;

Қонун ҳужжатларида белгиланган устамаларни, шунингдек мукофотлар ва моддий ёрдам бериш учун умумтаълим муассасаларидан ташқари Мактабгача, мактабдан ташқари ва халқ таълими бошқа муассасалари ходимларини моддий рағбатлантириш жамғармасини сақлаб қолиш тоғрисидаги таклифига розилик берилсин.

Озбекистон Республикаси Молия вазирлигининг умумтаълим муассасалари ходимларининг меҳнат ҳақини такомиллаштиришга қаратилган чора-тадбирларини амалга ошириш ҳисобидан уларнинг иш ҳақи келгуси йилда барча ҳақ толаш манбалари ҳисобига (ҳар йилги индексациялар бу ҳисобга кирмайди) орта ҳисобда 1,3 баравар оширилиши маълумот учун қабул қилинсин.

8. Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2005 йил 25 ноябрдаги “2005-2009 йилларда умумтаълим мактаблари учун дарсликлар ва оқув-методик қолланмалар нашр этиш дастури тоғрисида” қарори (№-548)

3-банд. Белгилаб қойилсинки:

умумий орта ва орта махсус, касб-ҳунар таълими таълим муассасалари учун янги дарсликлар ва оқув-методик комплексларни яратиш, уларни нашр этишга давлат буюртмасини жойлаштириш танлов асосида амалга оширилади;

умумтаълим мактаблари, академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежлари учун дарсликлар ва оқув-методик комплексларни харид қилиш маҳаллий бюджетлар маблағлари ғисобига Қорақалпоғистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, вилоятлар халқ таълими бошқармалари ва Тошкент шаҳар халқ таълими бош бошқармаси, шунингдек ўрта махсус, касб-қунар таълими ҳудудий бошқармалари томонидан амалга оширилади.

5-банд. Озбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги:

2005-2009 йилларда умумтаълим мактаблари учун дарсликлар ва оқув-методик комплекслар нашр этишнинг 1а ва 1б-иловаларга мувофиқ тасдиқланган прогноз кўрсаткичларидан келиб чиққан ҳолда ҳар йили келгуси йилда нашр этиш молжалланган оқuv адабиётларининг аниқ ройхатини ва тиражини белгиласин ва тасдиқласин;

умумий орта таълимнинг такомиллаштирилган давлат таълим стандартлари, дарсликларга нисбатан янгиланган методик талаблар асосида оқув адабиётлари 2-иловага мувофиқ муддатларда яратилишини ва нашр этилишини таъминласин;

Озбекистон Республикаси Молия вазирлиги билан биргаликда, Дарсликларнинг республика айланма фондини яратишни ҳамда мактаблар оқувчиларини ушбу фонд ҳисобига дарсликлар билан таъминлаш тартибини

назарда тутувчи мактаблар оқувчиларини дарсликлар билан таъминлашнинг самарали механизмини жорий этиш юзасидан 2004 йил охиригача таклиф тайёрласин ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига киритсин;

Ўзбекистон алоқа ва ахборотлаштириш агентлиги, Озбекистон Республикаси Молия вазирлиги билан биргаликда 2005-2009 йилларда умумтаълим мактаблари учун давлат таълим стандартлари талабларига мувофиқ юқори самарали мултимедий тизимларини ҳамда оқув адабиётлари ва қолланмаларнинг компьютер электрон турларини яратиш дастурини ишлаб чиқсин ва белгиланган тартибда тасдиқласин.

9. Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2005 йил 21 декабрдаги “Халқ таълими ходимлари меҳнатига ҳақ толашнинг такомиллаштирилган тизимини яратиш ва моддий рағбатлантириш тоғрисида” қарори (№275)

<u>5-банд.</u> Озбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги, Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат тест маркази билан биргаликда, Молия вазирлиги билан келишган ҳолда, икки ҳафта муддатда Умумтаълим муассасаси-мактаб ҳузуридаги махсус комиссия тоғрисидаги низомни ишлаб чиқсин ва белгиланган тартибда тасдиқласин, унда:

махсус комиссиянинг ҳуқuлари ва масъулияти, унинг мажлисларини отказиш ва қарорлар қабул қилиш тартибини;

педагогик меҳнатни баҳолаш мезонлари асосида оқитувчиларнинг базавий тариф ставкаларига устамаларнинг аниқ миқдорларини белгилаш тартибини;

Директор жамғармаси маблағларидан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш тартиби ва мансабдор шахсларнинг масъулиятини;

махсус комиссияларнинг самарали фаолият кўрсатиши билан боғлиқ бошқа масалаларни тартибга солиш назарда тутилсин.

<u>5-банд.</u> Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги Халқ таълими вазирлиги ва Вазирлар Маҳкамасиҳ ҳузуридаги Давлат тест маркази билан биргаликда бир ой муддатда халқ таълими ходимлари асосий лавозимларининг малака тавсифларини ҳамда Раҳбар ва педагог кадрларни аттестациядан отказиш ва уларга малака тоифалари бериш тартиби тоғрисидаги Низомни, кейинчалик уларни Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида ройхатдан ўтказган ҳолда, қайта кориб чиқсин ва белгиланган тартибда тасдиқласин, уларда:

педагог ходимлар малакасини, билим даражасини ва педагогик маҳоратини баҳолашнинг улар малакаси холисона баҳоланишини таъминловчи мезонларини такомиллаштириш, шунингдек педагог малакаси пасайган тақдирда белгиланган тоифани пасайтириш;

Оқитувчилар лавозимига фақат олий ёки ўрта махсус, касбий маълумотга эга бўлган ходимлар қабул қилинадиган тартибни белгилаш;

малака тоифаси бериш учун зарур бўлган энг кам стаж муддатларини белгилаш назарда тутилсин.

7-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги:

Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги, Қорақалпоқистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари билан биргаликда 2006 йил 1 январгача халқ таълими муассасалари ходимлари меҳнатига ҳақ толашнинг такомиллаштирилган тизимини жорий этиш юзасидан, айниқса жойларда зарур тайёргарлик ва тушунтириш ишларини амалга оширсин;

Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат тест маркази билан биргаликда 2006-2007 йиллар мобайнида умумтаълим муассасаларининг барча педагог ходимларини аттестациядан отказсин ҳамда унинг натижаларига кўра ходимларга тегишли малака тоифаларини белгиласин.

Амалга оширилган ишлар тоғрисида Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил I ярим йиллиги якунлари бойича мажлисида ахборот берилсин.

8-банд. Озбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, Қорақалпоқистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар Ҳокимликлари халқ таълими муассасалари ходимлари меҳнатига ҳақ толашни такомиллаштириш билан боғлиқ чора-тадбирларнинг амалга оширилиши устидан қаттіқ мониторинг орнатсинлар.

10. Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 16 февралдаги “Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш тоғрисидаги қарори (№25)

2-банд. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Халқ таълими вазирлиги:

манфаатдор вазирликлар ва идоралар билан биргаликда икки ой муддатда амалдаги норматив ҳужжатлар ва оқув-методик ҳужжатларни тасдиқланган Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишга қойиладиган давлат талабларига мувофиқлаштирсинлар;

Озбекистон Республикаси Молия вазирлиги билан биргаликда бир ой муддатда таълимнинг ушбу турига ажратиладиган бюджет маблағлари доирасида педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш таълим муассасаларининг намунавий ташкилий тузилмасини ва намунавий штатларини, шунингдек маблағларни режалаштириш ва сарфлаш тартибини қайта кориб чиқсинлар ва белгиланган тартибда тасдиқласинлар;

Ҳар йили Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат тест маркази билан биргаликда қайта тайёрлаш ва малака ошириш таълим муассасалари оқув-методик жараёни сифати ва улар педагоглари касб малакаси даражасининг мазкур қарор билан тасдиқланган Давлат талабларига мувофиқлигининг тезкор диагностикасини амалга оширсинлар.

11. Озбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 31 майдаги
“Умумтаълим мактабларини дарсликлар билан таъминлашни такомиллаштириш борасидаги қошимча чора тадбирлар тоғрисида” ги қарори (№ПҚ-362)

3-банд. Озбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ҳар йили 1 декабргача:

кейинги оқув йилига тавсия этиладиган дарсликлар ройхатини, шунингдек янгиланган варианти чиқарилгани муносабати билан бекор қилинган дарсликлар ройхатини ота-оналарга маълум қилишни;

умумтаълим мактаблари кутубхона фондларининг зарур дарсликлар ва оқув-методик қолланмалари билан таъминланганлигини, шунингдек утилизация қилинадиган жисмоний ва маънавий эскирган дарсликлар ҳамда оқув-методик қолланмаларини аниқлаш мақсадида мазкур кутубхона фондларини хатловдан отказишни;

навбатдаги оқув йили учун оқитиладиган тиллар, номлар ва синфларга қараб умумтаълим мактаблари учун дарсликлар ва оқув-методик қолланмаларининг ихтисослаштирилган ярмаркалари, педагоглар жамоатчилиги ва оқувчиларнинг ота-оналари фикрини органиш, шунингдек хатловдан отказиш натижалари асосида предметлар бўйича дарсликлар ҳамда оқув-методик қолланмалари чиқариш ва сотишга прогноз квоталари шакллантирилишини таъминласин.

4-банд. Озбекистон Республикаси Хаlқ таълими вазирлиги, Соғлиқни сақлаш вазирлиги билан биргаликда бир ой муддатда дарсликлар ҳамда оқув қолланмаларининг нашриёт расмийлаштируви ва матбаа ижроси давлат стандартини белгиланган тартибда қайта кориб чиқсин ва қайтадан тасдиқласин, уларнинг санитария-гигиена нормаларига мувофиқлиги ҳамда белгиланган фойдаланиш муддати давомида тегишли жисмоний ҳолатини таъминлашни ҳисобга олган ҳолда уларни нашр этиш чоғида фойдаланадиган қоғоз ҳамда бошқа матбаа материалларининг сифат кўрсаткичларига нисбатан талаблар оширилишига алоҳида эътибор қаратсин;

матбаа корхоналарида ўрнатилган стандартларга риоя этилиши устидан самарали ички назорат механизмини жорий этсин.

7-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, Молия вазирлиги бошқа манфаатдор вазирликлар ва идоралар билан биргаликда бир ой муддатда Умумтаълим мактабларини дарсликлар ва оқув-методик қолланмалари билан таъминлаш тартиби тоғрисидаги низомни ишлаб чиқсин ва тасдиқласин, унда қуйидагилар назарда тутилсин:

умумтаълим мактабларининг кутубхона фондлари учун ҳамда ярмарка савдоси ва чакана савдо тармоғи орқали эркин сотиш учун дарсликлар ва оқув-методик қолланмалари тайёрлашга буюртманомани шакллантириш ва бажариш;

умумтаълим мактабларининг айрим тоифадаги оқувчиларини давлат бюджети маблағлари ҳисобига дарсликлар билан аниқ таъминлаш;

дарсликларни ижарага бериш тартиби;

кутубхоналардаги дарсликлар ва оқув-методик қолланмаларни сақлаш учун тегишли шарт-шароитларни таъминлаш ҳамда оқувчилар ортасида дарсликларни авайлаб асраш туйғусини ривожлантиришга йоналтирилган тарбиявий ишлар олиб борилишини ташкил этиш умумтаълим мактаблари кутубхоначилари меҳнати натижаларига баҳо бериш мезонлари;

фойдаланишга яроқсиз бўлиб ҳолган дарсликлар ва оқув-методик қолланмаларни утилизация қилиш.

12. Озбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 27 июлдаги “Умумтаълим мактаблари битирувчиларини академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежларида таълим олишларини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тоғрисида” ги қарори (ПҚ-427)

2-банд. Озбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги:

"Истеъдод" жамғармаси билан биргаликда бир ой муддатда юқори синф оқитувчиларининг кейинчалик орта махсус, касб ҳунар таълими тизимида ишлашлари учун қайта ихтисослашувини назарда тутган ҳолда уларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш бўйича мақсадли курслар ташкил қилсин;

Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги билан биргаликда умумтаълим мактабларидаги юқори синфларнинг тугатилиши муносабати билан, ишидан бўшайдиган оқитувчиларни, жумладан, касб-ҳунар коллежлари ва академик лицейларга энг малакали оқитувчиларни қабул қилиш ҳисобига иш билан таъминлаш масалаларини ҳал этсин.

3-банд. Озбекистон Республикаси, Халқ таълими вазирлиги бир ой муддатда республиканинг олий таълим муассасалари қошида қошимча академик лицейлар ташкил этиш бўйича Вазирлар Маҳкамасига асосли таклифлар киритсин.

13. Озбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 26 февралдаги “Халқ таълими муассасаларини молиялаштириш механизмини такомиллаштириш тоғрисидаги Фармони (№ПФ-3857)

3-банд. Озбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, Қорақалпоғистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, вилоятлар ва Тошкент шаҳар халқ таълими бошқармалари, халқ таълими туман ва шаҳар бўлимлари мактабгача тарбия, умумий ўрта ва мактабдан ташқари таълим муассасаларидаги услубий ва таълим-тарбия ишларини такомиллаштириш масалаларини ўз фаолияти марказида тутсин ва бунда қуйидагиларга асосий эътиборниқ қаратсин:

халқ таълими муассасалари томонидан Озбекистон Республикасининг "Таълим тоғрисида"ги қонуни қоидаларига ҳамда умумий ўрта таълимнинг белгиланган давлат таълим стандартларига риоя этилиши мониторингини амалга ошириш;

идоравий бўйсуниши ва мулкчилик шаклидан қатъи назар, таълим муассасаларига услубий раҳбарликни такомиллаштириш, замонавий таълим шаклларини, янги педагогик ва ахборот технологиялари, маънавий-ахлоқий тарбиянинг самарали шакл ва усулларини таълим-тарбия жараёнига татбиқ этиш;

республика етакчи оқитувчилари ва умумтаълим муассасаларининг ижобий иш тажрибасини ўрганиш ва умумлаштириш ҳамда унинг умумтаълим мактаблари оқув-услубий ва тарбиявий ишида кенг оммалашувига кўмаклашиш;

2004-2009 йилларда Мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастурида назарда тутилган чора-тадбирларнинг вилоятлар, шаҳар ва туманларда рўёбга чиқарилишини таъминлаш борасидаги тадбирлар комплексини амалга ошириш.

14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 2январдаги “Халқаро тараққиёт уюшмаси иштирокида "Мактаб таълимини ривожлантириш" лойиҳасини амалга ошириш чора-тадбирлари тоғрисида ги қарори (ПҚ-551)

<u>3-банд.</u> Озбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ушбу лойиҳанинг ижро зтувчи агентлиги этиб белгилансин ва унинг зиммасига қуйидаги вазифалар юклансин:

ХТУ қарз маблағларидан мақсадли ва оз вақтида фойдаланиш ҳамда лойиҳани самарали амалга ошириш устидан қатъий назоратни амалга ошириш;

лойиҳани амалга ошириш доирасида товарлар, ишлар (хизматлар)ни харид қилиш бўйича тендер ва баҳолаш комиссияларининг таркибини тасдиқлаш.

<u>4-банд.</u> Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги манфаатдор вазирликлар ва идоралар билан биргаликда икки ой муддатда мазкур лойиҳанинг техник-иқтисодий ҳисоб-китобларини ишлаб чиқсин ва тасдиқласин.

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 29 мартдаги “Умумтаълим мактабларининг намунавий штатларини тартибга солиш чора-тадбирлари тоғрисидаги қарори (ПҚ-609)

5-банд. Озбекистон Республикаси Молия вазирлиги, Озбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, молия органлари ва халқ таълими ҳудудий болинмалари:

икки ой муддатда умумтаълим мактаблари (мактаб-интернатлари) штат жадвали ва харажатлар сметасини мазкур қарор қоидаларига мувофиқлаштирилишини таъминласин;

2007 йилнинг 15 июнидан кечиктирмай юридик шахс мақомига эга барча умумтаълим мактаблари (мактаб-интернатлари) томонидан Озбекистон Республикаси Молия вазирлиги ғазначилигининг мутасадди ҳудудий бўлинмаларида шахсий ҳисобрақамларнинг очилишини якунласин.

16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 1 майдаги “Он икки йиллик таълимга толиқ отиш ҳамда тошкент шаҳридаги янги қурилаётган ва реконструкция қилинаётган касб-ҳунар коллежлари ва академик лицейлар объектларини 2007-2008 оқув йилига оз вақтида тайёрлашга оид ошимча чора-тадбирлар тоғрисидаги қарори (ПҚ-633)

5-банд. Озбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Орта махсус, касб-ҳунар таълими маркази Озбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ҳамда "Истеъдод" жамғармаси билан биргаликда:

академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежларига олий таълим муассасаларидаги етакчи оқитувчилардан юқори малакали педагог кадрлар ҳамда мутахассис-амалиётчилар, шунингдек умумтаълим мактаблари 10-11-синфларининг бўшайдиган юқори малакали оқитувчилари жалб этилишини таъминласин;

умумтаълим мактабларининг бошайдиган юқори синф оқитувчиларини кейинчалик ўрта махсус, касб-ҳунар таълими тизимида ишлашлари учун уларни ихтисослашган мақсадли курсларда қайта тайёрлаш ва қайта йўналтиришни ташкил этсин;

Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги билан биргаликда умумтаълим мактабларидаги юқори синфларнинг тугатилиши муносабати билан бошайдиган оқитувчиларни иш билан таъминлаш масалаларини ҳал этсин.

7-банд. Озбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Халқ таълими вазирлиги, Тошкент шаҳар ҳокимлиги жамоат ташкилотлари билан биргаликда:

умумтаълим мактаблари 9-синф битирувчилари ва уларнинг ота-оналари ўртасида академик лицейлар ва касб-қунар коллежларида оқишнинг афзалликлари ва кенг имкониятлари, уларнинг жиҳозланиш даражаси ҳамда қолланилаётган замонавий педагогик технологиялар тоғрисида кенг коламдаги тушунтириш ишларини олиб борсин;

академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежларидаги таълим йўналишларининг та қдимотини, шунингдек таълим муассасаларида «очиқ эшиклар куни»ни ташкил этсин.

17. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 7 июндаги “Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ҳузурида мултимедиа умумтаълим дастурларини ривожлантириш марказини ташкил этиш чора-тадбирлари тоғрисидаги қарори (№110)

4-банд. Озбекистон Республикаси Халқ таълими вазирига Марказнинг тасдиқланган тузилмасига юкланган вазифаларга мувофиқ, ходимларининг белгиланган сони ва иш қаҳи фонди доирасида озгартиришлар киритиш ҳуқуқи берилсин.

5-банд. Озбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги бир ой муддатда:

Марказ тоғрисидаги низомни ишлаб чиқсин ва белгиланган тартибда тасдиқласин;

Марказни таълим берадиган электрон мултимедиа дастурларини ишлаб чиқиш, жорий этиш ва улардан фойдаланиш соҳасидаги юқори малакали мутахассислар, шунингдек лойиҳани самарали амалга оширишни кафолатловчи бошқа мутахассислар билан бутлаш чора-тадбирларини кўрсин.

18. Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 30 мартдаги “Халқ таълими муассасаларининг молиявий-иқтисодий таъминотини такомиллаштириш чора-тадбирларини амалга ошириш тоғрисида” қарори (№63)

1-банд. Озбекистон Республикаси Молия вазирлиги ва Халқ таълими вазирлиги Қорақалпоқистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари билан биргаликда 2-иловага мувофиқ таркибда тегишли ҳудудий комиссиялар ташкил этсинлар.

Республика комиссиясига ва ҳудудий комиссияларга 2007 йил 1 июнгача бўлган муддатда:

халқ таълими муассасаларига марказлаштирилган хўжалик хизмати кўрсатиш бўйича марказлаштирилган бухгалтериялар ва гуруҳларнинг мол-мулкини белгиланган тартибда тегишли молия органлари балансига қабул қилиб олиш учун ушбу мол-мулкни хатловдан ўтказишни ташкил этиш;

Ҳар бир халқ таълими муассасаси бўйича харажатлар сметалари ва молиявий ҳужжатларнинг моддама-модда хатловдан ўтказилишини таъминлаш, бунда муассасаларнинг коммунал, фойдаланиш харажатлари ва бошқа сарф-харажатларга бўлган эҳтиёжи уларнинг оқувчилар сонига ва типига қараб ушбу муассасаларнинг харажатлар сметаларида назарда тутилган ажратиладиган маблағларга мувофиқ болишига алоҳида эътибор бериш;

халқ таълими муассасаларининг тегишли ташкилотлар ва муассасалар билан қарзларини 2007 йил 1 апрелдаги ҳолатига кўра солиштириш далолатномалари тузилишини назорат қилиш, шунингдек ушбу муассасаларнинг дебиторлик-кредиторлик қарзларини ундириш ва узиш бўйича зарур чора-тадбирлар корилишини таъминлаш вазифаларини амалга ошириш юклансин.

2-банд. Озбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, Қорақалпоқистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, вилоятлар ва Тошкент шаҳар халқ таълими бошқармалари, туман ва шаҳар халқ таълими бўлимлари ҳудудий молия органлари билан биргаликда 2007 йил мобайнида мактаб-интернатлар ва умумтаълим мактабларини малакали бухгалтерлар билан таъминласинлар.

19. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 25 октябрдаги “Мактабгача таълим соҳасидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тоғрисида” қарори (№225)

2-банд. Озбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги Қорақалпоқистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар Ҳокимликлари билан биргаликда:

уч ой муддатда фаолият корсатаётган мактабгача таълим муассасалари фаолиятини ушбу қарор билан тасдиқланган низомлар талабларига мувофиқлаштирсин;

мактабгача таълим муассасалари фаолияти устидан мунтазам назоратни таъминласин, уларга озларига юкланган вазифаларни амалга оширишида ҳар томонлама комаклашсин.

20. Озбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 31 июлдаги “Оилавий болалар уйлари тоғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида” қарори (№158)

2-банд. Озбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги, Қорақалпоқистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари билан биргаликда:

фаолият кўрсатаётган оилавий болалар уйлари фаолиятини уч ой муддатда ўргансин ва уларни ушбу қарор билан тасдиқланган Низом талабларига мувофиқлаштирсин;

оилавий болалар уйлари фаолиятининг мунтазам назорат қилинишини таъминласин, улар зиммасига юкланган вазифаларни амалга оширишда ҳар томонлама кўмаклашсин.

МАВЗУ: «ИҚТИСОДИЙ БИЛИМ АСОСЛАРИ ФАНИ, ПРЕДМЕТИ, МАҚСАД ВА ВАЗИФАЛАРИ. ТАКОМИЛЛАШТИРИЛГАН ДТС ВА ДАВЛАТ ТАЛАБЛАРИ» (2 соат назарий)

Мақсад: Тингловчилар онгига иқтисод фанини мазмуни, давлат таълим стандарти унинг моҳияти, такомиллаштирилган ДТС ва давлат талаблари ҳақида тушунча бериш.

Р Е Ж А:

1.Иқтисодий билим асослари фанинг мақсад ва вазифалари.

2. ДТСнинг мазмун ва моҳияти.

3. Такомиллаштирилган давлат таълим стандарти.

4. Давлат талаблари.

Назорат саволлари.

Тест саволлари.

Фойдаланган адабиётлар.

УМУМИЙ ЎРТА ТАъЛИМНИНГ ДАВЛАТ ТАъЛИМ СТАНДАРТЛАРИНИ ТАСДИҚЛАШ ТЎҒъРИСИДА

«Таълим тўғърисида», «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғърисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунлари ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таълимни ташкил этиш тоғърисида» 1998 йил 13 майдаги 203-сон қарори бажарилишини таъминлаш, таълим мазмунига ислоҳотларнинг бош мақсадидан келиб чиққан ҳолда зарур тузатишлар киритиш, унинг сифати ва самарадорлигини ошириш мақсадида Вазирлар Маъкамаси қарор қилади:

1. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги томонидан ишлаб чиқилган ва 1998-1999 ўқув йилида таълим муассасаларида тажриба-синовдан ўтган умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартлари иловага мувофиқ тасдиқлансин.
2. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги:

1998-1999 ўқув йилида таълим муассасаларида тажриба-синовдан ўтган умумий ўрта таълимнинг ўқув дастурлари ва режаларини белгиланган тартибда тасдиқласин;

1999-2000 ўқув йилидан бошлаб умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартларини умумий ўрта таълим муассасаларида ўқув дастурлари билан биргаликда қуйидагича босқичма-босқич жорий етсин:

- 1999-2000 ўқув йили 5-6 синфлар;
- 2000-2001 ўқув йили 7-синф;
- 2001-2002 ўқув йили 8- синф;
- 2002-2003 ўқув йили 9- синф;

Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурларини нашр этсин ва 1999 йил 1 сентябргача таълим муассасаларига етказсин;

Янги давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурларига асосан оригинал дарсликларни яратиб, белгиланган тартиб ва муддатларда нашриётга топширсин;

Кадрлар тайёрлаш миллий дастури талаблари асосида 1999-2000 ўқув йилидан бошлаб педагог кадрларни янги давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурлари билан фаолият кўрсатишларини таъминласин.

3. Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитаси, «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни янги давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурлари асосида яратилган оригинал дарсликларни буюртма ва эҳтиёж асосида ўз вақтида Чоп этиш ҳамда жойларга етказишни таъминласинлар.

4. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги Халқ таълими вазирлиги тақдим этган смета асосида давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурларни нашр этиш учун сарфланадиган маблағъларни белгиланган тартибда ажратсин.
5. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳамда Халқ таълими вазирлиги академик лицейлар, касб-ҳунар коллежлари ва олий ўқув юртлари учун давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурларини ишлаб чиқишда таълим турлари ва босқичлари ўртасидаги узвийликни, таълим мазмуни узлуксизлигини таъминласин.
6. Мазкур қарорнинг бажарлишини назорат қилиш Ўзбекистон Республикаси Бош вазирининг ўринбосари Ҳ.С.Кароматов зиммасига юклансин.

УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМНИНГ ДАВЛАТ ТАЪЛИМ СТАНДАРТИ АСОСИЙ ҚОИДАЛАР

Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти ўқувчилар умумтаълим тайёргарлигига, савиясига қўйиладиган мажбурий минимал даражани белгилаб беради.

Давлат таълим стандарти таълим мазмуни, шакллари, воситалари, усулларини, унинг сифатини баҳолаш тартибини белгилайди. Таълим мазмунининг ўзаги ҳисобланган стандарт воситасида мамлакат ҳудудида фаолият кўрсатаётган турли муассасаларда (давлат ва нодавлат) таълимнинг барқарор даражасини таъминлаш шарти амалга оширилади. Давлат таълим стандарти ўз моҳиятига кўра ўқув дастурлари, дарсликлар, қўлланмалар, низомлар ва бошқа меёрий ҳужжатларни яратиш учу насос бўлиб хизмат қилади.

Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти ўзининг тузилиши ва мазмунига кўра давлат, ҳудуд, мактаб манфаатлари ва воситалари мувозанатини акс эттиради ҳамда енг асосийси ўқувчи шахси, унинг интилишлари, қобиляти ва қизиқишлари устиворлигидан келиб чиқади.

Давлат таълим стандартини бажариш Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фаолият корсатаётган мулкчилик шакли ва идоравий бойсунишидан қатъи назар барча таълим муассасалари учун мажбурийдир.

Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартини ишлаб чиқиш ва жорий этиш асослари

Умумий ўрта таълим давлат таълим стандартини ишлаб чиқишда қуйидаги меъёрий ҳужжатлар асос қилиб олинади:

«Таълим тўғърисида», «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғърисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонунлари;

Ўзбекистон Республикаси Президентининг таълим-тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини ислоҳ қилиш билан боғълиқ фармонлари, фармойишлари ва асарлари;

Ўзбекитсон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Узлуксиз таълим тизими учун давлат таълим стандартларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш тўғърисида» 1998 йил 5 январдаги 5-сон ҳамда «Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўғърисида» 1998 йил 13 майдаги 203-сон қарорлари;

ЎзРСТ 1.0-92. Ўзбекистон Республикасининг давлат стандартлаштириш тизими;

ЎзРСТ 1.1-92. Ўзбекистон Республикасининг давлат стандартлаштириш тизими. Ўзбекистон Республикаси стандартини ишлаб чиқиш, келишиш, тасдиқлаш ва рўйхатдан ўтказиш тартиби;

ГОСТ 1.5-93. Давлатлараро стандартлаш ишларини олиб бориш қоидалари. Стандартларнинг тузилиши, баёни, расмийлаштирилиши ва мазмунига бўлган талаблар;

ЎзРСТ 1.9-95. Ўзбекистон Республикасининг давлат стандартлаштириш тизими. Тармоқлар стандартларини ишлаб чиқиш, келиши, тасдиқлаш ва рўйхатдан ўтказиш тартиби.

Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартини ишлаб чиқиш принциплари.

Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти қуйидаги принципларга таянган ҳолда ишлаб чиқилди:

- Давлат таълим стандартининг давлат ва жамият талабларига, шахс эҳтиёжига мослиги;
- Ўқув дастурлари мазмунининг жамият ижтимоий-иқтисодий тараққиёти ҳамда фан-техника ривожланиши билан боғълиқлиги;
- Умумий ўрта таълимнинг бошқа таълим турлари ва босқичлари билан узлуксизлиги ва таълим мазмунининг узвийлиги;
- Умумий ўрта таълим мазмунининг инсонпарварлиги;
- Таълим мазмунининг Республикадаги барча ҳудудларда бирлиги ва яхлитлиги;
- Умумий ўрта таълимнинг мазмуни, шакли, воситалари ва усулларини танлашда инновациоя технологияларга таяниш;
- Педагогик тафаккурда қарор топган аноанавий қарашлар билан «Таълим тўғърисида» ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» қонунларида ифодаланган замонавий талабларнинг узвийлиги;
- Илғъор демократик хорижий мамлакатларнинг таълим соҳасида меъёрларни белгилаш тажрибаларидан миллий хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда фойдаланиш.

Умумий орта таолим давлат таолим стандартининг таянч ўқув режаси

Умумий ўрта таълим мактаблари учун таянч ўқув режаси давлат таълим стандартининг таркибий қисми бўлиб, у таълим соҳаларини

меъёрлашга ҳамда мактабнинг молиявий таъминотини белгилашга асос бўладиган давлат ҳужжатидир (1,2- жадваллар). Таянч ўқув режаси ўқув предмети бўйича бериладиган таълим мазмунини ўқувчига етказиш учун ажратилган ўқув соатларининг минимум ҳажмдаги миқдорини фиодалайди. У ҳар бир сифда муайян ўқув предмети бўйича давлат стандартларига мувофиқ бериладиган таълим мазмунини аниқлашга асос бўлади.

ИҚТИСОДИЙ БИЛИМ АСОСЛАРИ

Иқтисодий билим асосларидан давлат таълим стандартлари.

Умумий ўрта таълим мактаблари учун «Иқтисодий билим асослари» фани

бўйича давлат таълим стандарти

Умумий ўрта таълим мактабларининг 9- синф битирувчиси «Иқтисодий билим асослари» фани бўйича қуйидаги билим ва кўникмаларга эга бўлиши лозим.

Иқтисодий ресурсларнинг эхтиёжларга нисбатан чекланганлиги муаммоси.

Имкониятлар ичидан бирини ёки бир нечтасини танлашга олиб келишини тушуниб етиш;

Танловнинг муқобил қийматини аниқлай олиш ва уни танлов натижасини бахолашда қўллай олиш;

Оқилона иқтисодий қарор қабул қилиш кўникмаларига эга бўлиш;

Ишлаб чиқариш ва унинг омилларини таснифлаш.

Меҳнат тақсимоти ва ихтисослашувдан иборат эканлигини англаш;

Ҳар қандай иқтисодий хўжалик юритиш тизими «нима ишлаб чиқариш керак?» ва «Ким учун ишлаб чиқариш керак?» деган саволларга жавоб бериши лозимлигини тушуниб етиш;

Иқтисодий тизимларни билиш,уларнинг ижобий ва салбий томонларини санаш ва ўзаро таққослай олиш;

Бозор иқтисодиётининг асосий устунлари: эркин иқтисодий фаолият, хусусий мулк, эркин нарх, фойда олишга бўлган интилиш, монополияни рад этиш ва рақобатнинг мохиятини билиш;

Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиётида ўтишнинг бешта тамойили мохиятини ва уларнинг мамлакат келажагида тутадиган ўрнини Президент И.Каримов асарлари асосида тушунтириш.
Республикамизнинг бозор иқтисодиётига ўтиш мақсадида қишлоқ хўжалиги, молия-кредит сохаси, ташқи иқтисодий фаолият ва ижтимоий сохаларда олиб борилаётган ислохотларини ва мустақиллик даврида эришилган ютуқларини санаб корсатиш;
Бозор тушунчасини кенг маънода тушуниш ва бозор турларини билиш;
Талаб ва таклифнинг ўзаро нисбати асосида товар нархининг шаклланиш механизмини билиш ва уни бозорда товар нархининг ўзгариш сабабларини тушунтиришда қўллай олиш;
Истеъмолчиларнинг даромад манбалари ва харажатларини билиш ва бозорда ўзини истеъмолчи сифатида тутишнинг оддий амалий кўникмаларини эгаллаш;
Истеъмолчилар худудларини билиш ва уларни химоя қилишда турли жамоат ташкилотлари, касаба уюшмаларининг рўлини билиш;

Турли хил мулк шаклларини бир биридан фарқлаш;
Ўзбекистон хусусийлаштириш жараёнини ва ялпи даромад ва фойдани топа билиш;

Бозор иқтисодиёти шароиида рақобатнинг моҳияти ва ахамиятини тушуниш ва турларини билиш;

Бозорларнинг монополлашиш даражасида қараб фарқлай олиш ва таққослаш;

Асосий экологик муаммоларни билиш ва уларнинг келиб чиқиш сабаблари ва оқибатларини тушунтира олиш;

Бозор иқтисодиёти шароитида тадбиркорлик фаолиятининг мохияти ва ахамиятини тушуниш;

Тадбиркорликнинг асосий ташкилий-худудий формаларини билиш ва фарқлай олиш;
Тадбиркорликда бошқариш ва маркетинг тадқиқотларнинг ахамиятини билиш;
Тадбиркорликни молиялаштириш йўл-йориқлари билан танишиш;
Пул ва унинг асосий вазифаларини билиш;
Солиқ ва унинг турларини ва уларнинг иқтисодиётдаги рўлини билиш;
Ўзбекистонги асосий солиқ турларини билиш;
Давлат бюджети харажат ва даромад қисмининг асосий ташкил этувчиларини билиш;
Ванклар, банк тизими ва Марказий банкнинг асосий вазифаларини билиш;

Кредитга маблагъ олишнинг асосий тамойилларини билиш;
Асосий макроиқтисодий кўрсаткичларни билиш ва бахолай олиш;
Иқтисодий ўсиш ва турмуш даражасининг турли кўрсаткичларини билиш, аҳамиятини тушуниш ва баҳолай олиш;
Сиёсий барқарорлик ва фаровонликни таъминлашга қаратилган давлат иқтисодий сиёсатининг асосий мақсадларини тушуниш;
Ишсизлик ва инфляциянинг моҳияти, сабаблари ва оқибатларини билиш ва таҳлил қилиш;
Давлатнинг фискал ва монетар сиёсатининг моҳияти ва аҳамиятини тушуниш;

Халқаро савдо ва ихтисослашувнинг афзалликларини билиш;
Эркин савдода тосқинлик қилувчи омилларни бахолай олиш;

Хорижий давлатлар валютаси курсининг аниқланиш механизмини билиш ва унга таъсир этувчи омилларни таҳлил қила олиш.

Иқтисодий билим асослари фанидан давлат таълим стандартига шарх.

«Иқтисодий билим асослари» предмети бўйича давлат таълим стандарти Ўзбекистон Республикасида таълим ислохотлари натижасида таркиб топаётган умумий ўрта таълим мактаблари учун молжалланган. Мазкур хужжат ўрта умумий таълим давлат таълим стандарти тамойилларига мос ишлаб чиқилган бўлиб, унда унда умумий ўрта таълим мактабларида «Иқтисодий билим асослари» фани бўйича давлат томонидан мактаблар олдига қўйилган меъёрий талаб даралари акс эттирилган.

Республикамизнинг ўз мустақиллигини қўлга киритиб, бозор иқтисодиёти томон юз тутиши,буюк келажакни яратувчи баркамол авлоди, янги замон ва янги замонда ўта долзарб бўлган вазифани келтириб чиқади. Хозирда, вужудга келган иқтисодий шароит янгича маънавий тафаккурда эга бўлган, дунёда янгича кўз билан қарайдиган,
Янгича фикрлайдиган янги авлоднинг иштирокини тақозо этмоқда.

Ўзбекистон Республикаси «Таълим тогърисида»ги қонуни ва «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури»нинг қабул қилиниши бу соҳадаги қилинадиган ишлар кўламини ва йоналишларини белгилабгина қолмасдан, таълим соҳасида ўзига хос инқилобий бурилиш ясади.Миллий умумийўрта таълимнинг ҳалқаро даражага олиб чиқиб, уни жаҳон андозаларига мос қилиб, тубдан ислоҳ қилиш мамлакатимиз таълим тизими олдида турган энг устивор вазифаларидан бири сифати белгилаб қўйилади. Жамият ҳаётида оламшумул ўзгаришлар рой бераётган таълим тизими тубдан қайта кўриб чиқилаётган бир даврда, таълимнинг ҳар бир соҳаси, ҳар бир фан оқитилишининг мақсади, мазмуни, шакллари, усуллари ва воситалари услубий тизими, уларга қойилаётган меъёрий талаблар даражасини қайта кўриб чиқиш, такомиллаштириш лозим бўлади. Шу билан бирга, иқтисодий

таълим мамлакатимиз умумтаълим мактаблари учун янгилик бўлиб, бу соҳада амалга оширилиши зарур бўлган вазифалар ва ташкилий тадбирлар кўлами ўзининг ўта долзарблиги, маъсулиятлилиги билан ажралиб туради.

Ушбу иқтисодий таълим давлат стандарти Ўзбекистон Респубдикаси таълим тизимининг ислоҳоти натижасида таркиб топиши кўзда тутилаётган умумўрта таълим мактабларида «Иқтисодий билим асослари» фани бўйича оқувчилар ўзлаштиришлари лозим бўлган меъёрий талабларни, мактабдаги иқтисодий таълим ўқувчилар учун яратиб берадиган имкониятларни ёритиб беради.

«Иқтисодий билим асослари» фани бўйича давлат таълим стандартини тузишда, бир томондан маутабларда ўтказган синов натижалари ва шахсий тажрибалардан фойдаланилагн бўлса, иккинчи томондан ривожланга мамлакатлардаги иқтисодий таълим стандарти, меъйор ва дастурларининг ижобий томонлари ҳисобга олинди.

Ўрта мактабда иқтисодий таълим мақсад ва вазифалари

«Иқтисодий билим асослари» фани бўйича стандартларни тузишда иқтисодий таълимнинг мақсадини белгилаб олиш зарурдир. Иқтисодий таълимнинг асосий мақсади-------ўқувчининг иқтисодий фаолият субекти сифатида қаралган ҳолда ўқувчиларнинг келажакдаги ҳаёт қобилиятларини ошириш ва бунинг учун иқтисодий фаолият тузилишини органиш, ундаги ўзининг ўрнини ҳис этиш, замонавий иқтисодий ҳулқ-атвор нормаларини,иқтисодий маданиятни эгаллаш, замонавий иқтисодий фикрлашни шакллантириш, меҳнат воситаларига ва натижаларига тежамкорлик муносабатини тарбиялашдаш иборатдир.

Иқтисодий таълим яна қуйидаги мақсадларга эришишига ҳам имконият яратади:

- миллий мустақиллик, халқимизнинг тарихий, интелектуал, маънавий ва иқтисодий меросини ўргатиш;
- ваианпарварлик, миллий гъурурни таркиб топтириш, ривожлантириш, иқтисодиёт илми ривожида хисса қўшган қомусий олимларимиз илмий меросидан хабардор қилиш;
- ўқувчиларнинг иқтисодий саводхонлигини ошириш;
- ўқувчиларда бозор иқтисодиёти талабларидан келиб чиқиб, янги иқтисодий маданият ва тафаккурни шакллантириш;
- замонавий иқтисодий билим асослари ва тадбиркорлик асосларини сингдириш;
- Республикамизнинг иқтисодий салоҳияти, олиб борилаётган иқтисодий сиёсат асослари, бозор иқтисодиётида ўтиш тамийиллари билан таништириш;
- ўқувчиларга янги вужудга келган иқтисодий шарт-шароитлар асосида яшаш ва фаолият кўрсатиш учун зарур бўлган энг зарур иқтисодий билим ва малакаларни бериш;

- ўқувчиларни жамият тараққиётида бўлаётган ўзгаришларнинг иқтисодий моҳиятини англаш, таҳлил қилиш, фикр юритиш ва ўз муносабатини билдириш, иқтисодиёт билан боғлиқ бўлган муаяян хаётий вазифаларидан энг муқобил ечим топа билишга ўргатиш.

Ўрта мактабда «Иқтисодий билим асослари» фани бўйича ўқувчиларнинг тайёргарлик даражасига қўйиладиган талаблар.

8 синф ўқувчиси йил охирида қуйидаги билим ва кўникмаларга эга бўлиши лозим:

- иқтисодий ресурсларининг эҳтиёжларга нисбатан чекланганлиги муаммоси, имкониятлар танлашга бирини ёки бир нечтасини танлашга олиб келишини тушуниб етиш;
- танловнинг муқобил қийматини аниқлай олиш ва уни танлов натижасини баҳолашда қўллай олиш;
- оқилона иқтисодий қарор қабул қилиш кўникмаларига эга бўлиш;
- ишлаб чиқариш ва унинг омилларини ташифлаш;
- меҳнат тақсимоти ва ихтисослалашувдан кўзланган асосий мақсад унумдорлигини оширишдан иборат эканлигини аниқлаш;
- Ҳар қандай иқтисодий хўжалик юритиш тизими «Нима ишлаб чиқариши керак?», «Қандай ишлаб чиқариши керак?» ва «Ким учун ишлаб чиқариши керак?» деган саволларга жавоб бериши лозимлигини тушуниб етиш;
- иқтисодий тизимларни билиш, уларнинг ижобий ва салбий томонларини санаш ва ўзаро таққослай олиш;
- бозор иқтисодиётининг асосий устунлари: эркин иқтисодий фаолият, хусусий мулк, эркин нарх, фойда олишга бўлган интилиш, монополияларни рад этиш ва рақобатнинг моҳиятини билиш;
- Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиётида ўтишнинг беш тамойилларининг моҳиятини ва уларнинг мамлакат келажагида тутадиган ўрнини Президент И.Каримов асарлари асосида тушунтириш;
- Республикамизда бозор иқтисодиётида ўтиш мақсадида қишлоқ хўжалигида, молия-кредит соҳасида, ташқи иқтисодий фаолиятда ва ижтимоий соҳаларда олиб борилаётган ислоҳотларни ва мустақиллик даврида эришилган ютуқларини асосий мақсадларини тушуниш;
- Ишсизлик ва инфляциянинг моҳияти, сабаблари ва оқибатарини билиш ва таҳлил қилиш;
- Давлатнинг фискал ва монетар сиёсатининг моҳияти ва аҳамиятини тушуниш;
- Халқаро савдо ва ихтисослашувнинг афзалликларини билиш;
- Эркин савдода тосқинлик қилувчи омилларни баҳолай олиш;

- Ҳорижий давлатлар валютаси курсининг аниқланиш механизмини билиш ва унга таъсир этувчи омилларни тахлил қила олиш;
- Банк кредити ва омонат бўйича йиллик фоиз ставкаси асосида қарз ва омонат фоизини топиш;
- Маълум шартлар асосида турли хил солиқларни хисоблай олиш;
- Ялпи миллий махсулот, миллий даромадни шартли масалаларда хисоблай олиш, тахлил қилиш ва таққослай билиш;
- Аҳоли жон бошига келадиган ялпи миллий махсулот ҳажмини аниқлай билиш;
- Ишсизлик даражасини топа билиш;
- Маълум содда шартлар асосида шартли давлат бюджетининг харажат ва даромад қисмларини аниқлаш;
- Пул муомаласи қонунига кўра пул массаси, айланиш тезлигини топа билиш;
- Экспорт ва импорт бўйича тахлилий балансни аниқлаш;
- Маълум шартларда мамлакат учун экспорт ва импортнинг қай бири мақбул бўлишини аниқлаш;
- Маълум шартлар асосида турли давлат валютаси курсларини аниқлаш.

Ўқувчилар иктисодий билим асосларига оид қуйидаги билим, кўникма ва малакаларни эгаллашлари шарт:

- асосий иқтисодий қонуниятлар, тушунча ва атамаларни билиш, уларнинг моҳиятини тушуниш;
- маркетинг, талаб ва таклиф ҳақида билимга эга бўлиш;
- тадбиркорлик ва рақобат ҳақида фикр юрита олиш;
- меҳнат муносабатлари ва иш ҳақи ҳақида тушунчага эга бўлиш;
- солиқ тизими ҳақида тасаввурга эга бўлиш;
- мулк ва мулкий муносабатларни билиш;
- пул, нарх, молия, давлат бюджети ва банк фаолияти ҳақида маълумотга эга бўлиш;
- маркетинг ва менежмент фаолиятини билиш;
- оила хўжалигини юритишнинг умумий қоидаларини, оила бюджетини шакллантиришда фойда, чиқим ва уларнинг манбаларини билиш;
- бозор шароитида (шаҳар ва қишлоқ шароитидаги) оилаларнинг иқтисодий алоқаларини таққослай олиш;
- истеъмол товарлари рекламаси таҳлилини билиш;
- мактаб хўжалигини юритиш механизмини тушунтира олиш;
- тадбиркорлик турларини (ишлаб чиқариш, тижорат, молиявий) билиш;
- Президент асарларини билиш, уларда илгари сурилган ғоялар асосида мушоҳада юрита олиш;

- Ўзбекистонда бозор иқтисодиётига ўтиш тамойилларини билиш;
- Ўзбекистонда бозор иқтисодиётига ўтишнинг дастлабки тушунчаларини билиш;
- бозор ва унинг турларини билиш;
- ижтимоий фойдали ва унумли меҳнат кўникмаларига эга бўлиш.

ТУШУНТИРИШ ХАТИ

Иқтисодий таълим тизимини ислоҳ қилиш нима учун зарур бўлиб қолди?

Иқтисодий таълимни тубдан ўзгартиришга бўлган зарурият мамлакатимизнинг мустақилликка эришганидан кейинги даврда жамиятимизда юз бераётган ўзгаришлар, бозор муносабатларига ўтиш, ижтимоий муносабатларни иқтисодиётга мувофиқлаштириш, кўпчилик ривожланган мамлакатларнинг бу соҳадаги тажрибаларини ҳисобга олган ҳолда оммавий фикрлашни, тафаккурни янгича шакллантириш ва янгича иқтисодий маънавиятни вужудга келтириш билан изоҳланади.

Ўзбекистон Республикасининг «кадрлар тайёрлаш миллий дастури» иқтисодий таълимни ислоҳ қилишни, уни замон талабига мослаштиришни, унинг ички тизимини тубдан қайта ташқил қилишни тақозо этади. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўғрисида»ги, «Ўзбекистон Республикасида ўрта махсус, касб-ҳунар таълимини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарорлари, «Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таълим тўғрисида» ги низоми ислоҳот йўналишларини белгилайди. Ўзбекистон Республикасининг янги тузилаётган таълим тизимида таркибий ислоҳотлар алоҳида ўрин эгаллайди. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўғрисида»ги 203-сонли қарори муҳим аҳамиятга эга бўлган масалаларни қояди.

ИҚТИСОДИЙ ТАъЛИМ МАҚСАДЛАРИ

«Иқтисодий билимлар асослари» фани бўйича стандартни тузишда иқтисодий таълимнинг мақсадини белгилаб олиш зарурдир. Иқтисодий таълимнинг асосий мақсади-ўқувчини иқтисодий фаолият субоекти сифатида қаралган ҳолда ўқувчиларнинг келажагидаги қобилиятларини ошириш ва бунинг учун иқтисодий фаолият тузилишини ўрганиш, ундаги ўзининг ўрнини ҳис этиш, замонавий иқтисодий хулқ-атвор нормаларини, иқтисодий маданиятни эгаллаш, замонавий иқтисодий фикрлашни шакллантириш, меҳнат воситаларига ва натижаларига тежамкорлик муносабатини тарбиялашдан иборатдир.

Иқтисодий таълим яна қуйидаги мақсадларга эришишга ҳам имконият яратади:

- миллий мустақиллик, ҳалқимизнинг тарихий, интеллектуал, маънавий ва иқтисодий меросини ўргатиш;
- ватанпарварлик, миллий ғъурурни таркиб топтириш, ривожлантириш, иқтисодиёт илми ривожига ҳисса қўшган қомусий олимларимиз илмий меросидан ўқувчиларни хабардор қилиш;
- ўқувчиларнинг иқтисодий саводхонлигини ошириш;
- ўқувчиларда бозор иқтисодиёти талабларидан келиб чиқиб, янги иқтисодий маданият ва тафаккурни шакллантириш,
- замонавий иқтисодий билим асослари ва тадбиркорлик асосларини сингдириш;
- республикамизнинг иқтисодий салоҳияти, олиб борилаётган иқтисодий сиёсат асослари, бозор иқтисодиётига ўтиш тамойиллари билан таништириш;
- ўқувчиларга янги вужудга келган иқтисодий шарт-шароитлар асосида яшаш ва фаолият кўрсатиш учун зарур бўлган энг зарур иқтисодий билим ва малакаларни бериш;
- ўқувчиларни жамият тараққиётида бўлаётган ўзгаришларнинг иқтисодий моҳиятини англаш, таҳлил қилиш, фикр юритиш ва ўз муносабатини билдириш, иқтисодиёт билан боғлиқ бўлган муайян ҳаётий вазиятларда энг маъқул ечим топа билишга ўргатиш.

«Иқтисодий билимлар асослари» Курсини битиргандаги тайёргарлик даражасига бўлган талаблар.

Ўқувчи қуйидаги билим ва кўникмаларга эга бўлиши лозим:

- ўқувчи қуйидаги тушунчаларни, амалий жараёнларни ёритиб бера олиш даражасида ўзлаштириши керак: натурал ва товар хўжалиги, иқтисодиётнинг асосий муаммоси, айрибошлаш, пул, пул вазифалари, товар-пул алмашуви, чиқим, даромад, фойда, зарар, ишлаб чиқариш омиллари, ишлаб чиқариш унумдорлиги, меҳнат тақсимоти, режали ва бозор иқтисодиётлари, хусусийлаштириш, бозор муносабатлари, бозорнинг турлари, нархлар, талаб ва таклиф, талаб ва таклиф қонунлари, рақобат, монополия, олигополия, эркин рақобатли бозор, экология, чиқинлисиз технологиялар, тадбиркор ва тадбиркорлик, фирма турлари, безнес-режа, таваккалчилик, безнес этикаси, тижорат сири, иш ҳақи, бошқарув (менежмент), бухгалтерия хисоби, иқтисодиё таҳлил, маркетинг, реклама, муқобил товарлар, ўринбосувчи товарлар, тўлдирувчи товарлар, давлат харажатлари, солиқлар, давлат бюджети, ялпи миллий маҳсулот, ялпи ички маҳсулот, банк кредити, кредит фоизи, инфляция, гиперинфляция, биржа, қимматбаҳо қоғъозлар, суғъурта, экспорт, импорт, божхона, божхона тўловлари, тўлов баланси, пул эмиссияси, валюта курси, иқтисодий тараққиёт, инвестициялар;
- эҳтиёжларнинг турларини, чексизлиги ва уларни қондиришга зарур бўлган ресурсларга номутаносиблигини англаш;

- моддий эҳтиёжларни қондиришни ахлоқий нормалар ва иқтисодий мақсадга мувофиқликлар билан боғлаш;
- ўз келажак мақсадларини (танлаган мутахасислигини), қобилятлари ва имкоятлари билан боғлаш;
- иқтисодий фаолиятни бажариш усулларини танлаш учун олган билимларни қўллаш;
- жамият иқтисодий ҳаётининг алоҳида томонларига тегишли турли статистик маълумотларни таққослаш;
- мулкнинг у ёки бу шаклга тегишлилигини, саъноат ва истеъмол товарларини аниқлаш;
- саноат ва истеъмол товарларини таққослаш;
- бюджет таҳлили (оила, корхона ва бошқалар) учун иқтисодий хисоб-китоб (калокуляция тузиш, таннархни аниқлаш, нарх қўйиш, фойдани хисоблаш чиқиш ва бўшқалар) учун билимларни қўллаш;
- талаб ва таклифнинг нарх билан ўзаро муносабати тушунчасини билиш, бозор холатларига талаб ва таклиф қонунлари бўйича билимларни қўллаш;
- турли бозор холатларининг эркин ва чекланган турларига мисоллар келтириш (монополия, олигополия); бозорнинг содда ташкилий тузилмалари; ташқи мухитнинг бозорга таъсирини аниқлаш;
- турли корхона турлари, шакллари ва тадбиркорлик фаолияти кўринишларидан мисоллар келтириш;
- кичик тадбиркорлик афзалликлари ва камчиликларини қиёслаш ва боғълаш;
- тадбиркорлик фаолиятининг ташкилий шаклларини ва тузилмасини унинг асосий кўринишлари бўйича таҳлил қилиш;
- асосий иқтисодий масалаларни ечишда давлат аралашуви даражасига боғълиқ турли иқтисодий тизимларни қиёслаш; имконият ва ишлаш қийинчиликлари нуқтаи назаридан корхоналар ва мулк шаклига оид корхоналар (хусусий хўжалик, шерикчилик, аксиядорлик жамияти, давлат корхонаси) ни таққослаш;
- дастлабки маълумот бўйича тақчиллик даражасини, безнеснинг аниқ бир турининг режалаштирилган даромадлар ва харажатлар, корхона эҳтиёжларини қиёслаш йўли билан мақсадга мувофиқлигини ва самарадорлигини аниқлаш;
- бозор шароитидаги тадбиркор ва ходимларнинг ахлоқ қоидаларини белгиловчи мисоллар келтириш;
- бозорнинг давлат томонидан бошқарилишига мсоллар келтириш;
- товар ва хизматлар ишлаб чиқариш соҳасининг умумий тавсифини, бозорнинг ишлаш механизмини, бозорни давлат томонидан бошқаришнинг хозирги замон услублари, бозор муносабатлари шакллари ва тизимлари, биржа ва банк ишларининг асосларини, маркетинг тамойиллари ва вазифаларини ишлаб чиқаришни, ходимларни, маҳсулот сифатини, молияларни, ўз-ўзини бошқариш асосларини умумий яхлитликда тасаввур қила олиш;

- иқтисодиётнинг асосий муаммосининг маъносини тушуниб етиш ва бу муаммони ечишнинг иқтисодиёт фани олдида турган бош масала эканлигини тушуниш;
- ишлаб чиқаришнинг зарурлигини англаш, ишлаб чиқариш омилларини ва уларнинг вазифаларни фарқлай билиш;
- натурал хўжаликдаги муносабатларнинг асосий камчиликларини ва шу камчиликларнинг айирбошлашни зарур қилиб қўйганлигини тушуниб етиш;
- товар хўжалиги ва айирбошлашнинг иқтисослашув ва меҳнат тақсимоти натижасида вужудга келганлигини идрок қилиш;
- пулнинг келиб чиқиш ва ривожланиш тарихини мантиқан таҳлил қилиб, пулнинг моҳиятини ва унинг муҳимлигини хулосалаш;
- пулнинг вазифалари ва аҳамиятини ажраа олиш;
- пулнинг айланиши, пул эмиссияси, инфляция, гиперинфлясия тушунчаларининг моҳиятларини тушуниш;
- иқтисодий кўрсаткичлар, даромад, чиқим, фойда, зарар, рентабелликлар орқали иқтисодий фаолиятни таҳлил қилишни ўрганиш;
- харажатларни камайтириб даромадни копайтирган ҳолда яхши иқтисодий натажаларга эришишга ўрганиш;
- уй-рўзғъор, оила хўжалигини юритиш кўникмаларини шакллатириш;
- талаб ва такиф тушунчаларини ўзлаштириб, бу тушунчаларни бозордаги аҳамият ва ўрнини англаб етиш;
- талаб ва таклифнинг ўзаро муносабатини ва уларнинг нарх билан ўзаро муносабатларини топа билиш;
- нархнинг бозор иқтисодиёти шароитидаги белгиланиш тамойиллари билан танишиш ва режали иқтисодиётдаги нарх ўрнатилиши тамойилларидан фарқларини англаш;
- тарихдаги иқтисодий тизимлар, айниқса режали иқтисодиёт камчиликларини таҳлил қила билиш;
- бозор иқтисодиётига ўтиш давридаги иқтисодиё фаолиятнинг ўзига хослигини тушуниб етиш;
- Ўзбекистонда бозор иқтисодиётига ўтишнинг беш тамойили маъносини тушуниш ва уларнинг Ўзбекистон келажаги учун аҳамиятини англаш;
- Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиёти шароитидаги тараққиёти тўғърисидаги билимларга эга бўлиш;
- мулк ва мулкий муносабатларнинг иқтисодиётдаги рўлини, мулкнинг шаклларини, мулкдорнинг иқтисодиёт фаолиятидаги афзалликларини тасаввур қилиш;
- оилавий мулк ва мулкдан фойдаланишда иқтисодий ёъндошиш кўникмаларини хосил қилиш;
- хусусийлаштиришнинг иқтисодий тараққиётнинг мухим шарти эканлигини, Ўзбекистонда хусусийлаштириш жараёнининг боришини тавсифлай олиш;

- рақобатнинг бозор иқтисодиётида марказий ўрин тутушини ва эркин рақобатга йўл очиш-иқтисодий тараққиётга йўл очиш эканлигини тушуниб етиш;
- бозорнинг монополлашиш нуқтаи назаридан турларини фарқлай билиш;
- давлатнинг эркин рақобатнинг ҳимоячиси эканлиги сабабларини тушунтира билиш;
- иқтисодий фаолиятнинг атроф-мухитга таъсирини, экологик муаммоларнинг мухимлиги ва муаммоларни ечиш бўйича Ўзбекистон Республикаси хукуматининг чора-тадбирларини санай олиш;

Ўқувчилар иқтисодий масалаларини ечиш бўйича қуйидаги кўникма ва малакаларга эга бўлишлари лозим:

- маълум шартлар асосида айирбошлашни ташкил қилиш;
- танлов натижасига кўра муқобил қийматни аниқлаш;
- ишлаб чиқариш имкониятлари соҳасини аниқлай билиш;
- талаб ва таклиф эгри чизиқларни чизиш ва улар асосида мувозанат нархни топа билиш;
- оила харажатлари ва даромадлари миқдорни аниқлаш ва бюджетини тузиш;
- маҳсулот таннархи, ишлаб чиқариш нархи, чакана ва улгуржи нархларни аниқлай билиш;
- шартли корхона мисолида, унинг чиқими, даромади, фойда ва зарар, рентабеллиги ва меҳнат унумдорлигини аниқлай билиш;
- банк кредити ва омонат бўйича йиллик фоиз ставкаси асосида қарз ва омонат фоизини топиш;
- маълум содда шартлар асосида вақтбай ва ишбай ҳақ микдорини аниқлаш;
- акциядан олинадиган двидентни хисоблаш;
- маълум шартлар асосида турли хил солиқларни хисоблай олиш;
- ялпи миллий маҳсулот, миллий даромадни шартли масалаларда хисоблай олиш, таҳлил қилиш ва таққослай билиш;
- аҳоли жон бошига келадиган ялпи миллий маҳсулот ҳажмини аниқлай билиш;
- талаб ва таклифга таъсир этувчи омилларни аниқлай билиш;
- умумий харажат, даромад фунцияларига кўра фойда функциясини аниқлаш, фойда ва зарар соҳаларини ажратиш;
- корхонанинг зарар кўрмаслик нуқтасини аниқлаш;
- корхона иқтисодий фаолиятини таҳлил қилиш;
- содда шартли мисолда бухгалтерия балансини тузиш, актив ва пассивларни аниқлаш;
- энг содда безнес режаларини туза олиш;
- соф фойда хисоблаш;
- акциянинг номинал ва бозор қийматини аниқлаш, акцмя курсини аниқлаш;
- ишсизлик даражасини топа билиш;

- маълум содда шартлар асосида шартли давлат бюджетининг харажат ва даромад қисмларини аниқлаш;
- пул муомаласи қонунига кўра пул массаси, айланиш тезлигини топа билиш;
- инфляция даражасини хисоблай билиш;
- экспорт ва импорт бўйича толов балансини аниқлаш;
- маълум шартларда мамлакат учун экспорт ва импортнинг қай бири мақбул бўлишини аниқлаш;
- маълум шартлар асосида турли давлат валютаси курсларини аниқлаш;

Республикамизнинг ўз мустақиллигини қўлга киритиб, бозор иқтисодиёти томон юз тутиши, буюк келажакни яратувчи баркамол авлодни, янги замон ва янги жамият кишисини тарбиялашдек ўта масоулиятли, машаққатли ва айни замонда ўта долзарб бўлган вазифани кўндаланг қлиб қўйди. Хозирда, вужудга келган иқтисодий шароит янгича маънавий тафуккурга эга бўлган, дунёга янгича кўз билан қарайдиган, янгича фикрлайдиган, авлоднинг иштирокини тақазо этмоқда.

Ўзбекистон Республикаси «Таълим тўғърисида» ги Қонуни ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»-нинг қабул қилиниши бу соҳадаги қилинадиган ишлар кўламини ва йўналишларини белгилабгина қолмасдан, таълим соҳасида ўзига хос инқилобий бурилиш ясади. Бу орада Вазарлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўғърисида»ги 203-сонли қарори муҳим аҳамиятга эга бўлиб, унда миллий умумий ўрта таълимни ҳалқаро даражага олиб чиқиш, уни жаҳон андозаларига мос қилиб, тубдан ислоҳ қилиш мамлакатимиз олдида турган энг устувор вазифалардан бири сифатида белгилаб қўйилди.

Жамият ҳаётида оламшумул ўзгаришлар рўй бераётган, таълим тизими тубдан қайта қуриб чиқилаётган бир даврда, таълимнинг ҳар бир соҳаси, ҳар бир фан ўқитилишининг мақсади, мазмуни, шакллари, усуллари ва воситалари, услубий тизими, уларга қойилаётган меъёрий талаблар даражасини қайта кўриб чиқиш, такомиллаштириш лозим бўлади. Шу билан бирга, иқтисодий таълим мамлакатимиз умумтаълим мактаблари учун янгилик бўлиб, бу соҳада амалга оширилиши зарур бўлган вазифалар ва ташкилий тадбирлар кўлами ўзининг ўта долзарблиги, масулиятлиги билан ажралиб туради.

«Иқтисодий билимлар асослари» предметининг мактаб ўқув режасидаги ўрни.

«Иқтисодий билимлар асослари» предмети мактабда ўқитиладиган барча фанларни иқтисодий билимлар билан умумий комплексда интеграциялашга таянади. Иқтисодий тафаккур жуғърофия, тарих, информатика, математика ва бошқа умумтаълим фанлари аосида ҳам шаклланади. Мактаб ўқув фанлари дастурларига айрим иқтисодий тушунчаларнинг киритилиши, бозор иқтисодиёти шароитида ўқувчиларнинг

ҳаётга ва меҳнатга тайёрлашга ҳамда иқтисодий фанларни ўрганиш жараёнини чуқурлаштиришга ёрдам беради.

Хусусан бунда, масалан, ***математика предмети*** таркибида иқисодий тушунчаларнинг киритилиши мақсадга мувофиқ бўлади; эҳтиёжлар, ресурслар, айирбошлаш, товар, пул, чиқим, даромад, фойда, зарар, унумдорлик ва хосилдорлик, валюта айирбошлаш, доромад ва исътемол функцияси, ишлаб чиқаришнинг мувозанат ҳажми, талаб ва таклиф, мувозанат нарх, солиқлар, нарх монополлашган бозор, аммортизатция, банк, кредит ва ҳоказо.

Бу тушунчаларни турли иқтисодий характердаги масалалар ва мисоллар таркибида бериб бориш мақсадга мувофиқ бўлади.

Тарих ва бошқа ижтимоий фанлар орқали қуйидаги иқтисодий тушунчалар киритилса бўлади: асосий моддий эҳтиёжлар, иқтисодий муносабатлар, таклиф қонуни, меҳнат тақсимоти, мулк шакллари, корхона турларининг кўп қирралилиги, иқтисодий давр, иқтисодий тизимлар, иқтисодиётнинг давлат томонидан бошқарилиши, бозор иқтисодиёти, иқтисодий интеграция, иқтисодий маданият ва ҳакозо.

«Жоғърофия» предмети қуйидаги иқтисодий масалаларни ёритувчи мазмуний йўналишларни очиб беради: жоғърофик меҳнат тақсимоти, иқтисодиётнинг худудий жойлашуви ва ривожланиши, хўжаликнинг хозирги замон тузилмасини шакллантириш, ижтимоий-иқтисодий объектлар, хўжалик юритиш фаолиятининг асосий турлари ва уларнинг жоғърофик турланишлари, хозирги замон хўжалик юритиш маданияти.

«Меҳнат» ва бошқа технологик фанлар ичида қуйидаги тушунчаларни ёритиш мумкин: оила хўжалигини юритиш иқтисодиёти, тадбиркорлик фаолияти асослари, меҳнат фаолиятининг самарадорлиги шарт-шароитлари (фаолиятнинг умумий йўналтирувчи асосларини, умумий меҳнат ва махсус махоратларни, меҳнат қилиш маданиятини эгаллаш); иқтисодий билимлар ва махоратларни қўллаш учун амалий асос яратиш.

Шу билан бирга иқтисодий саводлиликни давлат меъёри сифатида қабул қилинишига имконият берадиган, шахснинг реал имкониятларини, ижтимоий-маданий мухит ахволини хисобга оладиган, иқтисодий тизим, ишлаб чиқариш, айирбошлаш, неъматлар ва хизматларни тақсимлаш ва исътемол қилишни хисобга олувчи, асосий хусусиятларни ажратиб берувчи махсус фан керак бўлади.

Бундай фан вазифасини мактабларда ўқитила бошлаган ***«Иқтисодий билимлар асослари» предмети бажаради***. Илгарироқ таъкидлаганимиздек, бу предмет мактабнинг иқтисослашганлигига, кадрлар билан таъминланганлигига, ўқувчиларнинг билим савиясига ва бошқа имкониятларга қараб хар хил ҳажмда ўқув режасига киритилиши мумкин.

Иқтисодий таълимнинг асосий мазмуний йўналишлари.

«Иқтисодий билим асослари» фанини ўқитишда изчилликни, унинг бошқа таълим соҳалари билан ўзаро боғълиқлигини таъминлаш мақсадида қуйидаги мазмуний йўналишларни кетма-кет ўрганиш мақсадга мувофиқдир.

Агар 8-синфгача қитисодий таълим алоҳида фан сифатида ўқитилмаган бўлса, барча тушунчалар янги киритилади ва стардарт талаблари даражасигача ўзлаштирилишига имконият яратилади. Қуйи синфларда иқтисодий билимлар билан таниш ўқувчилар эса олдинги отилган кўпгина иқтисодий тушунчаларни такрорлаш, чуқурлаштириш, кенгайтириш назарда тутилади ва шу воситада ўқувчиларни академик лицей ва касб-ҳунар коллежларида махсус иқтисодий билимлар олишларига замин тайёрланади. Олдинги синфларда киритилмаган айрим мураккаброқ тушунчалар эса ушбу синфларда киритилади.

8-СИНФДАГИ ИҚТИСОДИЙ ТАъЛИМ.

8-синфдаги иқтисодий таълим иқтисодиётнинг назарий асосларини ёритишга қаратилади. Иқтисодий таълим мазмунининг мажбурий минимуми қуйидагилардан иборат: эҳтиёжлар чексиз, ресурслар эса чегараланган; ишлаб чиқариш; айирбошлаш, товар, пул, товар пул алмашуви, чиқимнинг ташкил этувчилари, даромад ва фойдани хисоблаш ва тақсимлаш, оила хожалигини юритишнинг умумий қоидалари, оила бюджети, меҳнат тақсимоти, технология тараққиёти, иқтисодий тизимлар, Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиётига ўтишидаги ўзига хосликлари, Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиётига ўтишнинг беш тамойили; мулк ва мулкий муносабатлар, мулк шаклларни, хусусийлаштириш, бозор шароитида товар-пул муносабатлари, нархлар, таклиф, талаб, талаб ва таклифнинг ўзаро муносабатлар, талаб ва таклифнинг нархга боғлиқлиги, рақобатнинг бозордаги ўрни, рақобатни чеклашга харакатлар, монополияга қарши кураш, табиатни мухофаза қилиш, чиқиндисиз технология.

9-СИНФДАГИ ИҚТИСОДИЙ ТАъЛИМ.

9-синфда асосий диққат Бизнес (тадбиркорлик) асослари ва макроиқтисодиёт масалаларига қаратилади. 9-синфда иқтисодий таълим мазмунининг мажбирий минимуми қуйидагилардан иборат: Бизнес ва бизесмен (тадбиркорлик ва тадбиркор); фирма очиш ва фирманинг турлари; фирманинг жойлаштириш; бошқарув (менежмент) саноати; бошқарув элементлари; мактаб хўжилигини бошқариш; менежернинг сифатлари; тадбиркор ва ходим; бизнесда хисоб-китоб ва таҳлил; фирманинг маблағълари; маркетинг тушунчаси; маркетинг элементлари; рекламанинг маркетинг тизимидаги ўрни; нархга тасир қилувчи омиллар; боғълиқ ва тўлдиривчи товарлар нарх ва таклиф чизиғининг харакати; бизнес ва давлат; давлатнинг харажатлари; давлат маблағълари ва уларни тўплаш воситалари; солиқлар ва уларни турлари, Ўзбекистон Республикаси солиқ тизими; банкларнинг иқтисодиётдаги ўрни; банкларнинг турлари; банк маблағларининг тўпланиши ва сарфланиши; халқаро бозор; эксперт, инпорт;

божхона тўловлари; Ўзбекистон жахон бозорида; ишсизлик; ишсизлик даражаси; меҳнат биржалари; жамоат жамғъармалари; Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиёти давридаги тараққиёти.

Барча мазмуний йўналишлар орқали «Иқтисодий билимлар асослари» фанининг тарбиявий вазифалари амалга оширилади: хўжайинлик, тадбиркорлик, фаолият оқибатлари ва натижаларига жавобгарлик, мустақил қарорлар қабул қилишга тайёргарлик туйғъуларини тарбиялаш кўзда тутилади.

«ИҚТИСОДИЙ БИЛИМЛАР АСОСЛАРИ» ПРЕДМЕТНИНГ ЎҚУВЧИЛАР УЧУН ЯРАТАДИГАН ИМКОНИЯТЛАРИ 8-СИНФ

Ушбу мазмуний йўналишнинг ўқув материалларини ўқитиш ўқувчиларга қуйидаги имкониятларни беради:

- эҳтиёжларнинг турларини, уларнинг чексизлигини ва уларни қондиришга зарур бўлган ресурсларга номутаносибилини англаш;
- иқтисодиётнинг асосий муаммоси маъносини тушуниб етиш ва бу муаммони ечишнинг иқтисодиёт фани олдида турган бош масала эканлигини тушуниш;
- ишлаб чиқаришнинг зарурлигини англаш; ишлаб чиқариш омилларини ва уларнинг вазифаларини фарқлай билиш;
- натурал хўжаликдаги муносабатларнинг асосий камчиликларнинг айирбошлашни зарур қилиб қўйганлигини тушуниб етиш;
- товар хўжалиги ва айирбошлашнинг ихтисослашув ва меҳнат тақсимоти натижасида вужудга келганлигини идрок қилиш;
- пулнинг келиб чиқиш ва ривожланиш тарихини мантиқан таҳлил қилиб пулнинг моҳиятини ва унинг муҳимлигини хулосалаш;
- пулнинг вазифалари ва аҳамиятини ажрата олиш;
- пулнинг айланиши, пул эмиссияси, инфляция, гиперинфляция тушунчаларининг моҳиятларини тушуниш;
- иқтисодий кўрсаткичлар: даромад, чиқим, фойда, зарар, рентабелликлар орқали иқтисодий фаолиятни таҳлил қилишни ўрганиш;
- харажатларни камайтириб, даромадни кўпайтирган ҳолда яхши иқтисодий натижаларга эришишга ўрганиш;
- уй-рўзғъор, оила хўжалигини юритиш кўникмаларини шакллантириш;
- талаб ва таклиф тушунчаларини ўзлаштириб, бу тушунчаларнинг бозордаги аҳамияти ва ўрнини англаб бериш;

- талаб ва таклифнинг ўзаро муносабатини ва уларнинг нарх билан ўзаро муносабатларини топа билиш;
- нархнинг бозор қитисодиёти шароитидаги белгиланиш тамойиллари билан танишиш ва уларнинг режали иқтисодиётдаги нарх ўрнатилиши тамойилларидан фарқларини англаш;
- тарихдаги иқтисодиёт тизимлар, айниқса режали иқтисодиёт камчиликларини таҳлил қила билиш;
- бозор иқтисодиётига ўтиш давридаги иқтисодий фаолиятнинг ўзига хослигини тушуниб етиш;
- Ўзбекистонда бозор иқтисодиётига ўтишни беш тамойили маъносини тушуниш ва уларнинг Ўзбекистон келажаги учун аҳамиятини англаш;
- мулк ва мулкий муносабатларнинг иқтисодиётдаги рўлини, мулкнинг шаклларини, мулкдорнинг иқтисолдий фаолиятидаги афзалликларни тасаввур қилиш;
- оилавий мулк ва бу мулкдан фойдаланишда иқтисодий ёндашиш кўникмаларини ҳосил қилиш;
- хусусийлаштириш иқтисодий тараққиётнинг муҳим шарти эканлигини, Ўзбекистонда хусусийлаштириш жараёнининг боришини тавсифлай олиш;
- рақобатнинг бозор иқтисодиётида марказий ўрин тутишини ва эркин рақобатга йўл очиш-иқтисодий тараққиётга йўл очиш эканлигини тушуниб етиш;
- бозорнинг монополлашиш нуқтаи назаридан турларини фарқлай билиш;
- давлатнинг эркин рақобатнинг ҳимоячиси эканлиги сабабларини тушунтира билиш;
- иқтисодий фаолиятининг атроф-муҳитга таъсирини, экологик муаммоларнинг муҳимлиги ва муаммоларни ечиш бўйича Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг чора-тадбирларини билиб олиш.

9-С И Н Ф

Ушбу мазмуний йўналишнинг ўқув материалларини ўқитиш ўқувчиларга қуйидаги имкониятларни яратади:

- бизнес (тадбиркорлик) ва бизнесмен (тадбиркор) тушунчаларининг моҳиятини ва уларнинг бозор иқтисодиётидаги аҳамиятини тушуниш;
- фирмаларнинг очилиши ва фаолият кўрсатиши учун зарур шарт-шароитлар, уларни ташкил қилиш ҳақида тасаввурга эга бўлиш;

- тадбиркорни иқтисодий омилларни бирлаштирувчи шахс ва бошқарувчи сифатида тавсифлай олиш;
- тадбиркор ва унинг ходимлари ўртасидаги муносабатларнинг тамойиллари билан танишган ҳолда ўзини тадбиркор сифатида тасаввур қилиш ва ўз ходимлари билан қай тариқа муносабат қилишни моделлаштира олиш;
- мактаб иқтисодиёти мисолида тадбиркорлик фаолиятининг микромоделини туза олиш;
- бошқарувнинг безнесдаги аҳамияти, менежмент ва менежер тушунчаларининг тавсифи, бошқарувнинг элементлари-мақсад, режалаштириш, олдиндан кўра билиш ва х.к. каби тушунчаларни пухта ўзлаштириш; мактаб хўжалиги мисолида бошқарув тамойилларига тушуниб етиш;
- бизнесда ҳисоб-китобнинг нечоғъли муҳим эканлигини, тадбиркор учун ҳисоб-китоб юритиш энг асосий вазифалардан бири эканлигини тушуниб етиш;
- меҳнатга ҳақ тўлаш турлари ва тамойилларини англай билиш;
- фирманинг маблағъларини, уларнинг сарф қилиниш тартибини, фирма фаолиятини таҳлил қила олиш;
- бозорни маркентинг нуқтаи назаридан ўрганиш;
- маркетинг фаолиятининг бозордаги ўрни, талаб ва таклиф тушунчаларини маркетинга боғълиқ ҳолда такроран ўрганиш;
- рекламанинг бизнес фаолиятидаги рўлига баҳо бериш;
- нархларнинг бозордаги ўрнатилиш тартибини, ўз маҳсулотига нархни белгиланаётганда фирмалар биринчи навбатда нималарга аҳамият беришлари кераклигини англаш;
- банкларнинг иқтисодиётдаги ўрнини, турларини, улар кўрсатадиган хизматлар турларини тавсифлай олиш;
- банк кредити, кредит фоизи ва банк заҳираси тушунчаларини чуқур ўрганиш;
- давлатнинг бизнесга таъсир ўтказиши сабабларини, йўлларини аниқ билиш;
- давлатнинг харажатлари ва маблағълари ўртасидаги боғълиқликларни тушуниб етиш;
- солиқларнинг моҳиятини тушуниш ва солиқ тизимидан хабардор бўлиш;
- халқаро бозор ва у ердаги фаолият тамойиллари тўғърисида тушунчага ега бўлиш;
- экспорт, импорт, божхона тўловлари каби тушунчалар билан яқиндан танишиш;
- Ўзбекистоннинг Мустақиллик йилларида жаҳон иқтисодиётида эгаллаган мавқеини тавсифлай олиш;
- ишсизлик тушунчасини ўрганиш;
- ишсизлик даражаси кўрсаткичларини ъисоблай олиш;

- ишсизликка қарши Ўзбекистонда амалга оширилаётган чора ва тадбирларни санай олиш.

III. «ИҚТИСОДИЙ БИЛИМЛАР АСОСЛАРИ» ПРЕДМЕТИНИ ЎҚИШ НАТИЖАСИДА ЎҚУВЧИ ЎЗЛАШТИРИШИ ЗАРУР БЎЛГАН ТУШУНЧАЛАР
8-СИНФ

II. ЭҲТИЁЖЛАР. РЕСУРСЛАР.

1. Эҳтиёжлар ва уларнинг чексизлиги.
2. Ресурслар ва уларнинг чекланганлиги.
3. Иқтисодиётнинг асосий муаммоси.
4. Танлов зарурияти.
5. Муқобил қиймат.

II. ИШЛАБ ЧИҚАРИШ. ИХТИСОСЛАШУВ.

1. Ишлаб чиқариш.
2. Ишлаб чиқариш омиллари.
3. Унумдорлик.
4. Меҳнат тақсимоти.
5. Технология тараққиёти.
6. Ўзбекистонда янги технологиялар.

III. АЙИРБОШЛАШ, ПУЛ.

1. Натурал хўжалик.
2. Айирбошлаш.
3. Товар тушунчаси.
4. Қадимда пул.
5. Танга ва қоғъоз пуллар. Пулнинг бошқа турлари.
6. Пулнинг вазифалари.
7. Товар-пул алмашуви.

IV. ДАРОМАД, ЧИҚИМ, ФОЙДА.

1. Чиқим нимадан иборат?
2. Даромад нима?
3. Фойда ва зарар.
4. Даромадни қандай тасимлаш керак?
5. Фойдани керакли жойга ишлатиш.

6. Оила даромадлари ва чиқимлари.
Оила бюджети.

V. ИҚТИСОДИЙ ТИЗИМЛАР

1. Тарихга бир назар.
2. Режали иқтисодиёт муаммолари.
3. Бозор иқтисодиёти.
4. Ҳозирги ўтиш даврининг мўияти.
5. Ўзбекистондаги ўтиш даврининг ўзгачалиги.
6. Ўзбекистон Республикасининг бозор иқтисодиётига ўтишининг беш тамойили.

VI. МУЛК

1. Мулк объекти ва мулк субоекти.
2. Мулк шакллари . Оила мулки.
3. Мулкнинг иқтисодий хаётдаги ўрни.
4. Хозирги Мулк тушунчаси.
5. Мулкнинг пайдо бўлиши тарихи.
6. Замондаги мулк муносабатларидаги ўзгаришлар.
7. Хусусийлаштириш. Ўзбекистонда хусусийлаштириш жараёни.

VII. БОЗОР

1. Олди-сотди муносабатлари.
2. Бозор шароитида товар-пул муносабатлари.
3. Нархлар.
4. Нархнинг ўзгаришига таъсир қилувчи омиллар.
5. Бозорнинг турлари.

VIII. ТАКЛИФ ВА ТАЛАБ

1. Таклиф нима?
2. Талаб нима?
3. Таклиф қонуни.
4. Талаб қонуни.
5. Талаб ва таклифнинг ўзаро муносабатлари.
6. Мувозанат нарх ва мувозанат микдор.
7. Тўйинган ва тақчил бозор.

IX. РАҚОБАТ

1. Рақобат нима?
2. Кимлар ўзаро рақобат қиладилар?

3. Рақобатнинг бозордаги ўрни.
4. Рақобатни чеклашга ҳаракат. Монополия.
5. Бозорнинг монополлашганлик даражасига қараб турланиши.
6. Давлат-бозор муносабатлари ҳимоячиси.
7. Ўзбекистонда антимонопол қонунчилик.

X. ЭКОЛОГИЯ

1. Экология тушунчаси.
2. Атроф-муҳитнинг ифлосланиши.
3. Атроф-муъит ифлосланишини назорат қилиш.
4. Чиқиндисиз технологиялар.
5. Давлат-табиат ҳимоячиси.
6. Ўзбекистонда экологик муаммолар. Орол денгизи.
7. Ўзбекистонда Мустақиллик йилларида экологик муаммоларни ҳал қилиш бўйича чора-тадбирлари.

9-СИНФ

XI. БИЗНЕС НИМА?

1. Бизнес нима? Бизнес (тадбиркорлик) нинг иқтисодиётдаги ўрни.
2. Фирмаларнинг турлари.
3. Фирма очиш. Фирманинг таъсис ҳужжатлари.
4. Бизнесда иш ҳужжатлари.
5. Бизнес режа.
6. Ўзбекистонда тадбиркорлик билан шуғъулланишнинг ҳуқуқий асослари.

XII. ТАДБИРКОР

1. Тадбиркор. Тадбиркор фаолиятини ҳаракатга келтирувчи куч.
2. Тадбиркор-иқтисодий ресурсларни бирлаштирувчи шахс сифатида.
3. Тадбиркор-бошқарувчи сифатида.
4. Иш ҳақи тўлаш усуллари. Рағъбарлантириш.
5. Таваккалчилик.
6. Бизнес этикаси.
7. Тижорат сири.
8. Фирма ва тадбиркор нуфузи-имижи.

XIII. БИЗНЕСДА ЪИСОБ-КИТОБ

1. Фирманинг маблағълари.
2. Ҳисоб-китоб юритиш тадбиркорнинг энг асосий вазифаларидан.

3. Фирма баланси; актив ва пассив; дебет ва кредит.
4. Иқтисодий таҳлил ва бухгалтерлик таҳлили: самарадорлик, барқарорлик, тўлашга қодирлилик.
5. Банкротлик (синиш) тушунчаси. Фирмани тугатиш.
6. Ўзбекистон Республикасининг «Банкротлик тўғрисида»ги Қонуни.

XIV. БОШҚАРУВ (МЕНЕЖМЕНТ)

1. Бозор шароитида бошқарувнинг ўрни. Фирмани бошқаришнинг мақсади, вазифалари ва стратегияси.
2. Фирма бошқаруви тузилмаларининг асосий турлари. Акциядорлик жамиятларини бошқариш. Мактаб хўжалигини бошқариш.
3. Бошқарув элементлари.
4. Режалаштириш.
5. Бошқарувчи учун олдиндан кўра билишнинг зарурлиги.
6. Менежер ва жамоа. Менежер ва ижрочилар ўртасидаги муносабатлар.
7. Менежернинг раҳбарлик услублари.

XV. МАРКЕТИНГ

1. Маркетинг тушунчаси.
2. Маркетинг тамойиллари ва мақсадлари.
3. Маркетингнинг ташкилий тузилмалари.
4. Маркетинг тадқиқотлари.
5. Бозорни тадқиқ қилишда маълумотларнинг рўли. Маълумот тўплаш усуллари ва воситалари.
6. Маркетингда режалаштириш ва олдиндан айтиш.
7. Рекламанинг фойдаси.
8. Реклама турлари.

XVI. АМАЛИЁТДАГИ МАРКЕТИНГ

1. Бозорда нархга нималар таъсир кўрсатади?
2. Молингиз ўз вақтида сотилмаса нима қиласиз?
3. Муқобил товарлар нархи.
4. Ўрин босувчи ва тўлдирувчи товарлар.
5. Маркетингда товарларни ва хизматларни турларга ажратиш.
6. Тўварнинг бозордаги ҳаёт цикллари.

XVII. ИҚТИСОДИЁТ ВА ДАВЛАТ

1. Нима учун давлат иқтисодиётга таъсир ўтказади?
2. Монетар ва фискал сиёсат.
3. Давлат қандай харажатларни ўз зиммасига олган?

4. Давлат бюджети.
5. Давлат бюджетининг даромад қисми манбалари.

Солиқлар. Солиқдан ташқари тўловлар.

6. Ялпи миллий маҳсулот. Ялпи ички маҳсулот.
7. Тўлов баланси.

XVIII. БОЗОР ИНФРАТУЗИЛМАЛАРИ

1. Банкларнинг иқтисодиётдаги ўрни.
2. Банк турлари.
3. Банк маблағълари.
4. Банк кредити тушунчаси.
5. Пул муомаласи. Пул эмиссияси.
6. Инфляция. Гиперинфляция.
7. Биржалар ва уларнинг турлари.
8. Қимматбаҳо қоғъозлар бозори.
9. Суғурта тушунчаси.
10. Хизмат кўрсатувчи соҳалар: улгуржи ва чакана савдо, транспорт, алоқа воситалари, лизинг тизими.

XIX. ХАЛҚАРО БОЗОР

1. Экспорт.
2. Импорт.
3. Божхона ва божхона тўловлари.
4. Тўлов баланси.
5. Валюта бозори ва валюта курси.
6. Ўзбекистон жаҳон бозорида.

XX. МЕҲНАТ БОЗОРИ ВА ИШСИЗЛИК

1. Меҳнат бозори ва ишсизлик
2. Ишсизлар, бандлар ва ишчи кучидан ташқаридагилар.
3. Ишсизлик даражаси.
4. Ишсизлик оқибатлари.
5. Меҳнат биржалари ва жамоат фондлари.

IV. «ИҚТИСОДИЙ БИЛИМЛАР АСОСЛАРИ» ПРЕДМЕТИНИ ЎҚИТИШ БЎЙИЧА ЎҚУВ-МАВЗУИЙ РЕЖАЛАР
8-СИНФ

С			Йиллик юклама соатлари 34 соат

ИНФ	№	БОБ ВА МАВЗУ НОМЛАРИ	Назария 20	Амалий машғъулот 14	Жами 34
8 СИНФ	1	Эҳтиёжлар. Ресурслар.	2	1	3
	2	Ишлаб чиқариш. Ихтисослашув	2	1	3
	3	Айирбошлаш. Пул	2	1	3
	4	Даромад. Чиқим. Фойда	2	2	4
	5	Иқтисодий тизимлар	2	1	3
	6	Мулк	2	1	3
	7	Бозор	2	1	3
	8	Таклиф ва талаб	2	2	4
	9	Рақобат	2	1	3
	10	Экология	2	1	3
Оралиқ ва якуний назорат дарслари:				2	2

9-Синф

СИНФ	№	БОБ ВА МАВЗУ НОМЛАРИ	Йиллик юклама соатлари 34 соат		
			Назария 20	Амалий машғъ. 14	Жами 34
9 СИНФ	11	Тадбиркорлик (бизнес) нима?	2	1	3
	12	Тадбиркор (бизнесмен)	2	1	3
	13	Бизнесда ҳисоб-китоб	2	2	4
	14	Бошқарув (менежмент)	2	1	3
	15	Маркетинг	2	2	4
	16	Амалиётдаги маркетинг	2	1	3
	17	Иқтисодиёт ва давлат	2	1	3
	18	Бозор инфратузилмалари	2	1	3
	19	Халқаро бозор	2	1	3
	20	Меҳнат бозори ва ишсизлик	2	1	3
Оралиқ ва якуний назорат дарслари:				2	2

ТАВСИЯ ҚИЛИНАДИГАН АДАБИЁТЛАР:

1. И.А.Каримов. Ўзбекистон-бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли. Тошкент, «Ўзбекистон», 1993.
2. И.А.Каримов. Ўзбекистон иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш йўлида. Тошкент, «Ўзбекистон», 1995.

3. И.А.Каримов. Ўзбекистон иқтисодий сиёсатининг устивор йўналишлари. Тошкент, «Ўзбекистон», 1995.
4. И.А.Каримов. Юксак малакали мутахассислар-тараққиёт омили. Тошкент, «Ўзбекистон», 1995.
5. И.А.Каримов. Ислоҳотларни амалга оширишда қатоиятли бўлайлик. Тошкент, «Ўзбекистон», 1996.
6. И.А.Каримов. Ўзбекистон иқтисодий юксалиш йўлида. Тошкент, «Ўзбекистон», 1996.
7. И.А.Каримов. Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. Тошкент, «Ўзбекистон», 1996.
8. И.А.Каримов. «Ўзбекистон XXI аср бўсағъасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари», Тошкент, «Ўзбекистон», 1997.
9. И.А.Каримов. «Ўзбекистон буюк келажак сари», Тошкент, «Ўзбекистон»,1998.
10. И.А.Каримов. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ўн тўртинчи сессиясида сўзланган нутқ, Тошкент шаҳри, 1999 йил 14 апрел.
11. «Баркамол авлод-Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори», Тошкент, «Шарқ», 1997.
12. «Баркамол авлод орзуси», Тошкент, «Шарқ», 1998.
13. Б.А.Эркаев, Г.И.Каримова. Бозор иқтисодиёти (Изоҳли луғъат). Тошкент. «Шарқ», 1997.
14. «Иқтисодиёт ва бизнес асослари», дастур. «Шарқ» матбаа концерти. Тузувчилар Э.Сариқов, М.Маматов. Тошкент, 1997.
15. Э.Сариқов, М.Маматов. «Иқтисодиёт ва бизнес асослари», ўқув қўлланма. Тошкент, «Шарқ»,
16. Э.Сариқов, М.Маматов. «Иқтисодиёт ва бизнес асослари», Амалий машғъулотлар, Тошкент, «Шарқ». 1997.
17. Э.Сариқов, М.Маматов. «Иқтисодиёт ва бизнес асослари», услубий кўрсатмалар, Тошкент, «Шарқ». 1997.
18. З.Валиева, Ё.Муъибов. «Иқтисодиёт алифбоси», 1-синф учун ўқув қўлланма.
19. З.Валиева, Ё.Муҳибов. «Иқтисодиёт алифбоси», 2-синф учун қўлланма. Тошкент, «Шарқ», 1997.
20. Б.Каримов, А.Абдиалимов, Ш.Шомансуров. «Иқтисод алифбоси», «Истиқлол», 1997.
21. Б.Каримов, А.Абдиалимов, Ш.Шомансуров. «Иқтисодий билим асослари». 9-синф учун қўлланма. Тошкент, ТШОМОИ, 1996.
22. Кейнс Дж. М.Обшая теория занятости, процента и денег. Москва, «Прогресс», 1978.
23. Амалий иқтисодиёт. Ўқув қўлланма. Тошкент, «Шарқ», 1996.
24. Амалий иқтисодиёт. Машқлар тўплами. Тошкент, «Шарқ», 1997.
25. Кемпбелл Р. Макконел, Стенли Л.Брю. Экономикс: Принципи, проблеми и политика. В 2т: Пер.с англ. Таллинн. 1993.

26. Роберт Хизрич, Майкл Питерс. Предпринимателство или как завести собственное дело и добится успеха. В 5т.: Пер. с англ. Москва, «Прогресс-Универс», 1992.
27. П.Самуэлсон. «Экономика». В 2т.: Пер. с англ. Москва, МГП «АЛГОН»: ВНИИСИ, 1992.
28. С.Фишер, Р.Дорбуш, Р.Шмалензи. Экономика.: Пер. с англ. Москва, «Дело Лтд», 1995.
29. Фридман М.Капитализм и свобода. Нew Йорк. Чалидзе Публикатионс, 1982.
30. Хайлбронер Р, Тароу Л. Экономика для всех. Лондон. Оверсеас Публикатионс Интерсанге ЛТД. 1991.
31. Фриедман М. Фриедман Р, Фрее то Чоосе. «Ҳарсоит Брасе». Жованович, Нew Йорк, 1980.
32. Пҳиллип Саундерс; W. Лее Ҳансен «А фрамеwорк фор теачинг тҳе басик сонсептс».
33. Есономисс Америка. Национал соунсил он Есономис Едусатион, 1993.

Ўзбекистон Республикаси ҳалқ таълими Вазирлиги Республика таълим марказининг илмий-услубий кенгаши томонидан тасдиқланган ва нашрга тайёрланаётган қўлланмалари:

1. Э.Сариқов, Б.Хайдаров. «Иқтисодиёт сабоқлари», ўқув қўлланма, 5-синф учун.
2. Э.Сариқов, Б.Хайдаров. «Иқтисодиёт сабоқлари», иш дафтари, 5-синф учун.
3. Э.Сариқов, Б.Хайдаров. «Иқтисодиёт сабоқлари», ўқитувчилар учун услубий кўрсатмалар, 5-синф учун.
4. Э.Сариқов, Б.Хайдаров. «Иқтисодиёт сабоқлари», ўқув қўлланма, 6-синф учун.
5. Э.Сариқов, Б.Хайдаров. «Иқтисодиёт сабоқлари», иш дафтари, 6-синф учун.
6. Э.Сариқов, Б.Хайдаров. «Иқтисодиёт сабоқлари», ўқитувчилар учун услубий кўрсатмалар, 6-синф учун.
7. Э.Сариқов, Б.Хайдаров. «Иқтисодиёт сабоқлари», ўқув қўлланма, 7-синф учун.
8. Э.Сариқов, Б.Хайдаров. «Иқтисодиёт сабоқлари», иш дафтари, 7-синф учун.
9. Э.Сариқов, Б.Хайдаров. «Иқтисодиёт сабоқлари», ўқитувчилар учун услубий кўрсатмалар, 7-синф учун.
10. Э.Сариқов, Б.Хайдаров. «Иқтисодий билимлар асослари», Амалий машғулотлари, 8-синф учун.
11. Э.Сариқов, Б.Хайдаров. «Иқтисодий билимлар асослари», услубий кўрсатмалар, 8-синф учун.

12. Э.Сариқов, Б.Хайдаров. «Иқтисодий билимлар асослари», ўқув қўлланма, 9-синф учун.

13. Э.Сариқов, Б.Хайдаров. «Иқтисодий билимлар асослари», Амалий машғулотлар, 9-синф учун.

14. Э.Сариқов, Б.Хайдаров. «Иқтисодий билимлар асослари», услубий кўрсатмалар, 9-синф учун.

15. Э.Сариқов, Б.Хайдаров. «Иқтисодиётда математика». 5-7-синф учун ўқув қўлланма.

16. Э.Сариқов, Б.Хайдаров. «Иқтисодиётда математика». 8-9-синф учун ўқув қўлланма.

17. Э.Сариқов. «Иқтисодий билимлар асослари», коргазмали қуроллар алъбоми, 8-9-синфлар учун.

18. Э.Сариқов. «Иқтисодий билимлар асослари», кўргазмали қуроллар алъбоми, (академик лицей ва касб-хунар коллежлари учун).

19. Э.Сариқов. «Иқтисодий билимлар асослари», тестлар тўплами, 8-9-синфлар учун.

20. Э.Сариқов. «Иқтисодий билимлар асослари», тестлар тўплами, (академик лицей ва касб-хунар коллежлари учун).

М а в з у: «Бозор иқтисодиётига ўтиш ва иқтисодни эркинлаштириш ҳусусиятлари ва давлат мулкини ҳусусийлаштирш».(2 соат назарий)

Р е ж а :

1. Бозор иқтисодиётиниг мазмуни ва асосий белгилари.
2. Бозор иқтисодиётининг афзалликлари ва заиф томонлари.
3. Ўзбекистонда бозор иқтисодиётига ўтишнинг тамойиллари ва қусусиятлари.
4. Ўзбекистонда мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш йўллари ва усуллари.

1 . Бозор иқтисодиётиниг мазмуни ва асосий белгилари.

Хозирги даврда бозор иқтисодиёти дунёнинг кўпчилик мамлакатлари учун хос бўлиб, у турли мамлакатларда хар ҳил даражада ва ўзига ҳос хусусиятлари билан амал қилинмокда ва ривожланмокда. Бу иқтисодиётнинг амал қилиш механизми кўплаб асрлар давомида таркиб топиб, хозирги даврда маданийлашган шаклни касб этиб ва кўпгина мамлактларда ҳукмрон иқтисодий тизимга айланди.

***Бозор иқтисодиёти – бу товар ишлаб чиқариш, айирбошлаш ва пул муомаласи қонун-қоидалари асосида ташкил этиладиган ва бошқариладиган иқтисодий тизимдир*.**

Бундай иқтисодиёт эркин товар– пул муносабатларига аосланади, унинг негизида товар ва пулнинг турли шакллардаги харакати ётади.

Давлат- фойда олишни мақсад қилиб қўймаган, асосан иқтисодиётни тартибга солиш вазифасини амалга оширадиган, хар ҳил бюджет ташкилотлари ва муассасалари сифатида намоён бўлади. Хар қандай бозор иқтисодиётитини тартибга солиш меанизми асосан тўртта таркибий қисмдан иборат бўлади: **баҳо, талаб, таклиф ва рақобат.**

<u>Баҳолар</u> нисбати ўзгариб туради, шунинг учун баҳо, ишлаб чиқарувчи учун ишлаб чиқариш ҳажмининг ўзгариши зарурлигини аниқлашда йил кўрсаткич бўлиб хизмат қилади. Талаб ва таклиф ҳамда рақобатчилик

муҳитидаги ўзгаришлар, ўз навбатида баҳолардаги ўзгаришларни келтириб чиқаради.

Бозор иқтисодиётининг муҳим ва умумий белгилари қуйидагилардан иборат:

-Турли шакллардаги мулкчиликнинг мавжуд бўлиши ва унда хусусий мулкчиликни устун туриши;

-Тадбиркорлик ва танлов эркинлиги;

-Давлатнинг иқтисодиётга чекланган ҳолда аралашуви;

-Корхона ва фирмаларнинг ички ва ташқи шарт - шароитлар ўзгаришларига мослашувчанлиги.

Бозор иқтисодиётининг бу белгилари унинг ҳамма босқичлари учун умумийдир. Лекин бозор иқтисодиётининг мазмуни ва белгилари ҳақида гап борганда бу иқтисодиётнинг тарихида таркиб топган икки турини бир – биридан фарқ қила билиш зарурдир.

Унинг биринчи кўриниши - узоқ вақт давомида шаклланиб, гъарбдаги ривожланган мамлакатларда 19 асрнинг охирларигача давом этиб келди. У иқтисодий адабиётларда ***классик*** ёки соф бозор иқтисодиёти деб ном олди. Унинг асосий белгилари:

а) *Хусусий мулкчиликка асосланган ҳолда иқтисодий фаолият юритиш;*

б) капитал ва ишлаб чиқаришнинг корхона миқёсида умумлашганлиги;

в) тадбиркорлар, ишчилар, ишлаб чиқарувчи ва истеъмолчиларнинг шахсий эркинлиги;

г) тадбиркорларнинг юқори фойда олиш учун курашлари асосида тартибланиши

д) иқтисодиётнинг талаб ва таклиф, эркин бозор баҳоси;

е) аҳолининг ижтимоий ҳимоя қилинмаслиги, ишсизликнинг ва аҳоли ижтимоий табақалашувининг кучайиши.

Бозор иқтисодиётининг иккинчи кўриниши - ҳозирги замон ривожланган бозор иқтисодиёти деб аталиб, 19 асрнинг охири ва 20 асрнинг бошларидан буён амал қилади. Унинг асосий белгилари:

а) мулкчиликнинг турли шаклларига яъни, ҳусусий, давлат, жамоа, аралаш ва бошқа мулк шаклларига асосланиб иқтисодий ва тадбиркорлик фаолияти юритилиши;

б) капитал ва ишлаб чиқаришнинг юқори даражада умумлашганлиги, мулкнинг бир қисми йирик монополиялар ва давлат қўлида;

в) иқтисодиётни тартибга солишда давлатнинг фаол иштироки. Бунда давлат фан – техника тараққиёти ва бошқа омилларни ҳисобга олиб, турли иқтисодий тадбирларни ривожланиш истиқболини аниқлашда турли соҳалар ва тармоқлар ўртасидаги нисбатларни тартибга солиш чора – тадбирларини белгилаш вазифаларини бажаради;

г) хўжфликларни юритишда режа усулидан фойдаланишнинг кучайишини таъминлайди;

д) ижтимоий ҳимоянинг кучайиши. Бунда турли ъил давлатга, жамоалар ва ъусусий кишиларга тегишли ижтимоий таъминот ва ижтимой сугъурта фондларининг вужудга келиши.

Бу хар иккала турда бозор иктисодиётининг асосий белгилари ва ҳусусиятлари сақланиб қолади, уларда товар ва пулнинг харакати, уларнинг қонун қоидалари ривожланиш учун негиз ва шарт – шароит бўлиб хизмат қилади.

Бозор иқисодиётида юқорида тилга олинган белги ва тартиблар билан бирга барча хозирги замон иқтисодий тизимларга хос бўлган бир қатор шарт – шароитлар бўлишини тақазо қилади. Булар қуйидагилар:

- илгъор технология ва янги техник воситаларидан кенг миқёсида фойдаланишқ;
- ишлаб чиқаришнинг ихтисослашиши.

2. Бозор иқтисодиётининг афзалликлари ва заиф томонлари.

I. Бозор тизимимнинг **афзаллиги** икки йўналиши эътиборга лойиқ;

1) ***Ресурслар тақсимлашнинг самарадорлиги.*** Бозор тизими ресурсларни тақсимлашга ёрдам беради. Рақобатли бозор тизими ресурсларни жамиятга энг зарур бўлган товарлар ва хизматлар ишлаб чиқаришга йўналтиради. У ишлаб чиқариш учун ресурсларни уйгъунлаштиришнинг анча самарали усулларни ва ишлаб чиқаришга янги, технологияни қўллашни тақазо этади. Бозор тизими шахсий манфаатни шундай тартибда бошқарадики, у жамиятга мавжуд ресурслардан зарур товарларни энг кўп миқдорда ишлаб чиаришни таъминлайди.
2) ***Эркинлик*** – бозор тизими фойдаси ҳисобига мухим ноиқтисодий далил бўлиб шу ҳолат хизмат қиладики, у шахсий эркинлик ролига устиворлик беради. Кўплаб айрим шахслар ва корхоналар иқтисодий фаолиятини уйгъунлаштириш-жамиятни ташкил қилишнинг асосий муаммоларидан биридир. Бундай уйгъунлаштиришни амалга оширишнинг икки усули мавжуд. **Бири-** марказдан бошқариш ва мажбур қилиш тадбирларини қўллаш;

иккинчиси– бозор тизими восита орқали ихтиёрий ҳамкорлик. Фақат бозор тизимигина иқтисодий фаолиятини мажбур қилишмасдан уйқунлаштиришга лаёқатлидир. Бозор тизими тадбиркорлик ва танлаш эркинлигини намойиш қилади, хусусан шу асосда у муваффақиятга эришади.

II. Бозор иқтисодиётининг <u>камчилиги.</u>

Бозор иқтисодиётининг танқид қилувчиларнинг фикрига кўра, бундай иқтисодиёт ўзининг бош назорат механизми – рақобатнинг тугашига йўл қўяди ва ҳатто буни рагъбатлантиради. Улар рақобат кучсизланишининг иккита асосий манбайи мавжуд бўлишини кўзда тутади.

1) Иқтисодий нуқтаи назардан рақобат мақбул бўлсада, ҳаммадан кўпроқ алоҳида ишлаб чиқаришга ўзининг шафқатсиз таъсирини ўтказади. Бозор иқтсодиётидаги эркин муҳитда тадбиркорлар фойда кетидан қувиб ва иқтисодий мавқеини яхшилашга интилиб, рақобатнинг чекланган йилидан озод бўлишга харакат қиладилар. Фирмаларнинг қўшилиб кетиши, компанияларнинг хуфиёна келишуви, шавқатсиз рақобат– буларнинг ҳаммаси рақобатнинг кучсизланиши ва унинг тартибга солувчилик таъсирининг йўқолишини тақазо қилади.

2) Айрим иқтисодчиларнинг фикрича, бозор тизими рагъбатлантирадиган техника тараққиётининг ўзи рақобатнинг заифлашишини тақазо қилади. Янги технология, одатда қуйидагиларни :

а) жуда катта миқдордаги реал капиталдан фойдаланишни;
б) йирик борзорлар бўлишини;
в) комплексли, марказлашган ва қатъиян бир бутун бўлиб бирлашган бозорнинг таркиб топиши;
г) бой ва ишончли хом ашё манбаларини талаб қилади.

Бундай технология бозорнинг хажмига нисбатан кенг микёдаги ҳисобланувчи ишлаб чиқарувчилар мавжуд бўлиши зарурлигини билдиради. Энг яхши технологияни қўллаш асосида ишлаб чиқаришнинг энг юқори самарадорлигига эришиш, кўпинча кўп миқдордаги хали майда фирмалар эмас, унча кўп бўлмаган хали йирик ишлаб чиқарувчилар мавжуд бўлишини тақазо этади. Бу гуруҳ иқтисодчилар рақобатнинг сўниб бориши билан бозор тизими ҳам ресурсларни самарали тақсимлаш механизми сифатида кучсизланиб боради деб хисоблайдилар. Ишлаб чиқарувчилар ва таъминловчилар истеъмолчининг ҳохиш иродасига камроқ бўйсунади ва уларнинг мустақиллиги истеъмолчининг мустақиллигига путур етказади. Талаб билдириш ёрдамида шахсий ва ижтимоий манфаатларининг уйгъунлашуви жараёни ўз кучини йўқота бошлайди.

3.Ўзбекистонда бозор иқтисодиётига ўтишнинг тамойиллари ва ҳусусиятлари.

Бозор иқтисодиётининг юқорида тилга олинган белгилари узоқ давр давомида шаклланиб, пировард натижада яхлит ижтимоий тизимни ташкил қилади. Бунда бозор иқтисодиётига ўтиш йўллари (моделлари) хилма– ҳил бўлиб, уларнинг умумий ва ҳусусий томонлари фарқланади.

Жаҳон тажрибасида бозор иқтисодиётига ўтишнинг барча йиллари умумлаштирилиб, қуйидаги учта асосий типга бўлади :

1.***Ривожланган мамлакатлар йили .***

2.Ривожланаётган мамлакатлар йили.

3.Собиқ социалистк йили.

Бу йилларнинг умумийлиги шундаки, улар ҳаммаси бозор иқтисодиётига ўтишни мақсад қилиб қўяди ва мазкур иқтисодиётнинг қонун қоидалари амал қилиш механизми кўп жиҳатдан умумий бўлади. Шу билан бирга хар бир йилнинг ўзига хос ҳусусиятлари ҳам бор, бу эса бозор муносабатларини шакллантиришнинг ижтимоий– иқтисодий, тарихий, миллий шароитлари хар ҳил бўлишидан келиб чиқади.

Масалан, бозор муносабатларига ўтишнинг Арабча модели (ривожланган мамлакатлар йили)да оддий товар хўжалигидан эркин рақобатга асосланган классик ёки эркин бозор иқтисодиётига ва ундан маданийлашган бозор иқтисодиётига ўтилади.

Мустамлакачиликдан озод бўлиб, мустақил ривожланаётган мамлакатларнинг бозор иқтисодиётига ўтиш йилининг ҳусусияти– бу ҳалол, анъанавий иқтисодиётдан эркин бозор иқтисодиётига ўтишдир. Собиқ социалистик мамлакатлар йилининг муҳим белгиси марказлаштирилган, маъмурий– буйруқбозликка асосланган иқтисодиётдан хозирги замон ривожланган бозор тизимига ўтишдан иборатдир. Бу йилнинг бошқа йиллардан фарқи шундаки, тоталитар иқтисодиётнинг бозор иқтисодиёти билан умумийлиги йили, улар батамом бир– бирига зид. Шу билан бирга учинчи йилда бозор муносабатларига ўтаётган мамлакатларнинг ўзи ўтиш шароитлари, иқтисодий ривожланиш даражаси, мулкчилик ва хўжалик юритиш шакллари билан бир билан фарқланади. Буларнинг ҳаммаси бозор иқтисодиётига ўтишнинг мазкур йилининг ўзига хос ҳусусиятларидир.

Марказлашган маъмурий буйруқбозликка асосланган иқтисодиётдан бозор иқтисодиётига ўтишда мақсад бир хил бўлсада, турли мамлакатлар турли йилларни танлашлари мумкин. Хаммага маълумки, бир тизимдан иккинчи тизимга ўтишда икки йўл, яъни революцион ва эволюцион йиллар мавжуд. Пўлша, Чехославакия, Россия ва бошқа айрим мамлакатлар бозор иқтисодиётига ўтишнинг революцион йилини, бирданига катта тўнтаришлар қилиш йўлини танладилар. Бошқача айтганда улар карахт қилиб даволаш” деган усулни қўлладилар. Бу йилни амалга ошириш учун Россияда “300– кун, “500– кун” деган ўтиш дастурлари ишлаб чиқилди. Бу дастурларни тезкорлик билан амалга ошира бошладилар .Бунда улар бир тизимдан иккинчи тизимга ўтишда анча узоқ муддатли ўтиш даври бўлишини унутдилар. Натижада бу мамлакатларда ишлаб чиқариш ҳажми кескин тушиб кетди, кўплаб корхоналар ёпилиб, ишсизлар сони кўпайди пулнинг қадри кескин камайиб кетди, иқтисодиёт эса хамон карахтликдан чиқанни, йўқ, одамларнинг аҳволи огъирлашади.

Шунинг учун Ўзбекистон бу йўлдан бормай бошқа йўл танлади. Бу йил Ўзбекистоннинг ўзига хос маданий, тарихий ва табиий ҳусусиятларини хамда бу йилдаги жахон тажрибасини ҳисобга олган холда революцион тўнтаришларсиз, ижтимоий ҳимояни кучайтирган холда аста– секинлик, билан босқичма– босқич ривожланган бозор иқтисодиётига ўтишдан иборатдир.

Бизнинг бозор муносабатларига ўтиш моделимиз Республиканиг ўзига хос шароитлари ва хусусиятларини, анъаналар, урф– одатлар ва турмуш тарзини хар томонлама ҳисобга олишга, ўтишдаги иқтисодиётни бир ёқлама, бесўнақай ривожлантиришнинг мудхиш меърosига барҳам беришга асосланади, деб ёзади мамлакатимиз Президенти И.А.Каримов.

Ўзбекистонда бозор иқтисодиётига ўтиш йили ижтимоий– йўналтирилган бозор иқтисодиётини шакллантиришга қаратилган. Бу йилни амалга оширишга, иқтисодиётни тубдан ислоҳ қилишга Президентимиз И.А.Каримов томонидан ишлаб чиқилган бешта муҳим принцип асос қилиб олинган.

Биринчи: Иқтисодиётни мафкурадан ҳоли қилиш, унинг устунлигини таъминлаш.

Иккинчи: Ўтиш даврида давлатнинг ўзи бош ислўотчи бўлиши.

Учинчи: Бутун янгиланиш ва тараққиёт жараёни қонунларига асосланмогъи, қонунларнинг устунлиги таъминламогъи лозим.

Тўртинчи: Бозор муносабатларига ўтиш билан бир қаторда аҳолини ижтимоий ҳимоялаш соҳасида кучли чора тадбирларни амалга ошириш.

Бешинчидан: Бозор муносабатларини босқичма– босқич қарор топтириш.

Бозор муносабатларига ўтишда бу принципларнинг ҳаммаси хам муҳим ахамиятга эгадир, лекин уларни ичида бозор иқтисодиётига босқичма– босқич ўтиш принципи алоҳида эътиборга лойиқ. Чунки тегишли ҳуқуқий негизни, бозорнинг инфратузилмаларини яратиш, одамларда бозор кўникмаларини ҳосил қилиш, янги шароитларда ишлай оладиган кадрларни тайёрлаш учун вақт керак бўлади.

Бундан ташқари, бозор муносабатларига ўтиш фақатгина иқтисодиёт соҳаларини ўзгартириш билан чекланмайди. У ижтимой хаётнинг бир– бирлари билан узвий богълиқ бўлган барча соҳаларни, шу жумладан сиёсий, маънавий– аълоқий, маиший ва бошқа соҳаларни хам тубдан ўзгартиришни тақазо қилади. Буларнинг ҳаммаси бозор иқтисодиётига босқичма– босқич, эволюцион йўл билан ўтиш ҳақидаги гъоя жуда муҳим ва афзал эканлигини кўрсатади. Бозор муносабатларига босқичма– босқич ўтиш принципини амалга ошириш иқтисодиётни ислоҳ қилишнинг асосий босқичларии аниқ фарқлаш, бу босқичларнинг хар бири учун аниқ мақсадларни, уларга эришиш воситаларини, белгилаб олишни талаб қилади.

Президентимиз И.А.Каримовнинг асарларида **бозор иқтисодиётига ўтишнинг биринчи босқичида-** қуйидаги иккита вазифани бирданига ъал қилиш мақсад қилиб қўйилганлиги таъкидланди.

- *тоталитар тизимнинг огъир оқибатларини енгиш, тангликка барҳам бериш, иқтисодиётни барқарорлаштириш;*
- *Республиканинг ўзига хос шароитлари ва хусусиятларини хисобга олган холда бозор муносабатларининг негизларини шакллантириш.*

Шу вазифалрани хал этиш учун биринчи босқичда ислоҳ қилишнинг муҳим йўналишлари аниқлаб олинди ва бажарилди.

Биринчидан, ўтиш жараёнининг ҳуқуқий асосларини шакллантириш, ислоҳотларнинг қонуний– ҳуқуқий негизини мустахкамлаш;

Иккинчидан, махаллий саноат, савдо, маиший хизмат корхоналарини, уй– жой фондини хусусийлаштириш, қишлоқ хўжалигида ва халқ хўжалигининг бошқа соҳаларида мулкчиликнинг янги шаклларини вужудга келтириш.

Учинчидан, ишлаб чиқаришнинг пасайиб боришига барҳам бериш, молиявий аҳволнинг барқарорлашувини таъминлаш.

Республика иқтисодиётини бозор муносабатларига ўтишнинг биринчи босқичида иқтисодиётда ва ижтимоий соҳада юз берган туб ўзгаришлар унинг ўз тараққиётида кейинги сифат жиҳатдан янги босқичга ўта бошлаш учун мустахкам шарт– шароит яратди. Шу билан бирга ислоҳ қилишнинг биринчи босқичи натижалари кейинги босқичнинг стратегик мақсадларни ва устун йўналарини аниқ белгилаш бериш имконини берди.

Иккинчи босқичда- инвестиция фаолиятини кучайтириш, чуқур таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва шунинг негизида иқтисодий ўсишни таъминлаб, бозор муносабатларини тўлиқ жорий қилиш мақсад қилиб қўйилади. Шу мақсаддан келиб чиқиб И.А.Каримов асарида бу босқич учун бир қатор вазифалар ажратиб кўрсатилади.

Биринчи вазифа-- давлат мулкларини хусусийлаштириш соҳасида бошланган ишни охирига етказиш. Бунда давлат мулкини хусусийлаштириш, тадбиркорлик фаолиятини кенг қўллаб– кувватлаш, кичик хусусий корхоналар ташкил қилишни рағъбатлантирш ҳисобига ишлаб чиқаришда давлатга қарашли бўлмаган қисмнинг улушини ошириш кўзда тутилади.

Иккинчи масала – ишлаб чиқаришнинг пасайишига барҳам бериш ва барқарорликни таъминлаш. Бу ҳам корхоналар ва тармоқларнинг, умуман давлатнинг иқтисодий ва молиявий барқарорлигига эришиш имконини беради.

Учинчи вазифа - миллий валюта- сўмни яна ҳам мустахкамлашдан иборат.

Бу эса сўмнинг конвертацияси, қатъий валюталарга эркин суръатда алмаштириш лаёқатли демакдир, унга пулнинг қадрсизланишига қарши таъсирчан чораларни қўллаш, истеъмол моллари ишлаб чиқаришни купайтириш ҳамда ички бозорни шундай моллар билан тўлдириш, корхоналарнинг четга мол чиқаришини .

Шундай қилиб, Ўзбекистонда иқтисодиёни бозор муносабатларига ўтказишда икки босқичли тараққиёт юзага келади. Биринчи босқичда давлат сектори ва бозор хўжалигидан иборат ярим эркинлашган иқтисодий тизим юзага келади. Иккинчи босқичда иқтисодиёт тўлиқ эркинлаштирилади хусусийлаштириш тугалланади, нархлар эркин қўйиб юборилади, давлат корхоналарининг монопол мавқеи тугатилади.

Лекин бундан Республикада иқтисодий ислоҳотларни амалга ошириш мақсадига тўлиқ эришилди ва бу соҳада қўйилган вазифалар тўлиқ бажарилди деган хулоса келиб чиқмайди. Чунки бозор иқтисодиётига асосланган эркин демократик давлат барпо этиш, фуқаролик жамиятининг

мустаҳкам пойдеворини шакллантириш хар бир даврда кун тартибига янги вазифаларни қўяди.

Президентимиз И.Каримов таъкидлаб ўтганларидек, хозирги босқичда ..Иқтисодни эркинлаштириш ва ислоҳотларни чуқурлаштириш... нафақат иқтисодий, балки ҳам ижтимоий, ҳам сиёсий вазифаларни хал қилишнинг асосий шартидир. Бу эса иқтисодиёт соҳасида қуйидаги аниқ вазифаларни амалга оширишни кўзда тутади.

- Иқтисодиётнинг барча соҳалари ва тармоқларида эркинлаштириш жараёнини изчиллик билан ўтказиш ва иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш;
- Хусусийлаштириш жараёнини янада чуқурлаштириш ва шу асосида амалда мулкдорлар синфини шакллантириш;
- Мамалакат иқтисодиётига хориж сармоясини, аввало, бевосита йўналтирилган сармояларни кенг жалб этиш учун қулай хусусий шарт-шароит, кафолат ва иқтисодий омилларни янада кучайтириш ;
- Кичик ва ўрта бизнес иқтисодий тараққиётда устивор ўрин олишига эришиш;
- Мамлакатнинг экспорт салоҳиятини ривожлантириш ва мустахкамлаш, иқтисодиётимизнинг жахон иқтисодий тизимига кенг кўламда интеграциялашувини таъминлаш;
- Иқтисодиётдан мамлакатимиз иқтисодий мустақиллигини янада мустахкамлашга қаратилган таркибий ўзгаришларни изчил давом эттириш.

4. Ўзбекистонда мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва ҳусусийлаштириш йўллари ва усуллари.

Бозор муносабатларига ўтишнинг асосий шарти ***кўп укладли иқтисодиётни ва рақобатлашувчи муъитни шакллантириш учун шароит шарт- шароит вужудга келтиришдан иборат.*** Бунда асосий мақсад мулкчилик масаласини хал қилишдир. Шу сабабли Республикамиз Президенти И.А.Каримов мулкчилик масаласини хал қилишни “...бозорни вужудга келтиришга қаратилган бутун тадбирлар тизимининг тамал тоши бўлиб хизмат қилади, деб алоҳида таъкидлаб кўрсатади. Узоқ йиллар мобайнида республикамиз иқтисодиётига умумхалқ мулки деб аталган, аслида эса давлатлаштирилган мулк тўлиқ ҳукмронлик қилиб келди. Назария ва амалиётда умумхалқ мулки деб ҳисобланган мулк субъекти сифатида аслида давлат чиқиши натижасида жамият аъзолари ўртасида бу мулкни “ҳеч кимники, “давлатники, “бировнинг мулки” деб аташ расм бўлган эди.

Бозор иқтисодиётини вужудга келтириш вазифаси ўтиш даврида мулкчиликда давлат секторининг салмогъи анча юқори бўлган мамлакатларда бу мулкнинг маълум қисмини давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришни тақазо қилади. Мулкни давлат тасарруфидан чиқариш хусусийлаштиришга қараганда анча кенг тушунча.

***<u>Хусусийлаштириш</u>*- **давлат мулкига эгалик хуқуқининг давлатдан хусусий шахсларга ўтишидир.**

***<u>Мулкни давлат тасарруфидан чиқариш</u>*-эса хусусийлаштиришдан ташқари, мулк ҳисобидан бошқа нодавлат мулк шаклларини вужудга келтиришни ҳам кўзда тутади.**

У бир қатор йўллар билан амалга оширилади:

- давлат корхоналарини хиссадорлик жамиятига айлантириш;
- давлат корхонасини сотиб, уни жамоа мулкига айлантириш;
- мулкни қийматига қараб чиқарилган чеклар (ваучер) бўйича фуқароларга бепул бериш;
- мулкни айрим тадбиркор ва иш бошқарувчиларга сотиш;
- айрим давлат корхоналарини чет эл фирма ва фуқароларига сотиш ёки қарз ҳисобига бериш;
- давлат мол-мулкини аукционларда ким ошди савдоси орқали сотиш ва х.к.

Мулкни давлат тасарруфидан чиқариш шароитга қараб пулли, пулсиз ёки имтиёзли тарзда ўтказилади. Ўз шакли ва усулидан қ**атъий назар бу тадбир хилма-хил мулкчиликни вужудга келтиришни таъминлайди,** чунки давлат мулки ҳисобидан нодавлат мулкнинг барча шакллари ва турлари ривожланади.

Мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш мулкчиликнинг ривожланишига тўсқинлик қилаётган давлатнинг монопол хукмронлигига чек қўйиб, жамиятда фаоллик кўрсатаётган эркин тадбиркорлик ташаббусига кенг йўл ва имкониятлар очиб беришдан иборат.

Аслида хусусийлаштириш иқтисодиётнинг давлатлаштиришдан қайтиш йўлларидандир. Хусусийлаштириш давлат мулкини маълум даражада хақиқий эгалари – фуқароларга бериш демакдир.

Давлат мулкини хусусийлаштириш сиёсати мамлактнинг ўзига хос хусусиятларини, махаллий ва миллий шароитларни, урф-одаларни ҳисобга олган ҳолда олиб боришини кўзда тутади.

Ижара муносабатларини ривожлантириш ва акционерлик мулкини шакллантириш давлатлаштиришдан қайтишнинг муҳим йўналишларидир. Бу жараён маълум тадбирларга риоя қилинган холда олиб борилиши лозим, бу аввало, ихтиёрийлик асосида, ошкоралик ҳамда жамоатчиликнинг умум иштирокида амалга оширилиб, меҳнат жамоаларининг иқтисодий манфаатига, давлат манфаатларига путур етказмаслиги, шу билан бирга истеъмолчилар манфаатларига хам зид бўлмаслиги зарур. Бу ҳолда махсулот хажми, сифати ва мехнат унумдорлигини ошириш, ишлаб чиқаришни бошқаришни яхши ташкил этиш, мавжуд моддий-техник, молиявий ва мехнат ресурсларидан, фан ва техника ютуқлари, янги технологиядан самарали фойдаланиш, товар ишлаб чиқаришни кўпайтириш ҳисобига бозорда нархларнинг пасайишига эришиш йўли билан аҳолининг моддий фаровонлигининг ошишига эришиш талаб этилади.

Ўзбекистонда иқтисодий ислоҳотларнинг биринчи босқичидаёқ мулкчиликнинг ҳамма шакллари тенг хуқуқли эканлиги конституцион тарзда эътироф этилди ва давлат мулки монополизмини тугатиш хамда бу мулкни хусусийлаштириш ҳисобига кўп укладли иқтисодиётни реал шакллантириш вазифаси қўйилди. Аввало мулкчиликнинг турли хил шакллари қарор топиши учун тенг хуқуқий нормалар ва амал қилиш механизмлари яратилди.

Ўзбекистонда мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришга ёндошувнинг муҳим хусусияти– уни дастурлар асосида босқичма- босқич амалга оширишдан иборат.

1992-1993 йиллар хусусийлаштиришнинг биринчи босқичида даври бўлди, бу босқичда хусусийлаштириш жараёни умумий уй-жой фондини, савдо, махаллий саноат, хизмат кўрсатиш корхоналарини хамда қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш тизимини қамраб олди. Енгил, махаллий саноатга, транспорт ва қурилишга, бошқа тармоқларга қарашли айрим ўрта ва йирик корхоналар кейинчалик сотиб олиниш хуқуқи билан кўпроқ ижара корхоналарига, жамоа корхоналарига, ёпиқ холдаги хиссадорлик жамиятларига айлантирилди.

Акцияларнинг назорат пакети давлат ихтиёрида сақлаб қолинди.

Хусусийлаштиришнинг биринчи босқичида давлат халқ хўжалигининг иқтисодий жихатдан самарасиз бўлган, бироқ бутун мамлакатнинг иқтисодий тараққиётида муҳим ролга ўйнайдиган айрим секторларини, айрим корхоналарни сақлаб туришни ва маблағъ билан таъминлаш вазифаларини ўз зиммасига олди.

Иқтисодий ислоҳотларни амалга оширишнинг биринчи босқичи натижасида кичик хусусийлаштириш амалда тугалланди, давлат мулкини бошқариш учун керак бўлган муассасаалар тизими таркиб топтирилди.

Савдо, аҳолига маиший хизмат кўрсатиш, махаллий ва саноат корхоналари хусусий ва жамоа мулки сифатида берилди. Натижада 1998 йилда савдо сотиқ ҳажми ва умумий овқатланиш ялпи маҳсулотининг 95 фоиздан ортиқрогъи давлатга қарашли бўлмаган секторга тўгъри келди. Уй–жойларни хусусийлаштириш жараёнида илгари давлат ихтиёрида бўлган бир миллиондан ортиқ квартира ёки давлат уй– жой фондининг 95 фоиздан ортиқрогъи фуқароларнинг хусусий мулки бўлиб қолди.

Давлат ижтимоий дастурида белгилаб берилган **иккинчи босқич** 1994 – 1995 йилларга тўгъри келди. Бу босқичда кўплаб ўрта ва йирик корхоналар ҳиссадорлик жамиятларига айлантиради хамда уларнинг акциялари республика қимматбаҳо қогъозлар бозорининг асосини ташкил этди. Давлат мулкининг ҳиссадорликка айлантирилиши билан бир қаторда кичик хусусий бизнес корхоналари қизгъин ташкил қилинди.

Мулкни давлат тассаруфидан чиқаришнинг ва хусусийлаштиришнинг бу босқичда очиқ турдаги ҳиссадорлик жамиятларини вужудга келтириш, давлат мулкини танлов асосида хамда “ким ошди” савдосида сотиш амалиётга жорий қилинди. Кўчмас мулк ва қимматли қогъозлар бозорининг янги муассасалари барпо этилди.

Республика иқтисодиёти 1996 йилдан бошлаб мулкни давлат тассаруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришнинг **учинчи босқичига** кирди. Бу босқич якунловчи характерга эга бўлиб, бу даврда хусусийлаштирилмайдиган объектлар рўйхатига кирмаган барча объект ва корхоналар давлат тассаруфидан чиқарилади.

Республикада хусусийлаштиришнинг адресли йўналтирилганлиги унинг навбатдаги хусусиятидир. Бу эса аҳолининг барча қатламларига мазкур жараёнда аниқроқ ва натижалироқ қатнашиш имконини беради. Хусусийлаштиришнинг адресли йўналтирилганлиги уй-жойларнинг ўз эгаларига имтиёзли ёки бепул берилишида, аҳолининг кўпроқ муҳтож ва заиф қатламларини қўллаб-қувватлашнинг турли хил дастурлари бюджет маблақлари ҳисобига қопланишида, қишлоқ аҳолиси ўз ёрдамчи хўжалиги учун чек ерлар олиши кабиларда ўз ифодасини топади.

Ўзбекистон хусусийлаштиришнинг тўловлилиги унинг навбатдаги муҳим хусусиятидир. Пулни тўлаш орқали давлат тассаруфидаги корхона ва объектларни хусусусийлаштиришда пулни бепул тақсимлаш билан боғлиқ салбий ҳолатлар бартараф этилиши билан бирга қатор муаммоларни хал қилиш имконияти

- **Иккинчиси** – бўш пул маблағларини харакатдаги, ишдаги капиталга айлантириб, пулни пул топади деган қоидани амалга ошириш.

- **Учинчиси – қ**арз бериш орқали пул маблағларини турли тармоқлар ўртасида қайта тақсимлаш билан ишлаб чиқариш ресурсларининг кўчиб туришини таъминлайди.

- **Тўртинчиси** – қарз бериш, қарзни ундириш воситалари орқали иқтисодий ўсишни рағъбатлантириш.

Гап шундаки, қарзга олинган пул, биринчидан**,** ***капитал*** сифатида ишлатилади, бунда фойда олиш, пулни кўпайтириш назарда тутилади.

Молия-кредит муносабатлари пул маблағлари билан боғлиқ муносабатлардир.

Молия категория сифатида халқ хўжалигида ресурсларни ҳосил этиш, уларни тақсимлаш ва ишлатиш борасидаги иқтисодий муносабатларни билдиради.

Маҳсулот ишлатиш учун тақсимланганда пул шаклидаги молиявий фондлар ҳосил бўлади, улар табиатан молиявий ресурс ҳисобланади. Молия муносабатларининг объекти пул ресурслари ҳисобланади, лекин улар, албатта, моддий маҳсулотнинг маълум қисмини ўзида ифода этади. Давлат молияни яратувчи эмас, балки уни иштирокчисидир.

Ривожланишнинг хар бир босқичининг молиявий стратегияси объектив иқтисодий шароитни ҳисобга олувчи иқтисодий стратегияни вазифалари билан белгиланади.

Масалан, мамлакат иқтисодиётини бозор муносабатларига ўтказишнинг дастлабки босқичида давлат иқтисодий сиёсатининг асосий стратегик мақсадлари қуйидагича белгиланади:

1. ***Ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини босқичма-босқич шакллантириш;***
2. ***Кўп укладли иқтисодиётни яратиш,хусусий мулкнинг давлат томонидан ҳимоя қилинишини таъминлаш ;***
3. ***Корхоналар ва фуқароларга кенг иқтисодий эркинликлар бериш, уларнинг хўжфлик фаолиятига давлат томонидан аралашувдан ҳуқуқий асослар ва воситалардан фойдаланиш ;***
4. ***Иқтисодиётда чуқур таркибий ўзгаришлар қилиш, рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқариш, жаҳон иқтисодий тизимига қўшилиб бориш.***

Мазкур иқтисодий стратегик вазифаларни амалга оширишда қуйидаги йўналишларда молиявий тактика ишлаб чиқилади ва тегишли молия механизми шакллантирилади:

- катти молиявий сиёсатни амалга ошириш, давлат бюджети тақчиллигини иложи борича камайтириш, дотация ва субсидиияларни босқичма-босқич қисқартириб бориш;
- бюджетдан маблақларни энг зарур умумдавлат эхтиёжлари учунгина ажратиш;
- инвестиция кредитларидан кенг фойдаланиш;
- солиқ тизимини таъминлайдиган мустахкам солиқ сиёсатини олиб бориш ва х.к.

Бозор иқтисодиётига ўтишнинг биринчи босқичида иқтисодий стратегия қуйидаги вазифаларни кўзда тутди:

1. Маъмурий буйруқбозлик тизимининг оқибатларини енгиш, тангликка барҳам бериш, иқтисодиётни барқарорлаштириш;
2. Республиканинг ўзига хос шароитлари ва хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда бозор муносабатларининг негизларини шакллантириш;

ТАЯНЧ ИБОРАЛАР

Бозор, бозор иктисодиети, бозор иктисодиетининг белгилари, бозор иктисодиетининг субъектлари ва объектлари, бозор регуляторлари, бозорда новацияга мойиллик, бозор ислохотлари ва гурухлари, нархларнинг эркинлашуви, бозор инфра тузилмаси, бозор муносабатлари.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Бозор иқтисодиётига отишнинг жахон тажрибасида синалган асосий йуллари (моделлари)ни таорифлаб беринг.Уларнинг умумий ва узига хос томонларини корсатинг.
2. Озбекистонннинг бозор муносабатларига утиш йули қандай хусусиятларга эга? Республика иқтисодиётини ислох қилишга қандай тамойиллар асос қилиб олинади?
3. Бозор муносабатларини боскичма босқич қарор топтириш принципининг мазмунини батафсил тушунтиринг. Хар бир боқичнинг мақсад ва вазифаларини толароқ баён қилинг.
4. Республика иқтисодиётни ислох қилиш қандай йоналишлар бойича амалга оширилади. Хар бир йоналиш бойича озингизнинг фикр мулохазаларингизни билдиринг.
5. Бозор муносабатларига отишда иқтисодий ислохотлар оз олдига қандай вазифаларни қояди. Бу вазифаларнинг тулароқ тавсифини беринг.
6. Бозор иқтисодиётини шакллантириш даврида давлатнинг етакчилик фаолияти нимадан иборат эканлигини тушунтириб беринг.
7. Озбекистонда бозор иқтисодиётини қарор топтиришнинг қандай давлат дастурларини биласиз? Улар бир бирлари билан қандай боьланганлигини таълил қилинг.
8. Иқтисодиётни эркинлаштириш ва ислохотларнинг чукурлаштиришнинг мазмунини тушунтиринг. Республикамизда иқтисодиётни эркинлаштириш оз олдига қандай вазифаларни қояди?
9. Мулкчилик муносабатларининг иқтисодий мазмунини баён қилинг. Мулкка эгалик қилиш, ундан фойдаланиш ва мулкни тасарруф қилиш тушунчаларини изўланг.
10. Озбекистонда мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш қандай босқичларда амалга оширилади? Бу жараёнларнинг ъозирги босқичидаги хусусиятлари нималардан иборат?

MAVZU: IҚTISODIЁT FANININҒ RIVOJLANIШIҒA OZ ҲISSASINI ҚОШҒAN OLIMLAR.”(2 соат назарий)

REJA:

1. **БИРИНЧИ ЗАМОНАВИЙ ИҚТИСОДЧИЛАР.**
2. **АДАМ СМИТNINҒ KORINMAS ҚOL ҒОЯSI.**
3. Мадам Уокерpinҕ яратҕan maxsus кондиционерi.
4. **ИРВИНГ ФИШЕР VA FIШER TENҒLAMASI**
5. Джон Кейнс va uninҕ XX asr iқtisodiёtiҕa осҳҕan ёli. .
6. Давид Рикардо iш faoliяti.
7. Роберт Манделninҕ maшinasozlik rivojiҕa қошҕan ҳissasi.
8. Амартия Сенninҕ қашоққlikҕa қarшi ғояsi.
9. *Пол Самуэлсон ва Милтон Фридманninғ tadbirkorlikni rivojlantiriшdaғi orni.*

Республикамизда таълим устиворлиги тўгърисидаги гъоянинг амалга оширила бориши, Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришишнинг дастлабки меваларидан биридир. Призидент И.А.Каримов таъкидлаганидек,

таълим нуфузини ошириш ва истеъдодли ижодкор ишларни қўллаб – қувватлаш тўгърисидаги фармонига мувофиқ кейинги йилларда ўқувчилар эгаллаган билим, малака ва кўникмалар қай даражада ўзлаштиришлари учун етарли қўлланма, тавсия ва кўргазмали куроллардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади. Ушбу тавсиянома ўрта умумтаълим мактабларининг иқтисод ўқитувчилари ва ўқувчилари учун жаъон иқтисодиёт фанининг шаклланишига ва ривожланишига муносиб ҳисса қўшган олимлар ва фан номзодлари ҳақида қисқача маълумот берилган. Ўйлаймизки, уларнинг фаолиятлари ишларимиз учун намуна бўлади ва иқтисод фанини чуқурроқ билишларига кўмак беради.

1.БИРИНЧИ ЗАМОНАВИЙ ИҚТИСОДЧИЛАР

Бугун сиз янгиликларда савдога таалуқли баъсларни эшитасиз. Савдо эркин бўлиши керакми? Давлат савдони назорат қилиш керакми? Давлат бизнес ва тижоратни тартибга солиши керакми? Қизиқ, лекин бу баъслар бир неча асрлар мобайнида давом этиб келмоқда.

Меркантилистлар. XVI ва XVIII асрлар оралигъидаги даврда Европадаги кўпгина давлатлар меркантилизм иқтисодий назариясининг таъсири остида эдилар. Меркантилистлар, мамлакат худди савдогарлар каби фойда олиш учун бир бирлари билан рақобат қилишлари керак, деб такидлардилар. Демак, ҳукумат ҳам, уларнинг фикрича, саноатни иш хақи ва бошқа ресурслар харажати кам бўлиб, экспорт (товарларни бошқа мамлакатларга сотиш) ҳажми кўп бўлишига қаратилган қонунлар чиқариш билан қўллаб қувватлаши керак эди. Шундагина, миллатлар «қулай савдо баланси» га эришган бўлар эдилар, деган гъояни илгари сурган.

Мамлакат экспорти унинг импортидан ортиқ бўлган вазият «қулай савдо баланси» деб аталади. Ишлаб чиқарувчининг фойдасига ўхшаш бўлган ана шу ортиқчалик миллий олтин ва кмуш захирасининг кўпайишига олиб келади. Ўша даврдаги кўпчилик одамларнинг фикрича, бундай захира миллат фаровонлигининг аниқ ўлчови хисобланган.

Хўзир ҳам мамлакат қулай савдо баланси учун курашиш лўзим, федерал хукумат импортга мумкин қадар қаршилик кўрсатиб, экспортни

рағъбатлантириш керак, деб хисоблайдиган одамлар бор. Уларни неомеркантилистлар ёки «янги мерконтилистлар» деб аташади.

Физиократлар. XVII асрда француз файласуфлари ва иқтисодчиларидан бир гуруҳининг таклифига кўра, жамият бизнес ва саноатни қўллаб - қувватлашдан вўз кечиб, уларга эътибор бермаслиги керак эди. Булар физиократлар эди.

Физиократлар қишлоқ хожалик махсулотлари ва бошқа табиий ресурслар, бойликнинг хақиқий манбаи, деб хисоблар эди. Зеро, улар Худо томонидан ином этилгани туфайли хукумат оқилона иш тутиши, бизнесга халақит бермаслиги ва табиатни ўз холига қўйиши керак. Шу мулохазаларга асосланиб, улар хукуматнинг «қулай савдо баланси»га эришиш йўлидаги уринишларига қарши чиқдилар. Уларнинг гъоялари «одамлар хохлаган ишларини қилишга имкон беринг» деган шиор билан ифодаланди.

Шуниси қизиққи, бу икки оқим ўртасидаги бахслар хали ханuз тохтагани йўқ. Иқтисодий муаммолар қандай бўлишидан қатий назар, айрим одамлар бу муаммони хал этишга давлат аралашувини ёқлайдалар, бошқалари эса табиий иқтисодий кучларга эркинлик берилиши тарафдоридир.

2.Адам Смитninғ Korinmas қўl ғъояsi. (1723-1790)

Адам Смит 1723 – йилда Шотландияда тугъилган. У 14 ёшдаёқ Глазго Университетида оқир эди. Хўзирги стандартларга кўра бу анча эрта, лекин ўша даврларда бу одатдаги холат эди ва университетларда ўқишни анча эрта бошлашар эди. 17 ёшида университетни тугатгач, Смит Оксфорд Университетида ўқишни давом эттириш учун Англияга борди. Бу ерда у олти йил давомида деярли мустақил оқиди. Ўша пайтдаёқ Смит ўзининг иқтисодий гъояларини ривожлантира бошлаган эди.

Лекин Адам Смит хеч қачон иқтисодиёт сўзини ишлатмаган, хаттоки, бу фанни яратганлигини ҳам англамаган. У Глазго Университетида дарс бера бошлаганида ҳам, у иқтисодиёт эмас, Ахлоқ Фалсафаси ўқитувчиси бўлган.

Смит кўп йиллар давомида Оксфортда ривожлантира бошлаган гъоялари устида кўп оқиди, саёхат қилди ва ишлади. 30 йиллик тадқиқотнинг натижаси 200 йиллар давомида инсонларга таъсир қилган янги фан ва китоб бўлди.

Янги предмет, албатта, иқтисодиёт эди, китоб эса «Халқлар бойлигининг табиати ва сабаблари тўгърисида тадқиқот» деб номланди. 1776- йилда АҚШ нинг Мустақиллик Декларацияси билан бир вақтда элон қилинган китоб оша даврнинг қотиб қолган назарига чақириқдек ташланди. Китобнинг асосий мавзусини Смит жуда узоқ ва синчковлик билан ойлаган масала эди. Қандай қилиб, одамларнинг фақат шахсий манфаатларини кўзлаб эркин айирбошлашнинг амалга оширилиши жамиятнинг энг яхши мақсадларини амалга оширишга ёрдам беради?

Смит оила аъзолари ва дўстлари орасида хайрихохлик муносабати мухимлигини билар эди. Одамлар яқинларига чин дилдан гъамхорлик қиладилар ва уларни билгани ва яхши кўрганликлари учун қариндошлари ва дўстларининг фойдасига харакат қиладилар. Лекин катта иқтисодиёт оламида, бугунгидай биз хеч қачон учрашмаган ва билмайдиган кўп одамларнинг ўзаро ёрдами ва ҳамкорлигига богълиқ бўламиз. Уларнинг ҳамкорлиги ва ёрдамига ишонч, бизга, одамлар уларга зарур бўлган нарсаларни олиш мақсадида айирбошлашни амалга оширадиган тизимни беради, деган эди Смит.

Менга мен хохлаган нарсани беринг ва шунда сиз ҳам хохлаганингизни оласиз, - хар бир содир этилган айирбошлашнинг мазмуни шундайдир. Бизнинг кечки овқатимиз қассобнинг, ривочининг ёки булочкачининг бизга яхши муносабатига эмас, балки уларнинг бунда шахсий муносабатларига богълиқдир.

Смит ишлаб чиқаришнинг мақсади эхтиёжларнинг қондирилиши хисобланади, деб тушунтирган. У шундай деган, эркин айирбошлаш иқтисодий тизимида одамлар истеъмолчилар, манфаатларига одамларнинг айирбошлашдан имкон қадар кўпроқ олиш истаги Янги махсулотларни ишлаб чиқиш, янги фирмалар очиш, ишлаб чиқаришнинг янги йўлларини татбиқ қилишни рагъбарлантирувчи хисобланади. Иқтисодиётнинг «кўринмас қўли» ижўзати билан, дейди Смит, биз бўзорда истеъмолчиларга хизмат кўрсатиш учун шахсий қизиқишларимиз, талант ва қобилятларимизни ишлатиб, миллатнинг моддий ахволини кўтарамиз. Адам Смитнинг синчков зехни эркин айирбошлаш қандай қилиб, одамлар харакатини ташкил этиши ва мувофиқлаштирилишини сезган.

Замонавий иқтисодиётда ҳамон Адам Смитнинг цитаталари келтирилади. 90- йилларнинг АҚШ Давлат хазинаси раиси Лери Саммерс шундай деган эди: бугунги иқтисодиёт йўналишида қандай нарсани билиш мухимроқ? Мен ўз талабаларимга тушунтиришга уриндимки, бу нарса шуки, «кўринмас қўл» беркитилгандан кўра анча кичлироқдир. Ходисалар яхши ташкилий тартибда ўзи, хеч кимнинг йўналтиришисиз, назоратисиз ва режалаштирилишисиз содир бўлади.

3.Мадам Уокерпінг **яратған maxsus кондиционері.**

Таклифни ўзгартириб бўладими? Косметика ва компютерлар ишлаб чиқаришини таққослаймиз.

Сиз таклиф чизгини кўрмаслигингиз мумкин, лекин улар алмашаётганда, нима бўлаётганини пайқайсиз. Бундан ташқари сиз ушбу ўзгаришларга ёрдам бераётган одамларни кўрасиз.

Шундай одамлардан бири Сара Бридлов еди. У 1867- йилда тугъилган ва унинг ота онаси сариқ безгакдан вафот этганларида, у бор – йогъи ўсмир эди. Кейинроқ у турмушга чиқди. Унинг эри оламдан ўтганида, у қизи

билан Сент Луисга кўчиб келди, у ерда кийимларни ювиш, косметика сотиш билан кун кечирди.

37 ёшида Сара Денверга кўчиб келди ва у ерда ошпаз бўлиб ишлади. Тезда Сара газета сотувчиси Уокерга турмушга чиқди. Бир куни Сара сочи тoкилаётганини пайқаб қолади ва дорихона фармацевти ёрдамида соч учун махсус кўндиционерлар яратади. Бе препаратлар шундай муваффақиятга эришдики, уларни деярли ҳамма сотиб ола бошладилар.

У Уокер хоним номи билан шухрат қўзонди. Унинг Уокер Мануфекчериз компаниясида 2000 га яқин аёллар ишлаган. Бошқа тадбиркорлар каби Уокер хоним мустақил характерга ега бўлиб, кўп ишлашга таййор ва ўз мақсадларига етишиш учун таваккал қила олар эди.

Бошқа тадбиркорлар ҳам шундай мустақил характерга ега бўлиб, уларда ҳам янгилик киритиш ва таваккал қилиш иштиёқи баланд эди.

Масалан, Стивен Джобс ва Стивен Вўзняк 1976- йилда Еппи компютерлари компаниясини яратганда, компютерларни фақат хукумат идоралари ва саноат лабораторияларидан топиш мумкин эди. Лекин Стивен Джобс компютерлар уйда одамлар ишлата олишлари учун фойдаланишга қулай ва қиммат бўлмаган қурилма бўлишини хохлар эди.

1300 доллар миқдордаги дастлабки капиталнийигъиш учун Джобс ўз Фолксвагенини, Вўзняк – чонтак калкуляторини сотди. Вўзняк електроникани яхши тушунар эди, Джобс еса тадбиркорлик қобилятига эга эди.

1985- йилда Джобс Эппл компаниясини тарк этгандан сўнг, у янги «Некст» компаниясини яратди. У «Еппл» га охшаган бошқача компютер мўжизасини яратишига ишонди, лекин «Некст» компютерлари яхши сотилмади.

Кейин 1986- йилларда Юлдузлар урушини яратишга ёрдам берди. Джобснинг гъояси янги кўнгил ўчиш шаклларини яратишда компютердан фойдаланишдан иборат эди. Компания пулларидан айрилди, лекин Джобс бош келмади, унинг гъоялари 10 йил давомида мувафақият кўзониб юрди. Пиксар 1995- йилда мулртфилм қахрамонларига уч ўлчовли тасвир бериб, Дисней – филм студиясига ўйинчоқлар тарихи биринчи компютер филмини яратишга ёрдам берди.

Джобс «Некст» компютерлари билан шугъулланишни давом эттирди. Компютер ишлаб чиқаришни тўхтатиб, махсус дастур таъминоти билан шугъуллана бошлади, жахонда машхур бўлган веб сайтларни ишлаб чиқишда иштирок этди. 1994 – йилда «Некст» компанияси ўзини биринчи фойдаси хақида хабар берди. Хўзирги кунда Джобс яқинда компютерларни сотиш бўйича рекорд ўрнатган Эппл компаниясининг бош ижрочи директории хисобланади.

Стивен Джобс ва Уокер хоним иқтисодиётининг ўсишига иқтисодиётининг ўсишига тадбиркорлар қандай таъсир қилишини кўрсатишди. Улар таклифни, бандлик ва фойдани ўширади. Бу одамлар таклифни ўзгартира туриб, иқтисодиётимизда ижодий ўзгаришларга ёрдам кўрсатади.

4.Ирвинг Фишер va Fiшer tenғlamasi.
(1867-1947)

Ирвинг Фишер (1867-1947) – монетаризм назарияси асосчиси. Ирвинг Фишер Уелс университетининг профессори бўлган, маолумотига кўра математик бўлиб, ўз билимларини илгари сурадиган назарияларни асослаб бериш учун ишлатган. Унинг энг машхур назарияларидан бири бу айирбошлаш тенгламаси хисобланади. Айирбошлаш тенгламаси муомаладаги пулнинг нархлар даражасига нисбатини кўрсатади.

Айирбошлаш тенгламаси қуйидаги кўринишга ега (Фишер тенгламаси)

$$MV = PT,$$

Бу ерда: M – пул муомаласининг хажми
V – айланиш тезлиги
P – товар ва хизматларнинг ўртача нархи
T – сотилган товарларнинг миқдори

Тушинарли қилиб айтганда, айланиш тезлигига қуйидагича таъриф бериш мумкин, жами харажатлар мамлакатда ишлаб чиқарилган барча товар ва хизматлар нархига тенг.

M – бу муомалада юрган пулларнинг умумий хажми, V еса – унинг тезлиги. Айланиш тезлиги бу пулларнинг бир йилда қилинган айланишлар сони. Бошқача қилиб айтганда, муомаладаги пулларнинг миқдорини айланишлар сонига (MV) кўпайтирганда, иқтисодиётда бир йилда ишлатилган пул воситаларининг жами хажмига тенг бўлади.

Мисол учун, фараз қилайлик, сизнинг синфингиздаги ҳамма ўқувчи 1 долларлик товар ишлаб чиқаради. Сизнинг ўқувчингиз биринчи партада ўтирган ўқувчини товарини харид қилади. У эса ўз навбатида шу 1 долларга иккинчи партада ўтирган ўртогъининг товарини харид қилади.

Ўқувчилар ўша долларга бир – биридан товарларни сотиб олмагунча жараён давом этаверади. Агар синфда ўқитувчи билан 30 киши бўлса, 30 та товар сотилган бўлади. Бир доллар айланмада 30 марта иштирок этади. Айирбошлаш тенгламасини қўлласак, биз қуйдагига эга бўламиз, айланмадаги пул 30 доллар, чунки M = 1 доллар; V = 30; MV=1 доллар x 30 = 30 доллар.

Айирбошлаш тенгламаси нархлар ўзгариб туришини тушунишга ёрдам беради (пулнинг харид қилиш нарзи ўзгаришини). Чунки, MV = PT, унда P=MV/T, V ва T лар доимийлиги, айланишдаги пул миқдорининг ўзгариши нархга тўгъридан тўгъри таъсир этади. Бошқача айтганда, муомаладаги пулнинг хажми кўпайса, нархлар котарилади, ва аксинча. Пулнинг муомаладаги кўпайганда нархлар ўзгармаслиги ҳам мумкин, агар товар ва хизматлар ишлаб чиқарилиши шу даражада ёки ундан ҳам зиёдроқ бўлса.

5.Джон Кейнс va uninғ XX asr iқtisodiёtiғa ocҳғan ёъli. (1883-1946)

Джон Мейнард Кейнс: иқтисодга XX асрга йўл очиб берган иқтисодчи.

Тарихда энг обрўли иқтисодчилар сафида Джон Мейнард Кейнс Адам Смит билан бир қаторда туради. Кейнс таниқли инглиз иқтисодчиси оиласида тугъилиб, акция ва турли хил товарлар сотиб, бойлик ортирган. У давлат хазинаси амалдори ва молиявий масалалар бойича маслахатчи лавўзимларида Англия хукумати хизматида бўлган.

«Табиат ва халқлар бойлигининг сабаблари» хақида изланишлар китоби Адам Смит томонидан 1776 – йил ёзилган бўлса ҳам, XX асрнинг 30 – йилларига келиб, аксарият иқтисодчиларнинг тафаккур қилиш тарзи ўзгаргани йўқ. Давлатнинг иқтисодиёт сохасидаги энг яхши сиёсати бу – аралашмаслик дейдиган Смит нуктаи назари тарафдорлари кўп эди: иқтисодиёт аралашувсиз ишлаб турса, талаб ва таклиф кучлари тенг бўлади. Агар умумий талаб ва умумий таклиф мувўзанат холатида бўлса, иш қидириб юрган одам иш топиб, уни қониқтирадиган иш хақини олади, хар қандай компания эса ўз махсулотини бўзор нархларида сота олади.

Бироқ, 30- йилларда Буюк инқирўз бошланди. Классик мактабга мансуб иқтисодчиларнинг ишонтиришларига қарамай, АҚШ ва индустриал дунёнинг қолган қисмида ишсизлик ва банкротлик мисли кўрилмаган даражада етганлиги равшан бўлиб қолади. Айни шу вақтда (1936) Кейнс ўзининг бандлик, фоиз ва пулларнинг умумий назарияси деган китобини чоп этган. Бу китоб XX асрда «Табиат ва халқлар бойлигиниг сабаблари» китоби XVIII асрда ўзгартиргани каби иқтисодий тафаккурни тубдан ўзгартириб юборди.

Кейнс, умумий талаб ва умумий таклиф мувўзанат холатида бўлса ҳам тўла бандликка эришилмаслигини исботлади. Ундан ташқари, Кейнс агар бирорта томондан умумий талабни кўпайтириш учун чора кўрилмаса, ишсизлик чекланмаган узоқ вақт сақланиб қолиши мумкинлигини кўрсатиб берган.

Шу бирорта сўзида Кейнс давлатни назарда тутган. Агар давлат томонидан ижтимоий ишлар молиялаштирилса, илгари банд бўлмаган ишчилар даромад кўрадилар, бу эса ўз навбатида талабнинг осиши, иқтисодий фаолликнинг жонланиши ва умумий бандликнинг тикланишига олиб келади.

30 йилларда давлат иқтисодиётини барқарорлаштиришда фаол иштирок этиш учун сиёсатдан вўз кечиши «Laissez faire» керак, деган фикрлар инқилобий деб қабул қилинган. Шу даврдан бошлаб Кейнс инқилоби давомида илгари сурилган фикрлар тан олинди. Энди агар, бир мамлакат пасайиш ёки инфлация даврига кўра бошласа, Кейнс тарафдор иқтисодчилар (кейнсчилар) бу ходисаларни ўзгартириш учун, хукумат қандай чоралар кўриши мумкинлиги хақида ўйлай бошлайдилар.

6. Давид Рикардо iш faoliяti. (1772-1823)

Давид Риккардо катта ўзгаришлар: Франция ва Америка инқилоблари, Наполеон урушлари, шунингдек, фермерлик ва ишлаб чиқаришдаги туб ўзгаришлар замонида яшаган. Атига 51 ёш умр кўрган бўлса ҳам, унинг хаёти юқори ютуқларга тўла бўлган.

14 ёшга тўлганда, отаси билан биргаликда биржага борган ва жамгъарма биржа брокери бўлиб ишга кириб, молия дунёсининг сир асрорларини тез ўрганиб олган. 30 га киргандаёқ ўзига катта мол дунё ортиришга улгурган.

Рикардо инглиз парламентининг аъзоси бўлган, аммо унинг асосий фаолияти иқтисод бўлган. Адам Смитнинг «Табиат ва халқлар бойлигининг сабаблари» китоби таъсирида, у иқтисодни мустақил равишда ўрганиб, ўша даврнинг бошқа иқтисодчилари билан хат ёзишиб турган. 1987 –йил у «Сиёсат иқтисод ва солиқ солиш принциплари» деб номланган китобини ёзиб тугатган.

Рикардо мутлақ ва нисбий устунлик орасидаги фарқни биринчи бўлиб тушунтириб берган. Мисол сифатида инглиз бўзини португал виносига айирбошлашни Португалия томонидан импорт қилинадиган товар Англияга нисбатан камроқ иш кучи сарфлаб ишлаб чиқарилганда, ушбу айирбошлаш ҳам амалга ошиши мумкин эди, деб тушунтириб беради.

Рикардо эркин савдо устунликларини илгари суриб, Англия галла импортини тақиқлаб қўйган тўсиқларни танқид этади. У Англияга етиштиришдан кўра, галлани Франциядан харид қилиш арзонроққа тушишини тушунтирган. Гъаллани импорт қилиб, Англия ўзининг ресурсларининг бир қисмини бошатиб, бошқа товарлар ишлаб чиқариши оқибатида, ҳам гъалла, ҳам бошқа махсулотларга ега бўлиши мумкин эди.

Парламент аъзоси сифатида Риккардо савдо тўсиқлар сиёсатини бекор қилиниши учун жон куйдирган. Унинг ўзи шу кунларни кўрмаган бўлса ҳам, унинг харакатлари 1840 йилда ўз натижасини берди. Англия индустриал мамлакатлар ичида биринчи бўлиб, эркин савдо сиёсатини қўллади. 70 йиллик жўшқин иқтисодий ўсишдан сўнг, у дунёда енг бой мамлакатлардан бири бўлиб қолди.

7.Роберт Манделпiнг машinasozlik rivojiга қўшган ҳissasi. (1932 -)

Канадада тугъилган, Ню Йорк шахри Колумбия Дорулфунунининг ўқитувчиси, Robert Mandel 1999- йилда иқтисод сохасида Нобел мукофоти совриндори бўлган.

XIX асрда машинасўзлик ривожланиши одамлар хаёт тарзини ўзгартиргани каби, уяли алоқа, Интернет ва компютерлар XX аср инқилобини амалга оширди. Электрон инқилобининг ютуқларидан бири, бу халқаро савдо олиб боришини осонлаштиргандир. Жаҳон иқтисодиётини ўрганган иқтисодчилар ичида Роберт Мандел каби обрўли мутахассислар кам бўлган. Профессор Мандел ишлари, жахон савдосининг давлат ички иқтисодиётига таъсири хақида тушунчамизни ошириб, евро каби халқаро валютани барпо этишда ўз хиссасини қўшган.

Биз, Конгресс ва Федерал захира тизими монетар ва фискал сиёсатидан фойдаланишини кўриб чиқдик. Аммо профессор Мандел фикрича, ушбу усуллар фойдалилиги, кўп миқдорда АҚШ хукумати томонидан айирбошлашни ўзгармас ёки мосланувчан сиёсат олиб боришига боғлиқдир. У ўз фикрини қуйидагича тушунтириб берди:

АҚШ нинг белгиланган курс тизими валюта айирбошлаш курсларининг доимийлигини кафолатлаш мақсадида, ФЗТ (федерал захира тўловлари) доимий равишда чет эл валютасини сотиб олиш ва сотиш, фоиз устамаларини кўрсатиш ва пасайтириш лўзим бўлади.

Монетар сиёсат ФЗТ пасайиш билан курашиш мақсадида пул таклифини кенгайтириши ва фоиз устамаларини пасайтириши лўзимлигини биласиз. Бошқа тарафдан иқтисодиёт хаддан ошиқ тойинган бўлса, ФЗТ пул таклифини камайтириш ва фоиз устамаларини ошириш йўли билан инфляцияни бартараф этади. Лекин белгиланган айирбошлаш курси қўлланилаётган даврда бунинг иложи йўқ, чунки устамаларни ва пул таклифининг осиши ёки пасайиши чет эл сармоядорларининг норўзиликларини келтириб чиқариши мумкин.

Нега АҚШда фоиз устамалари пасайганда, сармоядорлар юқорироқ даромад топишнинг бошқа манбаларини излашга харакат қиладилар. Улар ўз дўлларини белгиланган айирбошлаш курси бўйича чет Эл валютасига алмаштириб оладилар. Чет эл валютаси таклифи паст бўлганда, ФЗТ сармоядорларини жалб қилиш учун фоиз устамаларини кўрсатишга мажбур бўлади ва шу тариқа ўзининг илк харакатларини химоя қилади, натижада, Мандел фикрича, белгиланган айирбошлаш курси қўлланилганда, монетар сиёсат хеч қандай наф келтирмайди.

Мослашувчан айирбошлашнинг курсидан фойдаланганда, фискал сиёсат хеч қандай наф келтирмайди. Масалан, пасайиш билан курашиш мақсадида, ҳукумат молиялаш тақчиллиги даврида ҳаражатларини кўпайтирди (қарзга маблаг олди), деб фараз қилайлик. Бунинг оқибатида доллар нархи ошади, Америка экспорти зарар кўради ва иқтисодиёт согъайиши қийинлашади.

Нега дўлларнинг мослашувчан айирбошлаш курси чет элликлар учун қимматга тушади? Чунки ҳукумат харажатлари, истеъмолчилар учун истеъмол устунлигини беради ва бунинг натижасида импорт миқдорини оширади. Бу чет элда дўллар таклифини кўпайтиради ва нархини пасайтиради, АҚШ экспортини миқдори ошади, чунки чет элликлар ўз пул маблагъларига кўпроқ дўллар харид қилишлари мумкин. АҚШ га келтирилган чет эл товарларининг нархи қиммат бўлади ва ахоли уларнинг харидини камайтиради.

Жахон иқтисодиёти сохасидаги изланишлардан сўнг, профессор Мандел мамлакат фақат бир валюта учун энг яхши минтақа эмас, деган фикрга келди. Аксинча, умумий валютадан устунлик оладиган, оптимал валюта ҳудудлари – деб қабул қилишди, аммо базилари пул маблагъларининг тўсиқларисиз чегаралардан ҳаракат қилиши иқтисодиётга қандай таъсир қилиши ъақида ойлашга мажбур қилди. Аксарият

иқтисодиётчилар Ушбу ишни еврони барпо этишда назарий асос сифатида ишлатилган деб хисоблайдилар.

8.Амартия Сенпіпғ қашоқlікға қагші ғъояsі. (1933 -)

Амартия Сен Хиндистоннинг шимолий – гъарбида жойлашган Бенгала туманида ўсиб, ёшлигида хеч қачон унутиб бўлмайдиган воқеалар гувохи бўлган. 1943-йилда Бенгал уч миллионга яқин инсонлар хаётини олиб кетган дахшатли очарчиликни бошидан кечиган. Сен ўша вақтда 10 ёшда эди ва атрофида рўй бераётган қийинчиликларни тушуниб етолмаган. Аммо, бу фожеалар таассуроти унинг хотирасида ёд бўлиб қолган.

Сен ўрта хол оилада тугъилган ва унинг ота-онаси Хиндистоннинг қолаверса чет элнинг энг яхши мамлакатларида ўқиш имкониятларига эга бўлганлар. Англиянинг Кембридж университетида иқтисодиёт сохасида Фан номзоди бўлгандан сўнг, Сен Оксфорд, Гарвард ва Кембридж каби турли коллеж ва университетларида иқтисодиёт ва фалсафадан дарс бериб келган. Ҳозирги кунда у Кембриджда дарс бериб келмоқда.

Айниқса, унда жамият таъминланганлигига таъсир қилувчи иқтисодий дўлларларни ўрганадиган иқтисодиётнинг таъминланганлик соҳаси катта қизиқиш уйгъотган. Ўз мехнатларида у камбагъалликни ўлчаш усуллари, даромадларни тақсимлаш ва бази бир ташқи омиллар аҳолининг камбагал қатламларга таъсири хақида ёзган. Ҳамма таъкидлашича, бу унинг очарчилик сабабларини ўрганишга багъишланган энг яхши китобини ёзишга етаклаган.

Кўпчилик очлик ўзиқ- овқат махсулотлари етишмаслиги натижасида вужудга келади, деб хисоблашади. Сен бошқача хулосага келади. Очарчиликнинг уч даврини (иккитаси Бенгалияда ва биттаси Эфиопиада) ўрганиб чиқилиб, очарчилик даврида мавжуд бўлган ўзиқ-овқат захиралари оддий йилларда нисбатан ҳам кўпроқ бўлганини қайд этган. 1840-йилда ирландияда рўй берган очарчилик натижасида бир миллионга яқин одам ҳаётдан кўз юмган даврида эса ўзиқ-овқат Англияга экспорт қилинганлигини такидлаган.

Сен, - «Агар очарчилик сабаби, ўзиқ-овқат етишмаслигида бўлмаса, унда нимада?» - деган саволни қўйган. Сеннинг қисқача тушунтириш бўйича сабаби, мулкка эгалик қилиш ҳуқуқидадир. Бенгалия ва Эфиопиадаги очарчиликдан асосан, қора меҳнат билан шугъулланувчилар кўз юмганлар, чунки уларнинг даромадлари кутилмаганда нархлар ўсишига дош бера олмаган. Одамлар ўзиқ-овқат харид қилиш имкони йўқлиги сабабли, улар унга бўлган барча ҳуқуқларини йўқотган. Ирландия ҳақида ҳам деярли шу фикрни айтиб ўтиш мумкин, чунки бугъдой, гўшт ва бошқа ўзиқ-овқат махсулотларини Англияга экспорт қилиш оқибатида, уларнинг нархи юқори бўлган ва оддий дехқонларнинг бу товарларни харид қилиш учун маблагълари (ёки ҳуқуқлари) етмаган.

Сеннинг изланишлари кўрсатишича, «очарчилик ҳудудларига овқат етказиш» уринишлари ушбу муаммо ечими бўла олмайди. Очарчиликдан қийинчиликка дуч келган ахолига етадиган ўзиқ-овқат шу ернинг ўзига ҳам бўлиши мумкин. Ундан ташқари, эътиёжи бўлганларга харид қилиш имконини берувчи махсус дастурлар жорий этилиб, хусусий ўзиқ-овқат саноатини хавф остида бўлганлар томонига йўналтириш лўзим.

1998-йилда Шветция Қироллик Академияси Амарте Сенга иқтисодиётнинг таъминланганлик соҳасига қўшган ҳиссаси учун «Нобел» мукофоти билан тақдирлаган.

9.Пол Самуэлсон ва Милтон Фридманнинғ tadbirkorlikni rivojlantiriшdaғi ўrni.

Пол Самуэлсон ва Милтон Фридман иккита энг атоқли Америкалик иқтисодчилардир. Уларнинг иқтисодиёт сохасидаги хизматлари эътироф этилиб, 1970 йилда Самуэлсўнга, 1976 йилда Фридманго «Нобел» мукофоти берилган. Иккаласи касбий фаолиятининг кўп қисмини машхур университетларда ишлашга багъишлашган: Самуэлсон Массачусет технологик институтида, Фридман эса – Чикаго университетида. Таржимаи холларидаги ўхшашлик хар қандай одамни уларнинг иқтисодий муаммоларига қарашларининг ўхшашлиги хақида фикрга олиб келади. Уларнинг жиддий келишмовчиликлари давлат иқтисодиётда қандай рўл ўйнаши кераклиги масаласига тегишлидир. Адам Смит каби классик мактаб иқтисодчилари давлат айрим товар ва хизматларни ишлаб чиқаришни ўз зиммасига олиши керак, деган фикрга келадилар, масалан, хусусий тадбиркорлар амалга ошира олмайдиган миллий мудофага тегишли ишлаб чиқариш шулар жумласидандир. Лекин шунга қарамасдан улар давлатнинг иқтисодиётдаги рўли катта бўлмаслигини такидлайдилар.

Профессор Самуэлсон такидлашича, классик мактаб ечимини бўзор орқали хал қилишга қолдирадиган жуда кўп муаммолар нобўзор ходисаларга тегишли бўлиб, талаб ва таклиф қонунига мос келмайди. Унинг такидлашича, давлат иқтисодий сиёсатда мақсадларни аниқлашни ўз зиммасига олиши ва согълиқни сақлаш, таълим, саноат чиқиндилари каби масалаларини хал қилишда ўз хокимятини ишлатиши керак.

Милтон Фридмон бу муаммоларни бошқа томондан қараб чиқарди. У классик мактаб намоёндалари каби иқтисодиёт учун талаб ва таклиф энг қувватли ричаг ва салохияти бўйича анча фойдали деб хисоблайди. Фридманнинг фикрича, давлат иқтисодиёт ривожланиши учун қилиши мумкин бўлган энг яхши иш бу тадбиркорлик сохасига аралашмаслик ва бўзорга ўз билганини қилишга имкон яратишдир. Олимларнинг келишмовчиликларига энг кам иш хақи тўгърисидаги қонун мисол бўлиши мумкин. Самуэлсон бу қонунни кам хақ оладиган ишчиларга ёрдам бериш йоли деб қарайди, Фридман эса бу қонунлар аксинча, одамларга зарар қилади деб хисоблайди. Сабаб сифатида қуйидаги далилни келтиради, мехнатнинг қиймати ошиши билан кўплаб фирмалар учун малакасиз

ишчиларнинг меҳнатига хақ тўлаш зарарли бўлмоқда. Натижада йолланиши мумкин бўлганлар ишсиз бўлиб қолмоқдалар.

Самуэлсон уй жой қурилиши ва қашшоқлик даражасини камайтириш учун ўзиқ-овқат ёрдами бўйича давлат дастурларини молиялаштириш консепциясини қўллаб қувватлайди. Фридман аксинча, кам даромадли оилаларни қўшимча даромад билан таъминлаш ва улар ўз муаммоларини давлатнинг аралашувисиз хал қилишга имконият бериш тарафдоридир. Ушбу фикрни ривожлантира бориб, Фридман «салбий солиқ» киритиш таклифини берди. Осиб борувчи даромад солигъи даромадлар ўсиб бориши билан ортиб боради. Салбий солиқ кимнинг даромади ўрнатилган энг кам даражада паст бўлса тўловларнинг камайиб борувчи шкаласини билдиради.

MAVZU: IҚTISOD FANINI ЎҚITIШ USLUBLARI. ЎҚUVCҲILARNI BAҲOLAШNINҒ REЙTINҒ TIZIMI. ЎZLAШTIRIШ VA ЎҚITILIШ MONITORINҒI.

(2 соат назарий)

R E J A :

1. **Ижодий фаоллик назорати учун мавзулар**:
2. **Умумий ўрта таълим мактабларида иқтисодий**

таълимнинг мақсад, вазифалари va oқuv dasturi.

3. **Иқtisodiй taЪlim bойiсҳa takomillaштirilғan Davlat Talim   Standarti.**
4. **Иқтисодий билим асослари фани бўйича 8-синф ўқув дастури va rejasi.**
5. **Иқтисодий билим асослари фани бўйича**

9-синф ўқув дастури va rejasi.

ХТВ нинг 2005-йил 1-августдаги 191-сонли «Умумий ўрта таълимнинг такомиллаштирилган ДТС ва модернизация қилинган ўқув дастурларининг тажриба-синовларининг биринчи босқич натижалари ва уларни давом эттириш тўгърисида»ги буйругъи асосида 2005-2006-ўқув йилида 9-синфларда Қорақалпогъистон Республикаси, Тошкент шаҳри ва барча вилоятларидан танлаб олинган мактабларда такомиллаштирилган ДТС ва модернизатсия қилинган ўқув дастурлари тажриба-синовдан ўтказилди. Синов натижалари асосида янги таҳрирдаги ДТС ва такомиллаштирилган дастурлар ХТМ ҳайъат мажлиси қарори билан тасдиқланди (10 июн 2006-йил 152-сонли қарор) ва 2006-2007-ўқув йилидан бошлаб амалиётга жорий этилади.

Ушбу такомиллаштирилган ўқув дастур ва мавзуий режалаштириш, 8-9-синфларда «Иқтисодий билим асослари» ўқув дастурида белигиланган барча мавзулар бўйича ўқувчиларнинг чораклар давомида ўзлаштиришлари лозим бўлган БКМ элементларини ўз ичига олган мажбурий стандарт назорат иш (МСНИ)ларини ҳамда ижодий фаоллик назоратини ўтказиш юзасидан тавсиялар ўрин олган.

Ўзбекистон Республикаси ХТВ нинг 2006—йил 10-июндаги 152-сонли буйругъи билан тасдиқланган «Умумий ўрта таълим мактаблири ўқувчиларининг таълим таёргарлиги даражаси рейтинги тўгърисида»ги Низомінинг янги таҳририга Ўзбекистон Республикаси Vазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Далат Тест Марказининг берган таклифлари ҳамда тажриба-синов натижаларига асосан айрим ўзгартиришлар киритилди. Бунга кўра назорат турлари оралиқ назорат, жорий назорат, ижодий фаоллик назорати, босқичли назорат ва якуний назорат турлари орқали амалга оширилади.

Оралиқ назорат ҳар бир ўқув фани бўйича ДТС да кўзда тутилган ўқувчилар ўзлаштириш лозим бўлган асосий билим, кўникма ва малака элементлари сони аниқ белгиланган мажбурий стандартли назорат ишлари орқали амалга оширилади. Ҳар бир мажбурий стандарт назорат иши ўқувчилар билимларига бўшлиқларни аниқлаш ва улар томонидан ўқув фанига муайян бўлим ёки мавзулар гуруҳининг мажбурий қисмини ўзлаштиришнинг ҳақиқий даражасини баҳолашни мақсад қилиб олади. МСНИ лардаги БКМ элементларини бажаришини баҳолашда қўйилган талабнинг 55% бажарилган бўлса-«бажарди», агар 55% дан кам бажарилган бўлса-«бажармади» кўринишида ифодаланади ва рейтингнинг меъёрий негизи бўлиб ҳисобланади. МСНИ баҳолашда текшириладиган билим, кўникма ва малака элементларининг ҳар бири уларнинг сонидан қатъий назар «5» балл билан баҳоланади.

Бажарилган БКМ элементларининг баллар йигъиндиси МСНИ даги элементлар сонига бўлиниб, ўртача қиймати чиқарилади. Ушбу балл назорат ишининг ҳақиқий бали ҳисобланади. МСНИ тест-синови, иқтисодий масалалар шаклида ўтказилади.

Жорий назорат (ЖН) орқали назоратлар орасида ўтказиладиган кунлик сўров бўлиб, у ўқувчиларнинг билимларида бўшлиқлар пайдо бўлишининг олдини олиш, ўқув фаоллигини ошириш мақсадида амалга оширилади.

Жорий назорат ярим йилликда камида 6 маротаба ўтказилади. Ўртача жорий назорат балини чиқаришда ўқувчининг ярим йилликда олган жорий назорат балларини қўшимб ўртача қиймати чиқарилади ва яхлитланади.

Ижодий фаоллик назорати (ИФН)-рейтинг доирасида барча ўқувчилар учун мажбурий бўлмаган, ижодий ишларнинг ихтиёрий бажариши орқали уларнинг истак ва хоҳишларига кўра ташкил этилади. ИФН ярим йилликда бир маротаба ўтказилиб, ижодий иш учун ўқувчи «5» балл, камчиликлар бўлса «4» балл билан баҳоланади.

Ижодий топшириқ ва ишларнинг шакиллари ўқитувчи томонидан белгиланади ва фан методика бирлашмасида рўйхатга олинади ҳамда ҳимоя куни белгиланади. Ижтимоий фанлардан ўқувчи йил давомида битта реферат ҳимоя қилиши мумкин, реферат ҳимоя қиладиган кун ўқувчига байрамдек бўлиши ташикіл қилиш мақсадга мувофиқ бўларди. Ҳимояда илгари сурилган мавзуда бир неча фанлар даҳлдор бўлса (масалан: бирор бир давлатнинг географик жойлашуви, миллий қадрятлари, тарихи ва ҳ.з) у ҳолда ушбу (ижтимоий) фанлардан ҳам ўқувчининг фаолияти баҳоланиши тавсия этилади. ўқувчиларга фаоллик назорати учун бериладиган реферат мавзулари

метод бирлашмада ишлаб чиқилиши ва тасдиқланиши лозим, бунда ўқувчиларнинг ёш ҳусусиятлари эътиборга олиниши керак. Мисол сифатида ижодий фаоллик учун қуйидаги мавзуларни тавсия этiladi.

1.Ижодий фаоллик назорати учун мавзулар:

8-синф

«Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти» мавзуси бўйича ролли ўйинлар тайёрлаш.

«Бозор ва уларнинг турлари» мавзуси бўйича жонли кўриниш тайёрлаш.

«Ўз ҳақимда талаб қиламан» мавзуси бўйича саҳна кўриниши тайёрлаш.

«Оила даромадини тақсимлаш» мавзуси бўйича дебат ўтказиш.

«Ўзбекистон бозор иқтисодиёти сари» мавзуси бўйича кичик саҳна кўринишини тайёрлаш.

Ҳар бир гуруҳда 6-8 нафар ўқувчи иштирок этиши лозим. Ҳар бир ўқувчи ўз ижодий ишини ҳимоя қилади. Дарс сўнгида ўқитувчи ва ўқувчилар томонидан ҳар бир ижодий иш юқорида тавсия этилган рейтинг тизими бўйича баҳоланади.

9-синф

Ижодий фаоллик назорат намунавий мавзулар:

«Тадбиркорлик» фаолияти билан танишиш мавзусида саҳна кўриниши тайёрлаш.

«Бизнес гъоя»ни амалга ошириш мавзуси бўйича лойиҳа ишлаш.

«Ўз маҳсулотларимни реклама қиламан» мавзусида саҳна кўриниши тайёрлаш.

«Банк кредит» мавзусида амаллий машгъулотлар ташкил этиш.

Ўқувчиларнинг ижодий баҳолаш.

Ҳар бир гуруҳда 6-8 нафар ўқувчи иштирок этиши лозим.

Ҳар бир ўқувчи ўз ижодий ишини ҳимоя қилади. Дарс сўнгида ўқитувчи ва ўқувчилар томонидан ҳар бир ижодий иш юқорида тавсия этилган рейтинг тизими бўйича баҳоланади.

Босқичли назорат – синфдан-синфга ўтиш даврида ўтказилади. Мазкур фанга йўналтирилган синфларда ва ихтисослаштирилган мактабларда метод

бирлашма ва педагогика кенгаши қарори билан босқичли назорат амалга оширилади.

Якуний назорат умумтаълим мактабларини битириш имтиҳонлари тарзида ўтказилади. Ўтказиш усули, фанлар рўйхати ХТВ нинг алоҳида буйругъида келтирилади.

2. Умумий ўрта таълим мактабларида иқтисодий таълимнинг мақсаді , вазифалари va oқuv dasturi.

Ўқув дастури (8-9-синф)

Республикамизнинг ўз мустақиллигини қўлга киритиб, бозор иқтисодиёти томон юз тутиши, буюк келажакни яратувчи баркамол авлодни, янги замон ва янги жамият кишисини тарибиялашдек ўта масулиятли, машаққатли ва айни замонда ўта долзарб бўлган вазифани келтириб чиқарди. Ҳозирда, вужудга келган иқтисодий шароит янгича маънавият тафаккурга эга бўлган, дунёга янгича кўз билан қарайдиган, янгича фикрлайдиган, янги авлоднинг иштирокини тақазо этмоқда. Ўзбекистон Республикаси «Таълим тўгърисида»ги Қонуни ва «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури»нинг қилиниши бу соҳадаги қилинадиган ишлар кўламини ва йўналишларини белгилабгина қолмасдан, таълим соҳасида ўзига хос инқилобий бурилиши ясади. Миллий умумий ўрта таълимни халқаро даражага олиб чиқиш, уни жаҳон андозаларига мос қилиb, тубдан ислоҳ қилиш мамлакатимиз таълим олдида энг устивор вазифалардан бири сифатида белгилаб қўйилади..

Жамият ҳаётида оламшумул ўзгаришлар рўй бераётган, таълим тизими тубдан қайта кўриб чиқилаётган бир даvрда, таълимнинг ҳар бир соҳаси, ҳар бир фан ўқитилишининг мақсади, мазмуни, шакллари, усуллар ва воситалари услубий тизими, уларга қўйилаётган меъёрий талаблар даражасини қайта кўриб чиқиш, такомиллаштириш лозим бўлади. Шу bилан бирга, иқтисодий таълим мамлакатимиз умумтаълим мактаблари учун янгилик бўлмб, бу соҳада амалга оширилиши зарур бўлган вазифалар ва ташкилий тадирлар кўлами ўзининг долзарблиги, маъсулиятлилиги билан ажралиб туради.

Ушбу иқтисодий таълим давлат стандарти Ўзбекистон Республикаси таълим тизимининг ислоҳоти натижасила таркиб топиши кўзда тутилаётган ўрта умумтаълим мактабларида «Иқтисодий билим асослари» фани бўйича ўқучилар ўзлаштиришлари лозим бўлган меъёрий талабларни, мактабдаги иқтисодий таълим ўқувчилар учун яратиб берилган имкониятларни ёритиб беради.

«Иқтисодий билим асослари» фани бўйича давлат таълим стандартини тузишда, бир томондан мактабларда ўтказган синов натижалари ва шахсий тажрибалардан фойдаланилган, иккинчи томондан ривожланган мамлакатлардаги иқтисодий таълим стандартлари, меъёр ва дастурларининг ижобий томонлари ҳисобга олинди.

Умумий ўрта таълим мактабларида иқтисодий таълимнинг мақсад ва вазифалари.

Умумий ўрта таълим мактабларида иқтисодий таълим мақсадлари қуйидагилардан иборат:

- миллий ва мустақиллик гъояларини таргъиб этиш;
- халқимизнинг тарихий, интеллектуал, маънавий ва иқтисодий меъросини ўрганиш:
- ватанпарварлик, миллий гъурурни таркиб топтириш а ривожлантириш;
- иқтисодиёт илми риожига ҳисса қўшган қомусий олимларимиз илмий меросидан ўқувчиларни хабардор қилиш;
- ўқувчиларда бозор иқтисодиёти талабларидан келиб чиқиб, янги иқтисодий маданият, янгича иқтисодий фикрлаш ва тафаккурни шакиллантириш;
- республикамизнинг иқтисодий салоҳияти, Президент асарлари ва қатор фармон, қонун ва қарорларда ўз аксини топган иқтисодий сиёсат асослари, ҳукуматимиз томонидан олиб борилаётган иқтисодийислоҳатлар, Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиётига ўтиш тамойиллари билан таништириш;
- ўқувчиларнинг иқтисодий саводхонлигини ошириш, замонаий иқтисодий назария ва тадбиркорлик асосларини сингдириш;
- ўқувчиларга онгиdа вужудга келган иқтисодий шарт-шароитлар асосида яшаш ва фаолият кўрсатиш учун зарур бўлган амалий иқтисодий билим ва малакаларни шакиллантириш;
- ўқувчиларда жамият тараққиётида бўлаётган ўзгаришларнинг иқтисодий моҳиятини англаш, таҳлил қилиш, улар ҳақида фикр юритиш ва ўз муносабатини билдириш кўникмаларини таркиб топтириш;
- иқтисодиёт билан богълиқ бўлган муайян ҳаётий вазиятларда энг мақбул ечим топа билиш кўникмаларини ҳосил қилиш.

3.Иқtisodiй taЪlim bўйисҳа takomillaштirilғan Дavlat Talim Ctandarti.

Ўзбекистон Республикасида «Умумий ўрта таълим тўгърисидаги низом» ва умумий ўрта таълим бўйича давлат таълим стандартларининг

қабул қилиниши, vужудга келган янги ижтимоий вазият ва шароитлардан келиб чиққан ҳолда, умумий ўрта таълимнинг мақсади, мазмуни ва вазифаларини ойдинлаштириб берди.

Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти ўқувчиларнинг умумий таълим тайёргарлигига, савиясига қўйиладиган мажбурий минимал даражани, таълим мазмуни, шакиллари, воситалари, усулларини, унинг сифатини баҳолаш тартибини белгилаб берувчи ҳужжатдир. Давлта таълим стандарти ўз моҳиятига кўра ўқув дастури, дарсликлар, қўлланмалар ва бошқа меъёрий ҳужжатларни яратиш учун асос бўлиб хизмат қилади. Шундай бўлгач , ҳар бир фан бўйича яратилган давлат таълим стандарти ва ўқув дастурларини синчиклаб ўрганиш ва уни жорий этиш ҳар бир педагог учун касбий бурч ҳисобланади.

Иқтисодий билим асослари фани бўйича давлат таълим стандартлари такомиллаштирилди ва 2004-2006-йиллар давомида синовдан ўтди.

Қуйидаги такомиллаштирилган давлат таълим стандартини келтирамиз:

Умумий ўрта таълим мактабларининг ўқувчилари иқтисодий билим асослари фани бўйича қуйидаги билим, малака ва кўникмаларга эга бўлишлари лозим:

- иқтисождий ресурсларнинг эҳтиёжларга нисбатан чекланганлиги муаммоси, имкониятлар ичидан бирини ёки бир нечтасини танлашга олиб келишини тушуниб йетиш;
- танловнинг муқобил қийматини аниқлай олиш;
- энг содда иқтисодий қарор қабул қилиш кўникмаларига эга бўлиш;
- ишлаб чиқариш омилларини тавсифлаш;
- меҳнат тақсимоти ва ихтисослашувдан кўзланган асосий мақсад-меҳнат унумдорлигини оширишдан иборат эканлигини англаш;
- ҳар қандай иқтисодий хўжалик юритиш тизими: «Нима ишлаб чиқариш керак?», «Қандай ишлаб чиқариш керак?», «Ким ишлаб чиқариш керак?» деган саволларга жавоб бериши лозимлигини тушуниб йэтиш;
- иқтисодий тизимлар ва уларнинг ижобий ва салбий томонларини билиш;
- бозор иқтисодиётининг асосий ҳусусиялари: эркин иқтисой фаолият, ҳусусий мулк, эркин нархлар, фойда олишга бўлган интилиш, монополияни рад этиш ва рақобатнинг моҳиятини билиш;
- Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиётига ўтишининг Президент И.А.Каримов ишлаб чиққан беш тамойилнинг моҳиятини тушуниш;
- Республикамизда бозор иқтисодиётига ўтиш тақсадида қишлоқ хўжалиги, молия-кредит, ташқи иқтисодий фаолият ва ижтимоий соҳаларда олиб борилаётган ислоҳотлардан ва мустақиллик даврида эришилган ютуқларидан хабардор бўлиш;
- Бозор тушунчасини кенг маънода тушуниш ва бозор турларини билиш;
- Айирбошлаш, пул тушунчаларини ва пулнинг vазифаларини билиш;
- Товарга бўлган талаб ва товарнинг таклифи тушунчаларини билиш;
- Талаб ва таклиф қонунларининг моҳиятини тушуниш;

- Талаб ва таклиф чизиқлари асосида товар бозор нархи ва миқдорини топа билиш;
- Истеъмолчиларнинг, оила-уй хўжаликларининг даромад манбалари ва харажатларини билиш;
- Бозорда истеъмолчи, харидор сифатида ўзини тутишнинг бошлангъич амалий кўникмаларини эгаллаш;
- Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини билиш;
- Оилада рўзгІор юритиш ва тежамкор бўлишнинг бошлангъич амалий кўникмаларини эгаллаш;
- Турли хил мулк шаклларини билиш ва уларни бир-биридан фарқлаш;
- Ишлаб чиқаришнинг ўзгарувчан, ўзгармас ва умумий харажатларини аниқлай олиш ялпи даромад ва фойдани топа биліш;
- Бозор иқтисодиёти шароитида рақобатнинг моҳияти ва аҳамиятини тушуниш;
- Бозорларни монополлашиш даражасига қараб фарқлай олиш;
- Бозор иқтисодиёти шароитида тадбиркорлик фаолиятининг моҳияти ва аҳамиятини тушуниш;
- Тадбиркорликнинг асосий ташкилий-ҳуқуқий шактлларини билиш;
- Менежмент ва маркетинг тушунчаларининг моҳиятини тушуниш;
- Тадбиркорлик фаолиятини юритишнинг ташкилик ва молиявий йўл-йўриқлари билан танишиш;
- Асосий эколигик муаммоларни билиш, уларнинг келиб чиқиш сабаблари ва оқибатларини иқтисодий нуқтаи назардан тушунтира олиш;
- Тадбиркорлик билан шугъулланишнинг бошлангъич кўникмаларига эга бўлиш;
- Давлатнинг иқтисодиётдаги ўрни ва азифаларини билиш;
- Давлат буджети, унинг даромад қисми манбалари ва жаражат қисми таркибини билиш;
- Банк тизими, Марказий банк ва тижорат банкларининг вазифаларини билиш;
- Давлатнинг иқтисодий (буджет-солиқ ва пул-кредит) сиёсати ҳақида маълумотга эга бўлиш;
- Мамлакат иқтисодиётининг асосий макроиқтисодий кўрсаткичларини билиш ва турли мамлакатларнинг кўрсаткичларини ўзаро taққослай олиш4
- Иқтисодий ўсиш ва аҳоли турмуш тушунчаларинг моҳиятини билиш;
- Ўзбекистоннинг иқтисодий салоҳияти тўгърисида маълумотга эга бўлиш;
- Ишсизлик ва инфлатсиянинг моҳияти, сабаблари ва оқибатларини билиш;
- Халқаро савдо ва ихтисослашувнинг афзалликлари а камчиликларини билиш;
- Ташқи савдога қўйиладиган тўсиқлар ҳақида маълумотга эга бўлиш;
- Валюта курси ва унга таъсир этувчи омилларни билиш;

- Жаҳон иқтисодиёти муаммоларидан воқиф бўлиш;
- Иқтисодиёт илми тарихига оид асосий фикрларни ва унинг тараққиётига ҳисса қўшган буюк аждодларимиз ва иқтисодчи олимлар ҳақида маълумотга эга бўлиш;

Иқтисодий билим асослари фанидан ўқув дастури

Давлат таълим стандарти талабидан келиб чиққан ҳолда «Иқтисодий билим асослари» фанидан янги такомиллаштирилган ўқув дастури ишлаб чиқилиб, 2004-2006-йилларда синовдан ўтказилди ва 2006-2007-ўқув йилидан бошлаб таълим жараёнига жарий этилмоқда. «иқтисодий билим асослари» фани ўқув дастури ўқитувчи томонидан ўқувчиларга берилиши мажбурий бўлган таълим мазмунининг минимал даражасини белгилайди. Бу мазмун қайси тушунча а фактлар ёрдамида, қай кетма-кетликда берилиши орқали ёритилиши ўз ичига олади. Шунингдек, дастурда ўқучиларнинг алоҳида 8-ва 9-синфларда фандай билим, малака ва кўникмаларга эга бўлишшлари ҳақида ҳам маълумот, намунавий мазу ўқу режаси ва саотлар тақсимоти ҳам берилган. Бу ўқу режа тасиявий характерга эга бўлиб, ундаги мавзулар кетма-кетлиги, саотлар тақсимоти оқитувчи ташаббусига кўра қайта кўриб чиқилиши, ўзгаришлар мактаб ўқув-услубий кенгаши томонидан муҳокама қилиниб тасдиқлангач, ўқув жараёнида қўлланилиши мумкин.

4. Иқтисодий билим асослари фани бўйича 8-синф ўқув дастури va rejasi.

I боб. Иқтисодиётга кириш (7соат)

Иқтисодиёт билан танишув. Иқтисодиёт хўжалик юритиш тизими сифатида. Иқтисодий жараён босқичлари: ишлаб чиқариш, тақсимот, айирбошлаш ва истеъмол. Иқтисодиёт назарияси-фан сифатида.

Чекланганлик муаммоси. Эҳтиёжлар ва уларнинг чексизлиги. Ресурслар ва уларнинг чекланганлиги. Иқтисодиётнинг бош муаммоси. Танловнинг зарурат эканлиги.

Танлов ва унинг муқобил. Муросали танлов. Ишлаб чиқариш имкониятлари соҳаси.

Ишлаб чиқариш ва унинг омиллари. Ишлаб чиқариш. Товалар ва хизматлар. Ишлаб чиқариш омиллари: табиий, капитал, меҳнат омили ва тадбиркорлик.

Меҳнат унумдорлиги. Унумдорлик. Технология. Унумдорликка таъсир этувчи омиллар.

Меҳнат тақсимоти ва ихтисослашув. Меҳнат тақсимоти. Ихтисослашув ва ўзаро богълиқлик. Ҳудудий ихтисослашув.

Иқтисодий тизимлар. Иқтисодий тизим ва унинг олдида турган уч асосий савол: «Нима ишлаб чиқариш керак?», «Қандай ишлаб чиқариш керак?», «Ким учун ишлаб чиқариш керак?». Иқтисодий турлари:

анъанавий, марказлашган, буйруқбозликка асосланган режали иқтисодиёт, бозор иқтисодиёти. Аралаш иқтисодиёт – ижтимоий ёъналтирилган бозор иқтисодиёти.

ИИ. боб. Бозор (5 соат)

Айирбошлаш ва пул. Айирбошлаш. Бартер. Пул. Пулнинг вазифалари: ўлчов бирлиги, муамала воситаси, жамгъариш воситаси. Пул турлари. Пулли ҳисоб-китобларнинг замонавий кўринишлари. Бозор. Олди-сотди жараёни. Сотувчи ва харидор. Бозор ва унинг вазифалари.

Бозорлар ва нархлар. Нархлар. Нисбий нархлар. Нархларнинг вазифалари: ахборот, рагъбат, тақсимлаш.

Бозор турлари. Бозор турлари: истеъмол товарлари бозори, ишлаб чиқариш ресурслари бозори, молия бозори, меҳнат бозори, интеллекуал товарлар бозори.

Бозор қатнашчилари. Бозор қатнашчилари: ишлаб чиқарувчилар, оила-уй хўжаликлари ва давлат. Бозор қатнашчилари ўртасида ресурс, товар, хизмат ва пул маблагъларининг айланиши.

ИИИ. боб. Оила-уй хўжаликлари иқтисодиёти (7 соат)

Истеъмолчилар ва уларнинг даромад манбалари. Истеъмолчилар ва уларнинг мустақиллиги. Истеъмолчиларнинг даромад манбалари ва таркиби. Иш ҳақининг турлари. Ижтимоий тўловлар (трансфартлар).

Мулк ва хусусийлаштириш. Мулк ва мулкдор. Хусусий ва давлат мулки. Хусусийлаштириш.

Даромат ва бойлик. Даромад турлари: иш ҳақи, фоиз, рента, дивиденд, тадбиркорлик фойдаси. Номимал ва реал даромад. Бойлик ва унинг таркиби инсон капитали. Моддий капитал.

Истеъмолчиларнинг харажат турлари. Иола харажатлари. Оила буджети.

Жамгъариш ва сугъурта. Жамгъариш. Сугъурта ва унинг турлари.

Иқтисодий қарор қабул қилиш. Қарор қабул қилишнинг моҳияти. Қарорнинг ижтимоий ва хусусий қиймати. Ютуқ ва ёъқотишлар.

Истеъмолчилар ҳуқуқлари. Давлат – истеъмолчилар ҳимоячиси. «Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ҳақида» ги қонун. Истеъмолчиларнинг жамоат ташкилотлари.

ИВ боб. Талаб ва таклиф (7 соат)

Талаб ва талаб қонуни. Талаб миқдори. Талаб. Талаб жадвали. Талаб чизигъи. Талаб қонуни.

Талабга таъсир этувчи бошқа омиллар. Талабга таъсир этувчи омиллар. Талаб ва талаб миқдорининг ўзгариши. Ўзаро богълиқ (бир-бирининг ўрнини босувчи ва бир-бирини тўлдиручи) товарлар ва хизматлар.

Таклиф ва таклиф қонуни. Таклиф миқдори. Таклиф. Таклиф жадвали. Таклиф чизигъи. Таклиф қонуни.

Таклифга таъсир этувчи бошқа омиллар. Таклифга таъсир этувчи омиллар. Таклиф ва таклиф миқдорининг ўзгариши.

Товарнинг бозор нархи. Бозор мувозанати. Мувозанат нарх а мувозанат миқдори. Мувозанат бузилган ҳолатлар. Қатъий белгиланган нарх.

Талаб ва таклиф қонунларига доир амалий машгъулот. Талаб ва таклиф функциялари.

Талаб ва таклиф ўзгаришининг бозор нархига таъсири. Талаб ва таклиф ўзгаришининг мувозанат нархга ва мувозанат миқдорига таъсири.

<u>В боб. Рақобат ва бозор иқтисодиёти (4 соат)</u>

Рақобат. Рақобат ва унинг бозор иқтисодиётидаги ўрни. Рақобат турлари. Нархлар воситасидаги ва нархлар воситасисиз рақобат.

Монополия ва монополиялашган бозорлар. Монополия ва рақобат. Монополияга қарши қонунчилик.

Бозор иқтисодиёти. Бозор иқтисодиётининг асосиятлари. Бозор иқтисодиётининг афзаллик ва камчилик томонлари.

Ўзбекистон бозор иқтисодиёти сари. Бозор муносабатларига ўтишнинг турли хил йўллари. Ўзбекистон бозор иқтисодиётига ўтишнинг ўзига хослиги. Иқтисодий ислоҳотлар ва ўтиш даври муаммолари.

Назорат дарслари (4 соат)

8-синф «Иқтисодий билим асослари» мавзуий-режалаштириш. 34 соат

Т/р	Мавзулар	Соат
1	Иқтисодиёт билан танишув	1
2	Чекланганлик муаммоси	1
3	Танлов ва унинг муқобил қиймати	1
4	Ишлаб чиқариш ва унинг омиллари	1
5	Меҳнат унумдорлиги	1
6	Меҳнат тақсидоти ва ихтисослашув	1
7	Иқтисодий тизимлар	1
8	1-МСНИ. Иқтисодиётга кириш	1
9	Айирбошлаш ва пул	1
10	Бозор	1
11	Бозорлар ва нархлар	1
12	Бозор турлари	1
13	Бозор қатнашчилари	1
14	Истеъмолчилар ва уларнинг даромад манбалари	1
15	2-МСНИ. Бозор.	1
16	Мулк ва хусусийлаштириш	1

17	Даромад ва бойлик	1
18	Истеъмолчиларнинг харажат турлари	1
19	Жамгъариш ва сугъурта	1
20	Иқтисодий қарор қабул қилиш	1
21	Истеъмолчиларнинг ҳуқуқлари	1
22	Талаб а талаб қонунлари	1
23	Талабга таъсир этувчи бошқа омиллар	1
24	Таклиф ва таклиф қонцни	1
25	3-МСНИ. Талаб ва таклиф. Мавзусидаги	1
26	Таклифга таъсир этувчи бошқа омиллар	1
27	Товарнинг бозор нархи	1
28	Талаб ва таклиф қонунларига доир амалий машгъулот	1
29	Талаб а таклиф ўзгаришининг бозор нархига таъсири	1
30	Рақобат	1
31	Монополия ва монополлашган бозорлар	1
32	Бозор иқтисодиёти	1
33	4-МСНИ. Ўзбекистон бозор иқтисодиёти сари	1
34	Рақобат ва монополия	1
		34

8-синф И-ИВ чорак учун МСНИ ни ўтказиш жадвали

	1-МСНИ И чорак	2-МСНИ ИИ чорак	3-МСНИ ИИИ чорак	4-МСНИ ИВ чорак
МСНИ ўтказиш муддати	8-дарс	15-дарс	25-дарс	33-дарс
МСНИ ўтказиш шакли	Амалий иш Аралаш	Амалий иш Аралаш	Амалий иш Аралаш	Амалий иш Аралаш
Ишга берилган вақт	40	40	40	40
БКМ элементлари сони	20	20	20	20
МИСБ	5	5	5	5

МСНИ ни ўтказиш бўйича умумий йўриқнома

Бу бандда ҳар чорак охирида ўтказиладиган оралиқ назорат ишларидан намуналари келтирилмоқда. Назорат ишини ўтказиш учун 40 дақиқа ақт ажратилади.

Ҳар бир назорат иши нарий савол, 6 та атаманинг талқинини топиш топширигъи ва 17 та тест саолларидан иборат қилиб тузилган.

Назорат ишини баҳолашда қуйидаги кўрсатмаларга риоя қилишни маслаҳат берамиз:

Ўқувчининг жаоби	Натижа	Балл
Назарий саволга қониқарли жавоб берса	Бажарди	5
Ҳар бир тўғъри топилган атама талқинига	Бажарди	5
Ҳар бир тўғъри топилган тест жавоби учун	Бажарди	5
Жами:		15
	5+5+5=15:3=5	

1-МСНИ

Мавзу: Иқтисодиётга кириш

Мақсад: Ўқувчиларнинг «Иқтисодиётга кириш» боби бўйича эгаллаган билим, кўникма ва малакаларни текшириш ва баҳолаш.

Текшириладиган билим, кўникма ва малака элементлари:

1. Иқтисодиётни хўжалик юритиш тизими сифатида тавсифлай олиш ва уни таркибий қисмларга ажрати олиш; (б)
2. Республикамизда иқтисодиётининг ўзига хос томонлари ва асосий устунлари билан танишиш; (б)
3. Иқтисодий билим асосларини билиш ва ўрганиш ҳар бир киши учун ҳаётий зарурат эканлигини англаш; (б)
4. Эҳтиёжларни фарқлай олиш; (к)
5. Инсон эҳтиёжларининг поёни йўқлигини тушуниб йэтиш; (б)
6. Иқтисодиётнинг асосий муаммоси моҳиятига тушуниб йэтиш; (б)
7. Танловнинг зурурат эканлигини англаб йэтиш; (б)
8. Танловнинг муқобил қийматини олиш; (м)
9. Муросали танлов малакасига эга бўлиш; (м)
10. танлов жадвали ёрдамида иқтисодий қарор қабул қилишга ўрганиш; (к)
11. Қарорнинг шахсий ва ижтимоий қадр-қийимматини, нафини баҳолаш; (к)
12. Ишлаб чиқариш-инсон эҳтиёжларини қондиришнинг ягона воситаси эканлигини тушуниш; (б)
13. Ишлаб чиқариш омилларини ажрата билиш; (б)
14. Ишлаб чиқариш жараёнида тадбиркорлик омилининг аҳамиятини изоҳлай олиш; (к)
15. Меҳнат унумдорлигининг моҳиятига тушуниб йэтиш; (б)
16. Меҳнат унумдорлигига таъсир этувчи омилларини санаб бериш; (к)
17. Меҳнат унумдорлигини содда мисолларда ҳисоблай олиш; (м)
18. Меҳнат тақсимотидан кўзланган асосий мақсадни билиш; (б)

19. Меҳнат тақсимотининг афзаллик ва камчилик томонларини санаш; (к)

20. Меҳнат тақсимоти ва ихтисослашувнинг ўзаро алоқадорлигини тушуниш; (б)

Жами: БКМ – 20 та.

8-синф 1 чораги учун МСНИ топширигъи

1. Берилган саволга чорак давомида эгаллаган билимлардан фойдаланиб, имкони борича тўла ёзма жавоб беринг. Жавобингизни мисоллар ёрдамида асосланг. Сақол: Иқтисодиётнинг асосий муаммоси моҳиятини мисоллар ёрдамида шархланг.
2. Қуйидаги келтирилган атамаларга мос талқинларни топинг ва жавоблар жадвалини тўлдиринг.

Атама рақами	1	2	3	4	5	6
Жавоб ҳарфи						

1) Эҳтиёж
2) Ишлаб чиқариш
3) Танловнинг муқобил қиймати
4) Ихтисослашиш
5) Меҳнат тақсимоти
6) Тадбиркорлик

Талқинлар.

а) Иқтисодий нео матларни яратиш жараёни

б) танлов натижасида воз ке чилган энг катта нафга эга бўлган имконият

в) инсоннинг муайян шароитда яшаши ва камол топиши учун зарур бўлган нарсаларнга муҳтожлиги

г) бирор маҳсулот турларини ишлаб чиқариш бўйича корхоналар ўртасидаги меҳнат тақсимоти

д) товар ишлаб чиқариш жараёнини ишчилар ўртасида ишни тақсимлаш асосида ташкил қилиш

е) одамларнинг фойда олиш мақсадида иқтисодий қарор қабул қилиши билан богълиқ товар ва хизматлар ишлаб чиқариш фаолияти

3. Қуйида келтирилган тест саволлари мазмуни ва моҳияти жиҳатдан энг тўгъри келадиган жавобини топинг ва жадвални тўлдиринг.

Тест Рақам лари	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Жавоб ҳарфи																	

1. Бозорни тартибга солиш вазифасини нима бажаради.

а) қонунлар б) монополия в) олигополоия д) рақобат

е) монопсония

2. Эркин нархлар:

а) бозордаги талаб ва таклиф мувозанатини таъминлайди

б) бозорда товарларнинг тўпланиб қолишига йўл қўймайди

в) бозорда товар тақсимланишининг содир бўлишига йўл қўймайди

г) ички нархларни жаҳон нархларига мувофиқлаштиради

д) юқоридагиларнинг барчаси тўғри

3. Адам Смит тилга олган «Кўзга кўринмас қўл» нима?

а) қиймат қонуни б) нарх в) рақобат

г) эркин тадбиркорлик г) тўғри жавоб йўқ

4. Рақобат муҳитининг мужудга келиши учун қандай шароит бўлиши керак?

а) бозорда ишлаб чиқарувчи фирма ва харидорларнинг кўп бўлиши

б) фирмалар муайян бир хил товар ишлаб чиқаришга ихтисослашган бўлиши

в) товарнинг бозор нархига ҳеч қайси фирманинг таъсир ўтказа олмайдиган бўлиши

г) рақобатчи фирмиаларнинг бозорга эркин кира олиши

д) юқоридагиларнинг барчаси тўғри

5. Аукцион бошқача қандай номланади?

а) улгуржи савдо б) чакана савдо

в) ким очди савдоси г) тижорат д) биржа

6. Монополия .

а) бир неча йирик корхона ва фирмаларнинг монополиясидан иборат бўлган бозор

б) муайян товар тури жуда кўп сотувчилар томонидан сотиладиган бозор.

в) муайян товар тури якка сотувчи томонидан сотиладиган бозор

г) бир-бирига ўхшаш, турдош турдаги товарлар сотиладиган бозор

е) тўғри жавоб йўқ

7. Табиий монополияга нималар киради?

а) темир йўл хизмати

б) йўллардан фойдаланиш хизмати

в) электр энергияси таъминоти хизмати

г) газ ва сув таъминоти хизмати

д) юқоридагиларнинг барчаси тўғри

8. Бозор иқтисодиёти

а) рақобатни қўллайди б) монополияни рад этади

в) нархлар эркинлигига асосланади

г) хусусий мулкчиликка таянади

д) юқоридагиларнинг барчаси тўғри

9. Ривожланган давлатларнинг кўпчилигида қайси иқтисодий тизим амал қилинмоқда?

а) бозор иқтисодиёти б) аралаш иқтисодиёт
в) анъанавий иқтисоджиёт г)марказлашган режали иқтисодиёт
д) тўгъри жавоб йўқ

10. Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиётига ўтишнинг нечта тамойили бор?
а) 3 та б) 4 та в) 5 та г) 6 та д) 7 та

11. Қандай бозорга нарх бир нечта йирик фирмалар томонидан белгиланади?
а) олигаполия б) монополия в) соф рақобат
г) монополистик рақобат д) тўгъри жавоб йўқ

12. Рақобат туфайли
а) албатта товар нархи ошади б) товар нархи ўзгармайди
в) товар сифати яхшиланиши мумкин г) албатта товар сифати тушади
д) тўгъри жавоб йўқ

13. Олигаполистик бозорда
а) сотувчи ягона бўлади б) товарлар хар хил бўлади
в) нархни, асосан йирик ва кучлироқ фирмалар белгилайди
г) рақобат бўлмайди
д) бошқа сотувчиларнинг бозорга кириб келишида тўсиқлик бўлмайди

14. Монополистик рақобат бозорида
а) бир хил товарлар сотилади
б) монополистик сотувчилар кўп булиб, ўзаро рақобат қиладилар
в) сотувчи битта бўлади г) харидор битта бўлади
д) фақат харидорлар ўртасида рақобат бўлади

15. Сотувчилар рақобатлашиши натижасида
а) товар нархи кўтарилади б) товар турлари кўпаймайди
в) товар нархи тушади г)товар сифати тушиб кетади
д) мавжуд технологиялар ўзгармайди

16. Бозор иқтисодиётида
а) мулкнинг кўп қисоми хусусий бўлади
б) давлат ягона мулкдор бўлади
в) мулкка нисбатан монополия сақланади
г) мулк ўз мўҳиятини йўқотади
д) товар тақчиллиги юзага келади

17. Бозор иқтисодиётига хос хусусиятлар
а) эркин иқтисодий фаолият б) хусусий мулкчилик
в) рақобат г) монополияни рад этиш
д) юқоридагиларнинг барчаси

Иқтисодий билим асослари фанидан ўқув дастури

Давлат таълим стандарти талабидан келиб чиққан ҳолда «Иқтисодий билим асослари» фанидан янги такомиллаштирилган ўқув дастури ишлаб чиқилиб, 2004-2006-йилларда синовдан ўтказилди ва 2006-2007-ўқув йилидан бошлаб таълим жараёнига жарий этилмоқда.

«иқтисодий билим асослари» фани ўқув дастури ўқитувчи томонидан ўқувчиларга берилиши мажбурий бўлган таълим мазмунининг минимал даражасини белгилайди. Бу мазмун қайси тушунча а фактлар ёрдамида, қай кетма-кетликда берилиши орқали ёритилиши ўз ичига олади. Шунингдек, дастурда ўқучиларнинг алоҳида 8-ва 9-синфларда фандай билим, малака ва кўникмаларга эга бўлишлари ҳақида ҳам маълумот, намунавий мазу ўқу режаси ва саотлар тақсимоти ҳам берилган. Бу ўқу режа тасиявий характерга эга бўлиб, ундаги мавзулар кетма-кетлиги, саотлар тақсимоти оқитувчи ташаббусига кўра қайта кўриб чиқилиши, ўзгаришлар мактаб ўқув-услубий кенгаши томонидан муҳокама қилиниб тасдиқлангач, ўқув жараёнида қўлланилиши мумкин. Иқтисодий билим асослари фанидан ўқув дастури

Давлат таълим стандарти талабидан келиб чиққан ҳолда «Иқтисодий билим асослари» фанидан янги такомиллаштирилган ўқув дастури ишлаб чиқилиб, 2004-2006-йилларда синовдан ўтказилди ва 2006-2007-ўқув йилидан бошлаб таълим жараёнига жарий этилмокда. «иқтисодий билим асослари» фани ўқув дастури ўқитувчи томонидан ўқувчиларга берилиши мажбурий бўлган таълим мазмунининг минимал даражасини белгилайди. Бу мазмун қайси тушунча а фактлар ёрдамида, қай кетма-кетликда берилиши орқали ёритилиши ўз ичига олади. Шунингдек, дастурда ўқучиларнинг алоҳида 8-ва 9-синфларда фандай билим, малака ва кўникмаларга эга бўлишлари ҳақида ҳам маълумот, намунавий мазу ўқу режаси ва саотлар тақсимоти ҳам берилган. Бу ўқу режа тасиявий характерга эга бўлиб, ундаги мавзулар кетма-кетлиги, саотлар тақсимоти оқитувчи ташаббусига кўра қайта кўриб чиқилиши, ўзгаришлар мактаб ўқув-услубий кенгаши томонидан муҳокама қилиниб тасдиқлангач, ўқув жараёнида қўлланилиши мумкин.

5.Иқтисодий билим асослари бўйича 9- синф ўқув дастури va rejasi.

1-боб. Тадбиркорлик (12 соат)

Тадбиркорлдик. Тадбиркорлик ва унинг асосий хусусиятлари. Иқтисодиётда тадбиркордликнинг роли. Тадбиркорлик нимадан бошланади? Бизнес-гъоя ва бизнес – режа.

Тадбиркорлик фаолиятининг турлари. Тадбиркорлик фаолиятининг турлари: ишлаб чиқариш, тижорат, молия, воситачилик ва сугъурта.

Фирма ва унинг турлари. Фирма. Фирманинг ташкилий-ъукуқий шакллари: эгаси якка шахс бўлган хусусий фирма, шерикчилик асосида тузилган қирма, ширкат, масоулияти чекланган ва масоулияти чекланмаган фирмалар. Уларнинг гъзига хос хусусиятлари ва фарқи томонлари. Якка тартибдаги тадбиркорлик. Ўзбекистонда тадбиркорлик фаолиятининг ҳуқуқий асослари.

Акциядорлик жамияти. Акциядорлик жамиятининг тузилиши. Очиқ ва ёпиқ турдаги акциядорлар жамияти. Оддий ва имтиёзли икциядорлар.

Дивидент. Қимматли қоғъозлар бозори. Акциянинг номинал ва бозор нархи. Акция курси.

Фирмани очиш. Фирма очиш: ташкилий-ъуқуқий шакли, бошқарув тизилмаси, масоулият шакли ва фойдани тақсмимлаш тамойилларини танлаш. Фирмани очиш йўллари. Фирманинг низоми ва таъсисчилари.

Фирманинг ишлаб чиқариш харажатлари. Ишлаб чиқариш харажатлари. Доимий ва ўзгарувчан харажатлар. Умумий ва ўртача ишлаб чиқариш харажатлари.

Ялпи даромад, фойда ва зарар. Ялпи даромад. Фойда (зарар) ва соф фойда. Сармоя.

Иқтисодий фаолият таҳлили. Хўжалик фаолият натижасини бошлаш. Соф фойда ва самарадорлик. Банкротлик. Фирмани тугатиш.

Фирмани бошқариш – Менежмент. Менежмент. Бошқарувнинг мақсад ва вазифалари. Бошқарув тузилмалари ва услублари. Менежер ва жамоа ўртасидаги муносабат.

Маркетинг. Маркетинг тушунчаоси ва маркетин тадқиқотлари. Товарнинг ишлаб чиқариш, улгуржи ва чакана нархлари. Замонавий электрон ахборот технологиялари ва интернет орқали савдо. Товарни сотишда рекламанинг аҳамияти. Реклама турлари.

Ишлаб чиқариш ва экология. Атроф муҳитни мухофаза қилиш. Экология ва иқтисодиёт. Ишлаб чиқаришнинг ижтимоий оқибатлари.

2-боб. Давлат ва иқтисодиёт (6 соат)

Давлатнинг иқтисодий вазифалари. Давлатнинг асосий иқтисодий мақсадлари: иқтисодий эркинлик, иқтисодий самарадорлик, иқтисодий адолат, иқтисодий ъисояланганлик, иқтисодий барқарорлик ва иқтисодий щсиш. Давлатнинг асосий иқтисодий вазифалари: давлатнинг иқтисодий асосини ҳимоя қилиш, рақобатни қўллаб-қувватлаш, ижтимоий товар ва хизматларини ишлаб чиқариш. Ташқи таъсирларни тартибга солиш, даромадни қайта тақсимлаш, иқтисодиётни барқарорлаштириш.

Ижтимоий товарлар. Ижобий ва салбий ташқи омиллар. Бозор нуқсонлари ва уларни олдини олиш бўйича давлат сиёсати.

Давлат бюджети. Давлат бюджети. Бюджетнинг даромад қисми. Бюджетнинг харажатлар қисми. Давлат бюджетининг камомади. Давлат қарзи.

Солиқ тизими. Солиқлар. Солиққа тортиш тамоиллари. Тўгъри ва эгри солиқлар. Фирмалар тўлайдиган асосий солиқ турлари. Жисмоний шахслар даромадидан олинадиган солиқлар.

Банк тизими. Банклар ва уларнинг иқтисодиётидаги ўрни. Марказий ва тижорат банклари. Марказий банк вазифалари. Банк кредити ва унинг турлари. Банк фоизи. Банк заъира нормаси.

Давлатнинг иқтисодий сиёсати. Давлатнинг бюджет-солиқ сиёсати.

Давлатнинг пул-кредит сиёсати.

3-боб. Иқтисодий ўсиш. (3 соат)

Асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар. Ялпи ички маҳсулот (ЯИМ) ва ялпи миллий маҳсулот (ЯММ). Соф ички маҳсулот. Миллий даромад. Аҳоли жон бошига тўгъри келган ялпи миллий маҳсулот. Реал ва номинал ялпи ички маҳсулот. Нархлар индекси.

Иқтисодий ўсиш ва ривожланиш. Иқтисодий щсиш. Давлатнинг иқтисодий ўсиш даражаси. Ри вожланган ва ривожланаётган давлатлар.

Ўзбекистон Республикасининг асосий макроиқтисодий кўрсатокичлари ва уларнинг қиёсий таълили.

4-боб. Инфлатция ва ишсизлик (4 соат)

Инфлатция ва унинг турлари. Инфлатция ва унинг турлари. Инфлатциянинг сабаблари. Инфлатция ва реал даролмад.

Инфлатция оқибатлари. Инфлатциянинг оқибатлари. Инфлатциянинг олдини олишга қаратилган чора тадбирлар.

Меҳнат бозори ва ишсизлик. Маҳнат бозорига ишчи кучига бўлган талаб ва таклиф. Ишсизлик ва тўла бандлик. Бандлар, банд бўмаганлар ва ишсизлар. Ишсизликнинг турлари. Табиий ишсизлик. Ишсизлик даражаси.

Ижтимоий ҳимоя воситалари. Давлатнинг ижтимоий ҳимоя воситалари. Касаба уюшмалари ва жамоат ташкилотлари.

5-боб. Жаъон иқтисодиёти (5 соат)

Ҳалқаро савдр. Ҳалқаро бозор ва унинг қатнашчилари. ҳалқаро савдодаги ўзаро манфаатдорлик, мутлоқ ва нисбий устунлик.

Импорт ва экспорт. Импорт ва экспорт. Ташқи савдо хажми ва баланси. Щзбекистон Республикасининг ташқи савдо салўияти.

Ҳалқаро иқтисодий алоқалар. Ташқи савдога тўсиқлар. Божхона ва божлар. Тариф ва квоталар. Ҳалқаро иқтисодий ташкилотлар.

Валюта курси. Валюта ва уни айрибошлаш курси. Валютани айрибошлаш курсига таосир этувчи омиллар.

Жаҳон иқтисодиёти муаммолари. Дунёвий иқтисодий муаммолари ва уларни ечиш йўллари.

Назорат дарслари (4 соат)

9-синф иқтисодий билим асослари ўқув фанидан мавзувий режалаштириш (34 соат)

№	Мавзулар	Соат
1	Тадбиркорлик	1
2	Тадбиркорлик фаолиятининг турлари	1
3	Фирма ва унинг турлари	1

4	Акциядорлар жамияти	1
5	Фирмани очиш	1
6	Фирманинг маблаьлари	1
7	Фирманинг ишлаб чиқариш харажатлари	1
8	1-МСНИ. Тадбиркорлик.	1
9	Ялпи давромад, фойда ва зарар.	1
10	Иқтисодий фаолият таълили	1
11	Фирмани бошқариш – Менежмент	1
12	Маркетинг	1
13	Ишлаб чиқариш ва экология	1
14	Давлатнинг иқтисодий вазифалари	1
15	2-МСНИ. Менежмент ва маркетинг.	1
16	Ижтимоий товарлар	1
17	Давлат бюджети	1
18	Солиқ т изими	1
19	Банк тизими	1
20	Давлатнинг иқтисодий сиёсати	1
21	Асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар	1
22	Иқтисодий ўсиш ва ривожланиш	1
23	Ўзбекистон Республикасининг иқтисодий салоҳияти	1
24	Инфлатция ва унинг турлари	1
25	3-МСНИ. Давлат иқтисодиёт	1
26	Инфлятция оқибатлари	1
27	Меҳнат бозори ва ишсизлик	1
28	Ижтимоий ҳимоя воситалари	1
29	Ҳалқаро савдо	1
30	Импорт ва экспорт	1
31	Ҳалқаро иқтисодий алоқалар	1
32	Валюта курси	1
33	4-МСНИ. Жахон иқтисодиёти муаммолари	1
34	Жаҳон иқтисодиёти мавзуси бўйипча	1
		34

1-4 сорак

	1-МСНИ 1-чорак	2-МСНИ II-чорак	3-МСНИ III-чорак	4-МСНИ 1V-чорак
МСНИ ўтказиш муддати	8-дарс	15-дарс	25-дарс	33-дарс
МСНИ ўтказиш шакли	Амалий иш аралаш	Амалий иш аралаш	Амалий иш	Амалий иш аралаш

			аралаш	
Ишга берилган вақт	40	40	40	40
БКМ элементлари сони	20	16	20	16
НИСБ	5	5	5	5

1-МСНИ

Мавзу: Тадбиркорлик.

Мақсад: Ўкув чиларнинг Тадбиркорлик боби бўйича билим. Кўникма ва малакаларини мустаҳкамлаш ва текшириш

Текширишдан билим, кўникма ва малака элементлари.

1. Тадбиркорлик моҳиятини тушуниш ва унинг хусусиятларини санай олиш; (б)
2. Тадбиркорликнинг бозор иқтисодиётидаги ролини аниқлаш; (б)
3. Бизнес гъоянинг тадбиркорлик фаолиятидаги аҳамиятини билиш; (б)
4. Иқтисодий фаолиятнинг тадбирокорликка хос турларини билиш; (б)
5. Ҳар бир тадбиркорлик фаолияти турининг афзаллик ва камчиликларини санаш; (б)
6. Фирма ва уни ташкил қилишнинг ташкилий-ҳуқуқий шаклларини билиш; (б)
7. Фирмаларни уларни ташкил этиш хусуисийларига кўра бир-биридан фарқлай олиш; (б)
8. Акциядорлик жамиятининг ташкилий моҳиятини тушуниш ва унинг турларини билиш; (б)
9. Акция, унинг номинал баҳоси, курси ва дивидент тушунчаларини билиш; (б)
10. Акция турларини фарқлай олиш; (б)
11. Фирманинг асосий хужжатлари ҳақида маълумотга эга бўлиш; (б)
12. Фирмани очиш билан богълиқ амалий кўникмаларга эга бўлиш; (к)
13. Фирма иқтисодий фаолиятини молиялаштириш воситалари ва манбаларини билиш; (б)
14. Фирма маблагъларини турларга ажратиш; (м)
15. Содда мисолда амортизация ажратмасини ҳисоблай олиш; (б)
16. Фирма иқтисодий фаолияти самарадорлигини содда мисолда баҳола олиш; (к)
17. Фирмани банкротликка олибкелувчи омилларни санаш; (к)
18. Менежментнинг моҳияти, мақсади ва вазифаларини тушуниб олиш; (к)
19. Бошқарувчининг оддий ва мураккаб тузилмаларини фарқлаш; (к)
20. Номинал ва реал даромадларни бир-биридан ажрата олиш; (к)

Жами: 20 та БКМ.

9-синф 1чораги учун МСНИ топшириьи

1. Берилгоан саволга чорак давомида эгаллаган билимлардан фойдаланиб, имкони борича тўла ёзма жавоб беринг. Жавобингизни мисоллар ёрдамида асосланг.

Савол: Тадбиркорлик деганда нимани тушунасиз. Унинг фаолият турларини айтинг. Мисоллар келтиринг.

II. Қуйидаги келтирилган атамаларга мос талқинларни топинг ва жавоблар жадвалини тўлдиринг.

Атама рақами 1 2 3 4 5 6

Жавоб ҳарфи

Атамалар

1) Бизнес режа
2) Корхона
3) Фирманинг низом жамгъармаси
4) Соф фойда
5) Банкротлик
6) Дидидент

Талқинлар

А) фирманинг бошқа фирмалар ва давлат олдидаги қарзларини тўлай олмаслик

Б) бирж аички ва ташқи фаолиятини тартибга солувчи ҳуқуқий кучга эга ҳужжат

Д) товар ва хизматлар ишлаб чиқаришни амалга оширадиган хўжалик ташкилоти

Э) бизнес гъояни амалга ошириш мақсадида қилиниши зарур бўлган ўзаро мувофиқлаштириш ҳутти-ҳаракати дастуридан иборат ҳужжат

Ф) фирманинг маълум даврдаги фойдасининг барча солиқ ва тўловлар тўлангандан сўнг қолган қисми, аксиядорларнинг фирма фойдасидан оладиган қисми.

ИИИ. Қуйидаги келтирилган тест саволлари мазмун ва моҳият жиҳатдан энг тўгъри келадиган жавобини топинг ва жадвални тўлдиринг.

Тест рақам лари	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Жавоб харфи																	

1. Тадбиркорнинг энг муҳим хусусиятлардан бири-бу...

А) тавакалчилик

Б) чуқур билимга эга бўлиш

Д) қонунларга риоя қилиш

Е) фойда олишга бўлган интилиш

Ф) юқоридагиларнинг ҳаммаси

2. Бизнес режа аввало кимга керак?

А) сотувчига

Б) харидор

Д) бошқарувчи

Е) ўқитучи

Ф) тақбиркорнинг ўзига

3. Одатда бизнес режада нималар акс эттирилади?

А) корхонанинг қисқача тавсифи

Б) товар ёки хизматларнинг тавсифи

Д) бошқариш тамоиллари

Е) ишлаб чиқариш харажатлари, тушум

Ф) юқоридагиларнинг ҳаммаси

4. Шерикчилик асосида тузилган фирманинг фойдаси:

А) таъсисчилар ўртасида тенг миқдорда тақсимланади

Б) низом жамгъармасига қўшилган усушга мутаносиб равишда тақсимланади

Д) фақат фирманинг кенгайтиришга сарфланади

Е) таъсис шартномасида кўрсатилган доиралар асосида тақсимланади

Ф) дивидент сифатида тақсимланади

5. Фирма бу..

А) тадбиркорлик фаолияти амалга оширилган корхона

Б) давлат ташкилоти

Д) хўжалик обйекти

Е) пул чиқарадиган ташкилот

Ф) ҳаммаси нотўгъри

6. Тадбиркорлик фаолияти натижасида..

А) фоиз

Б) рента

Д) иш ҳақи

Е) фойда

Ф) дивидент кўринишда даромад олинади

7. Аксиянинг номанал қиймати деганда нимани тушунасиз?

А) унинг устида ёзилган баҳоси

Б) бозор нархидан баланд сотилиши

Д) аксиянинг бозор нархи

Е) тўгъри жавоб йўқ

Ф) ҳаммаси тўгъри

8. Аксия курси бу..

А) дивидент

Б) фойда

Д) рента

Е) аксиянинг бозордаги нархи

Ф) тўгъри жавоб йўқ

9. Айлана маблагъларга нималар киради?

А) хомашё, маҳсулотлар
Б) ишлаб чиқариш харажатлари
Д) узоқ муддатли қарзлар
Е) ижара ҳақи
Ф) тўгъри жавоб йўқ
10. Фирманинг молиявий манмалари қуйидагилар:
А) соф фойда
Б) амортизатсия ажратмаси
Д) низом жамгъармаси
Е) қарз маблагълари
Ф) юқорида келтирилган манбаларнинг барчаси бўлиши мумкин
11. Очиқ турдаги аксиядорлик жамияти..
А) аксия чиқармалар
Б) аксиясини исталган шахсга сотади
Д) фақат ишчиларига сотади
Е) двидент кўрмайди
Ф) фақат давлатники бўлади
12. Бино ва иншоатларнинг яроқлилик муддати одамда неча йил қилиб белгиланади?
А) 15 йилгача
Б) 20 йил
Д) 45 йил
Е) 7 йил
Ф) 5 йил муддатчага бўлади
13. Фирма фаолияти рентабеллилигини аниқлаш учун қайси формуладан фойдаланилади?

14. Корхонанинг фойдаси 750000 сўм, умумий харажатлар миқдори 30000000 сўм эди. Фирма фаолиятининг рентабелингини аниқланг.

А) 92% Е) 18%
Б) 25% Ф) 24%
Д) 72%
15. Қайси аксия эгаси умумий мажлисда овоз бериш ҳуқуқига эга эмас..
А) оддий аксия эгаси Е) юридик шахс
Б) имтиёзли аксия эгаси Ф) тўгъри жавоб йўқ
Д) облигатсия эгаси
16. Аксиялардан қандай кўринишда даромад олинади?
А) фоиз Б) рента Д) иш ҳақи Е) фойда Ф) дивидент
17. Аксиядорлар жамиятининг йиллик фойдаси миқдорининг ортиши, қайси аксия қийматининг ошиши олиб келиши мумкин?
А) оддий аксиянинг
Б) имтиёзли аксининг
Д) ҳам оддий, ҳам имтиёзли аксиянинг
Е) ҳеч қайси қимматли қогъознинг

Ф) тўгъри жавоб йўқ

2-МСНИ

Мавзу: Менежмент ва маркетинг.

Мақсад: Ўқувчиларнинг Менежмент ва маркетинг боби бўйича билим, кўникма ва малакаларини муста тўгъри жавоб йўҳкамлаш ва текшириш.

Текшириладиган билим, кўникма ва малака элементлари

1. Фирма иқтисодий фаолияти самарадорлигини содда мисолда баҳолай олиш; (к)
2. Менежментнинг моҳияти, мақсади ва вазифаларини тушуниб олиш; (б)
3. Бошқарувнинг оддий ва мураккаб тузилмаларини фарқлаш; (б)
4. Ҳар бир бошқарув услубининг афзаллик ва камчиликларини кўрсатиш; (б)
5. Маркетингнинг моҳияти, вазифаси ва фаолиятидаги аҳамиятини билиш; (б)
6. Маркетинг тадқиқотининг босқичларини санаш ва шарҳлай олиш; (м)
7. Рекламанинг маркетингдаги аҳамиятини тушуниш; (б)
8. Товарни турларга ажрата олиш; (б)
9. Товарнинг ҳаёт даври палларини билиш; (б)
10. Экологик муаммолар, бу инсон иқтисодий фаолиятининг натижаси эканлигини тушуниб йетиш; (б)
11. Асосий экологик муаммоларни билиш; (б)
12. Атроф-муҳитни моҳофаза қилиш кўникмаларини ривожлантириш; (к)
13. Иқтисодий қарор қабул қилишда экологияни ҳисобга олиш; (б)
14. Мамлакат иқтисодиётида давлатнинг тутган ўрни ва мақсадларини тушуниш; (б)
15. Бозор иқтисодиётининг нуқсонларини санаш; (к)
16. Давлатнинг иқтисодий вазифаларини билиш ва бир-биридан фарқлай олиш; (б)

Жами: 16 та БКМ.

9-синф ИИ чорак учун МСНИ топширигъи

И. Берилган саволга чорак давомида эгаллаган билимлардан фойдаланиб, имкони борича тўла ёзма жавоб бериш. Жавобни мисоллар ёрдамида асослаш.

Савол: Давлатнинг иқтисодиётда тутган ўрни ҳақида нималар биласиз?

ИИ. Қуйидагим келтирилган атамаларга мос талқинларини топинг ва жавоблар жадвалини тўлдиринг.

Атама рақами 1 2 3 4 5 6
Жавоб ҳарфи
Атамалар.
1) Солиқ 3) Марказий банк 5) Аксиз
2) Маркетинг 4) Кредит 6) Транспорт тўловлари

ТАЛҚИНЛАР

А) баъзи бу товар ҳаридорларидан, товар нархининг маълум фоизи кўринишида ундириладиган солиқ
Б) фуқаро, биржа, корхоналардан давлат хизинасига ундириладиган мажбурий тўлов
Д) тижорат банкларига хизмат кўрсатувчи банк
Е) банк томонидан мижозларга берилган қарз
Ф) бозорни ўрганишга йўналтирилган фаолият
Г) далат томонидан кўрсатиладиган ёрдам
ИИИ. Қуйидаги келтирилган тест саволлари мазмун ва моҳияти жиҳатдан энг тўгъри келадиган жавобини топинг ва жадвални тўлдиринг.

Тест рақам лари	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Жавоб харфи																	

1. Менежмент вазиқаларига нималар киради?
А) режалаштириш Б) раҳбарлик
Д) ташкил қилиш Е) назорат
Ф)юқоридагиларнинг ҳаммаси
2. Қайси бошқарув усули қогъозбозликка асосланади?
А) демократия б) автократия
Д) бунрократия Е) демократия, автократия
Ф) тўгъри жавоб йўқ
3. Маркетингнинг тадқиқот босқичлари..
А) Нархлаш бошқариш Б) реклама
Д) Маҳсулотни ўрганиш Е) Бозор ўрганиш
Ф) Юқоридагиларнинг ҳаммаси
4. Давлта буджетининг харажат қисми:
А) даромад қисми тенг бўлади
Б) даромад қисмидан кичик бўлади
Д) даромад қисмидан катта бўлади
Е) даромад қисмидан кичик ёки тенг бўлади
Ф) даромад қисмидан катта ҳам, кичик ҳам, тенг ҳам бўлиши мумкин.
5. Қайси фикрлар давлатнинг иқтисодиётидаги вазифасига кирмайди.

А) фирмалар фаолиятини назорат қилиш ва бошқариш
Б) рақобатни қўллаб-кувватлаш
Д) даромад ва бойлик тақсимлаши
Е) иқтисодиётни барқарорлаштириш
Ф) Солиқ сиёсати

6. Давлат буджети камомади деганда нимани тушунасиз?
А) давлат харажатларининг даромаддан ортиқ қисми
Б) давлат харажатларининг дароаддан кам қисми
Д) давлат харажатларининг даромадга тенглиги
Е) давлат харажатларининг солиқлардан ошган қисми
Ф) тўгъри жавоб йўқ

7. Давлат буджетининг ҳаражат қисми таркиби қайси бандда тўгъри кўрсатилган?
А) солиқлар
Б) маориф, фан, согълиқни сақлаш, ижтимоий таъминот, мудофаа
Д) фойда солигъи
Е) аксиз солигъи, транферт тўловлари
Ф) юқоридагиларнинг ҳаммаси

8. Корхонадан олинадиган солиқ турлари қайси бандда тўгъри берилган?
А) даромад солигъи
Б) аксиз солигъи
Д) мол-мулк солигъи
Е) ер солигъи, ҚҚС
Ф) юқоридагиларнинг ҳаммаси

9. Жисмоний шахсларга солиқ турлари белгиланмайди?
А) даромад Д) йер
Б) мол-мулк Е) ҚҚС
Ф) тўгъри жавоб йўқ

10. Ялпи талаб деб..
А) малакатда маълум вакт давомида, жами сотиб олиган товар ва хизматлар қиймати
Б) мамлакатда маъIум вақт давомида ишлаб чқарилган товар ва хизматлар миқдори
Д) давлат буджети камомади
Е) давлат буджети даромад қисми
Ф) тўгънри жавоб йўқ

11. Ижтимоий товарлар – бу..
А) бир кишининг фойдаланиши билан бошқаларнинг фойдаланиш имкониятлари камаймайди;
Б) товар истеъмол қилишни, товар учун ҳақ тўлаганларнинг истеъмол қилиши билан чегаралаб бўлмайдиган товар
Д) А ва Б тасдиқлар тўгъри
Е) фақат давлат томонидан ишлаб чиқариладиган товарлар
Ф) тўгъри жавоб йўқ

12. Қуйидагиларнинг қайси бири ижтимоий товар бўла олмайди?
А) шаҳар ёнгъиндан сақлаш хизмати
Б) шаҳарни селдан сақлаш хизмати
Д) хонадонларни ёритиш
Е) кўчаларни ёритиш
Ф) тўгъри жавоб йўқ

13. Трансферт тўловлар нима учун керак?
А) моддий жиҳатдан кам таминланганларга ёрдам бериш
Б) бож тўлови
Д) солиқ тури
Е) аксиз солигъи
Ф) тўгъри жавоб йўқ

14. Энг кам иш ҳақи 2006-йил 1-июулгача неча сўмлик ташкил қилган?
А) 15000 Б) 9400 Д) 9300 Е) 7850 Ф) 11280

15. Одатда эгри солиқлар давлат буджетига бевосита ким томонидан тўланади?
А) истеъмолчилар
Д) сотувчилар
Б) фуқаролар
Е) харидорлар
Ф) тўгъри жавоб йўқ

16. Эгри солиқлар нимадан олинади?
А) ердан
Д) даромаддан
Б) мулкдан
Е) товардан
Ф) ресурслардан

17. Агар 2000000 сўм пул 24 фоиз оддий йиллик фоиз ставкаси билан банкка қўйилган бўлса, ярим йилдан сўнг қанча бўлади?
А) 240000 сўм
Д) 24800000 сўм
Б) 2240000 сўм
Е) 1760000 сўм
Ф) 4800000 сўм

3-МСНИ

Мавзу: Давлат ва иқтисодиёт.
Мақсад: Ўқувчиларнинг Давлат ва иқтисодиёт боби бўйича билим, кўникма ва малакаларни мустаҳкамлаш ва текшириш.

Текширилади билим, кўникма ва малака элементлари.

1. Давлат буджетининг мамлакат иқтисодиётидаги ўрнини тушуниш; (б)
2. Давлат буджетининг даромад ва харажат қисмларининг таркибини билиш; (б)
3. Буджет камомади ва давлат қарзининг бўлиши сабабларини билиш; (б)
4. Содда мисолда даромад солигъини ҳисоблай олиш ва солиқ тўлаш маданиятини шакллантириш; (к)

5. Банкларнинг мамлакат иқтисодиётидаги аҳамиятини тушуниш; (б)
6. Мамлакатимиз банк тизими ҳақида тасавурга эга бўлиш; (б)
7. Банкларнинг кредит бериш тамойилларини билиб оилш; (б)
8. Содда мисолларда кредит фоизи миқдорини топа олиш; (м)
9. Марказий банкнинг пул массасини бошқариш йўлларини билиш; (б)
10. Мамлакат иқтисодиётининг асосий кўрсаткичларини билиш ва уларни фарқлай олиш; (б)
11. Содда мисолларда ЙАИМ, ЙАММ, СИМ, СММ ва миллий даромадни ҳисоблай олиш; (м)
12. Тугал ва оралик маҳсулотларни фарқлай олиш; (б)
13. Макроиқтисодий кўрсаткичларнинг номинал ва реал қийматларини фарқлаш; (б)
14. Иқтисодий давр моҳиятини тушуниб йетиш; (б)
15. Иқтисодий ўсишни баҳолай олиш; (к)
16. Дунё мамлакатларини иқтисодий ривожланганлик даражасига қараб гуруҳларга ажратиш; (к)
17. Аҳолининг турмуш даражаси нималарга богълиқ эканлигини тушунтириш; (б)
18. Инфлятсиянинг моҳиятига тушуниб йэтиш; (б)

9-синф ИИИ чорак учун МСНИ топширигъи

И. Берилган саволга чорак давомида эгаллаган билимлардан фойдаланиб, имкони борича тўла ёзма жавоб беринг. Жавобингизни мисоллар ёрдамида асосланг.
Савол: Асосий макроиқтисодий кўрсаткичларни сананг ва улар орасидаги богъланишларни шарҳланг.
ИИ. Қуйидаги келтирилган атамаларга мос талқинларини топинг ва жавоблар жадвалини тўлдиринг.

Атама рақами	1	2	3	4	5	6
Жавоб ҳарфи						

Атамалар

1. Иқтисодий давр
2. Тугал маҳсулот
3. Пулнинг массаси
4. Гиперинфлйатсия
5. Пул эмиссияси
6. Инфилятсия

Талқинлар

А) мамлакатдаги муомаладаги пул йиғъиндиси
Б) давлат томонидан муомалага пул чиқариш
Д) истеъмолга тайёр ва бошқа ишлов берилмайдиган товар ва хизматлар
Е) мамлакат иқтисодиётининг бир марта тебранишига, бир ўсиб, сўнг пасайишига кетган давр
Ф) мамлакатда нарх-навонинг ҳаддан ташқари ошиш жараёни
Г) нарх-навони ошиши, пулни қадрсизланиши.
ИИИ. Қуйидаги келтирилган тест саволлари мазмун ва моҳият жиҳатдан энг тўғри келадиган жавобини топинг ва жадвални тўлдиринг.

Тест рақам лари	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Жавоб харфи																	

1. Ҳар қандай давлат олдида қандай вазифа ётади?
А) иқтисодий эркинлик
Б) иқтисодий самарадорлик
Д) иқтисодий тенглик
Е) иқтисодий хавфсизлик
Ф) юқоридагиларнинг барчаси тўгри
2. Ривожланган давлатларда аҳоли жон бошига тўғри келган ЙАММ қанчани ташкил қилади.
А) 7510 доллардан кам Д) 6400 доллардан кам
Б) 7510 доллардан кўп Е) 6400 доллардан кўп
Ф) 42000 доллардан кўп
3. Ирвинг Фишер қайси назария асосчиси?
А) монетаризм Б) жискал
Д) бозор иқтисодиёти Е) микроиқтисодиёт
Ф) макроиқтисодиёт
4. Йилиги нархларнинг 50 баробардан кўп ўсиши қайси инфлятсия турига киради?
А) стагнатсия Б) дефлатсия
Д) гиперинфлятсия Е) югурувчи
Ф) судралувчи

5. Ирвинг ______ тенгламасини топинг.
А) М*В=П*Қ Б) М*С=Қ*В
Д) И=Р*р*т Е) М*Д=С*В
Ф) М*В=Д*Қ
6. Пенсияга чиққан инсон ишсизликнинг қайси турига киради?

А) мавсумий Б) таркибий
Д) фриксион Е) даврий
Ф) ҳеч қайси
7. Қуйидаги формулалардан қайси бири нотўгъри?
А) ЙАММ=ЙАИМ+Е-И Б) СИМ=ЙАИМ-А
Д) СММ=ЙАММ-А Е) ЙАММ=ЙАИМ-Е+И
Ф) ЙАИМ=СИМ+А
8. Қуйидагиларнинг қайси бири ЙАММ таркибига киритилади?
А) уй бекасининг оиладаги хизмати
Б) қўшнидан сотиб олинган эски автомобил баҳоси
Д) сотиб олинган янги аксия
Е) китоб дўконидан сотиб олинган янги дарслик
Ф) қўшма корхона чет эл маблагъи эвазига ишлаб чиқарган товар қиймати
9. Ҳар қандай давлат иқтисодиёти олдида қандай мақсадлар туради?
А) иқтисодий эркинлик Б) иқтисодий самарадорлик
Д) иқтисодий тенглик Е) иқтисодий хавсизлик
Ф) юқоридагиларнинг барчаси
10. Йиллик табиий ишсизлик қанчани ташкил қилади?
А) 4-5% Б) 12%
Д) 25% Е) 7%
Ф) 1-2%
11. Банкларнинг вазифаси нима?
А) пул ва қимматбаҳо қогъозлар чиқаради
Б) маблагъларни сақлайди
Д) пул қарзга беради
Е) қимматбаҳо буюмларни сақлайди
Ф) юқоридагиларнинг барчаси
12. Тижорат банклари қандай иш билан шугъулланмайди?
А) пул чиқарариш билан Б) валюта сотиш билан
Д) пул сақлаш Д) пул қарзга бериш билан
Ф) тўгъри жавоб йўқ

13.Фирма банкдан 4 йилга 25% йиллик оддий фоиз ставкаси билан 2000000 сўм олади. У қанча пулни банкка қайтаради?
А) 5000000 сўм Б) 4000000 сўм
Д) 520000 сўм Е) 480000 сўм
Ф) 7500000 сўм
14. Пул массасини ким назорат қилади?
А) ҳокимят Б) фирма
Д) фуқаролар Е) марказий банк
Ф) юридик шахс
15. Қуйидаги товарларнинг қайси бири тугал товар ҳисобланмайди?
А) сартарош хизмати Б) тикувчилик сехи омборидаги ип
Д) ошхонадаги таом Е) дўкондаги китоб
Ф) театр томошаси

16. Тугал маҳсулотни топинг.
А) трактор Б) мато
Д) ошхонадаги тоам Е) дўкондаги китоб
Ф) таотр томошаси
17. Макроиқтисодий кўрсаткичларни кўрсатинг.
А) ялпи миллий маҳсулот Б) ялпи ички маҳсулот
Д) миллий даромад Е) соф маҳсулот
Ф) юқоридагиларнинг барчаси

4-МСНИ

Мавзу: Жаҳон иқтисодиёти.

Мақсад: Ўқитувчиларнинг Жаҳон иқтисодиёт боби буйича билим, кўникма ва малакаларини мустаҳкамлаш ва текшириш.

Текшириладиган билим, кўникма ва малака елементлари.

1. Меҳнат бозорида ички кучи нархининг шаклланиши механизмини тушуниб оилш; (б)
2. Иш ҳақи миқдорига таъсир этувчи омилларни билиб олиш; (к)
3. Ишсизлик ва унинг келиб чиқиш сабабларини билиш; (б)
4. Ишсизлик даражасини содда мисолда ҳисоблай олиш; (б)
5. Ишсизлик турларини бир-биридан фарқлай олиш; (б)
6. Ишсизлик оқибатлари ҳақида тасаввурга эга бўлиш; (б)
7. Давлатнинг ижтимоий ҳимоя воситаларини билиш ва улардан фойдаланиш кўникмасига эга бўлиш; (к)
8. Давлатнинг ўзаро савдо-сотиқ қилишга ундайдиган омилларни билиш; (б)
9. Нисбий устунлик тамойилинининг моҳиятини тушуниш; (б)
10. Мамлакат иқтисодиётдаги импорт ва экспортнинг ўрнини тушуниш; (б)
11. Республикамизнинг экспорт ва импорт салоҳияти ҳақида маълумотга эга бўлиш; (б)
12. Халқаро савдога нисбатан турли хил қарашларни билиш ва уларни баҳолай олиш; (к)
13. Ташқи савдони секлаш усуллари ва уларнинг оқибатларини тушуниш; (б)
14. Халқаро савдо ташкилотларининг вазифаларини санаш; (м)
15. Валютани айирбошлаш курси ва унинг ўзгаришига сабабчи бўладиган омилларини билиш; (б)
16. Дунё миқёсидаги иқтисодий муаммоларнинг оқибатлари ҳақида тасаввурга эга бўлиши; (б)

9-синф ИВ чорак учун МСНИ топширигъи

И. Берилган саволга чорак давомида эгаллаган билимлардан фойдаланиб, имкони борича тўла ёзма жавоб беринг. Жавобингизни мисоллар ёрдамида асосланг.

Савол: Мамлакатлар ўртасидаги савдо-сотиқ хар томонлама манфаатли эканлини асосланг.

II. қуйидаги келтирилган атамаларга мос талқинларни топинг ва жавоблар жадвалини тўлдиринг.

Атама рақами 1 2 3 4 5 6

Жавоб харфи

Атамалар.

1) Тенгсизлик 3) Валюта 5) нисбий устунлик
2) Мехнат биржаси 4) Квота 6) импорт

Талқинлар.

А) давлатда бирор таварни ишлаб чиқариш муқобил қийматининг бошқа давлатларга нисбатан арзон бўлиши

Б) мамлакатнинг ишга лаёқати белгиланган иш хақи эвазига ишлашга рози, лекин иш топа олмаган ёки иш қидириб юрган фуқаролар

Д) иш берувчи корхоналар иш хақи қидириб юрган кишилароэртасидаиг воситачилик қиладиган давлат ташкилоти

Е)давлат пул бирликларининг бирлашган номи

Ф) мамлакатга четдан келтирилаётган ёки четга чиқарилаётган товар ва хизматлар хажми оэрнатилган юқори четгара

Г) чет мамлакатлардан олинган тавор ва хизматлар.

III. Қуйида келтирилган тест саволлари мазмун ва мохияти жиҳатдан енг тўгъри келдирилган жавобини топинг ва жадвални тўлдиринг.

Тест рақам лари	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Жавоб харфи																	

1. Бозор иқтисодиёоти назариясининг асосчиси

а) Давид Рекардо б) Ирвинг Фишер
д) Адам Смит е) Ернест Енпуд ф) М.Кейнс

2. експорт бу . . .

а) Мамлакатда ишлаб чиқарилган товар ва хизматларни чет мамлакатларга сотиш
б) чет елдан товар олиб келиш
Д) валята билан савдо-сотиқ қилиш

Е) ташқи савдо баланси
Ф) тўғъри жавоб йўқ
3. Импорт божининг камайтирилиши:
А) иқтисодиётни чет фирмалари рақобатидан ҳимоя қилади
Б) давлат буджетининг даромадини оширади
Д) маҳаллий товарлар сифатини оширади
Е) импортнинг ошишига олиб келади
Ф) импортнинг камайишига олиб келади
4. Протексионизм бу...
А) ишсизлик тури
Б) солиқ тури
Д) оитсензия тури
Е) савдони чеклашга қаратилган чора-тадбир
Ф) ҳаммаси тўғъри
5. Валюта...
А) бирор давлатнинг пул бирлиги
Б) ишсизлик тури
Д) конвертатсия
Е) солиқ тури
Ф) тўғъри жавоб йўқ
6. Йевро нечанчи йили муомалага чиққан
А) 1995-й Д) 2000-й
Б) 2001-й Е) 2000-й
Ф) 2002-й
7. Ким ишсиз ҳисобланади?
А) ўсмир
Б) пенсионер
Д) уй бекаси
Е) хизматдан қайтиб иш қидираётган
Ф) ҳеч қаерда ишламайдиган, банкдаги пулига яшаёт фуқоро
8. Меҳнат бозорида сотувчи...
А) корхона Б) давлат
Д) ишчи Е) меҳнат биржаси
Ф) тўғъри жавоб йўқ
9. Импорт квотаси...
А) товарлар екпортини ошириш
Б) товарлар импортини ошириш
Д) импорт ҳажмига қўйилган юқори чегара
Е) импорт ҳажмига қўйилган қуйи чегара
Ф) ташқи савдони ривожлантириш
10. Миллий валюта сўм нечанчи йилда муамалага киритилган?
А) 1999-й Б) 1994-й
Д) 1995-й Е) 1980-й
Ф) 1992-й
11. Кимлар мавсумий ишсизлар таркибига кириши мумкин?

А) шифокорлар Б) ўқитувчилар
Д) деҳқонлар Е) тадбиркорлар
Ф) ҳайдовчилар

12. Давлатлар нима сабабдан ўзаро савдо-сотиқ қилишади?

А) йер юзида ресурслар нотекс тақсимлангани учун
Б) бир давлат мутлақ устунликка эга эканлиги учун
Д) бир давлат нисбий устунликка эга эканлиги учун
Е) ўзаро манфаат борлиги учун
Ф) ҳамма жавоб тўгъри

13. Қуйидагиларнинг қайси бири иқтисодий ҳамкорлик ташкилоти ҳисобланади?

А) Йевропа Иттифоқи
Б) НАТО
Д) АСЕАН
Е) Йевроосиё иқтисодий ҳамкорлик ташкилоти
Ф) юқоридагиларнинг барчаси

14. Ўзбекистон қайси соҳа бўйича мутлоқ устунликка эга...

А) пахта етиштириш Б) ёгъоч саноати
Д) нефт Е) газ
Ф) дон екинлари ва кофе

15. Агар долларнинг япон ийенасига нисбатан курси ошса, оварми:

А) АҚСҲ товарларининг Японияга експорти ошади
Б) АҚСҲ Япония товарларининг импорти ошади
Д) АҚСҲ дан Японияга экспорт камаяди
Е) Японияда АҚСҲ товарларининг импорти ошади
Ф) АҚСҲ ва Японияда озаро экспорт ва импорт товарлари ҳажми ўзгармайди.

16. Қуйидагиларнинг қайси бири жаҳон иқтисодиёти муаммоларига кирмайди?

А) тинчликни сақлаш муаммоси
Б) атроф-муҳитнинг ифлосланиши
Д) қўшимча ташқи таъсирлар
Е) хомашё ва енергия танқислиги
Ф) озиқ-овқат танқислиги ва очлик

17. Миллий валютанинг чет эл валютасига нисбатан курси ошса...

А) импорт афзал бўлиб қолади
Б) экспорт афзал бўлиб қолади
Д) импорт ҳам, экспорт ҳ афзал бўлиб қолади
Е) импорт ҳам, экспорт ҳам афзал бўлмайди
Ф) тоэъгъри жавоб йўқ

М А В З У: Иқтисодий билим асослари фанини оқитишда янги замонавий педагогик технологиялар ва интерфаол усуллардан фойдаланиш.(2 соат назарий)

Р е ж а :

1.Иқтисодий фанларни укитиш жараёнида янги педагогик технологиялардан фойдаланиш:

2. Фикрлар хужуми (ақлий хужум).

3. Кластер технологияси.

4. Бумеранг технологияси.

5.«Иктисодчи» технологияси (авторлик).

6.”Веер» (елпигъич технологияси).

7.«Иқисодчи-рахбар» технологияси.

8.Иқтисодий таълимда рейтинг тизими.

1. **Иқтисодий фанларни укитиш жараёнида янги педагогик технологиялардан фойдаланиш:**

Бизнинг таърифимизча янги педагогик технология-бу таълим ва шахснинг ривожланишига йуналтирилган педагогик жараённинг лойиъаси. Янги педагогик технологияни асосий вазифаси-шахснинг ривожлантириш ва окитиш жараёнининг усулларини хаётга тадбик этишдир.

Янги педагогик технологияларни меъзонлари: самарадорлик, бошқариш, қайталаш. Бошқариш уз ичига режалаштиришни, лойихалаштиришни, оқиш жараёнини диагностикасини қамраб олади. Самарадорлик ўқув жараёнида аниқ шароитларда аниқ натижаларга эришишдир.

Янги педагогик технологияларни окитиш жараёнида юқори малакали, рақобатбардош оқитувчи кадрлар тайёрлаш, уларнинг касбий омилкорликларини шакллантириш, методик маъоратини котариш, оқитувчиларни янги педагогик технологиялар билан қуроллантириш болиб қолмокда.

Биз амалиётда қоллаган ва ижобий натижа берган технологиялар:

2.Фикрлар ъужуми (ақлий ъужум)

Бу усулни максади: катта микдордаги гъояларни йигиш, тиншловчиларни айни бир хил фикрлаш инерциясидан ъоли қилиш, ижодий

вазифаларни ечиш жараёнида дастлаб пайдо болган фикрларни енгишдир. Бу усул А.Ф. Осборн томонидан тавсия этилган усуллардан. Бу усулнинг асосий тамойили ва қоидаси бахс иштирокчилари ишлаб чиқган гъоялар танқидини мутлоқ тақиклаш, ъар қандай луқма ва хазил мутоибани рагъбатлантиришдир. Бу усулдан фойдаланишнинг муваффақияти коп жиъатдан педагог машгъулот рахбарига богълик.

3. Кластер технологияси.

Бу усулнинг маъноси - фикрларнинг тармоқланиши. «Кластер» технологияси - педагогик стратегия болиб, у ўқувчиларни бирон бир мавзуни чуқур органишларига ёрдам беради. Талабаларни мавзуга таъллуқли тушунча ёки аниқ фикрни эркин ва очик равишда кетма-кетлик билан узвий богъланган холда тармоқлашларига оргатади.

Масалан, биз озбек халк педагогикаси мавзусини отганда «кластер» усулидан фойдаландик. Талабаларга «озбек халк педагогикаси» хақида билган ибораларни ёзишни илтимос қиламиз. Кейин эса ъар бир иборага маънодош богъланган созларни яна ёзишни сораймиз.

Мана кластерни кориниши: (расмга қаранг)

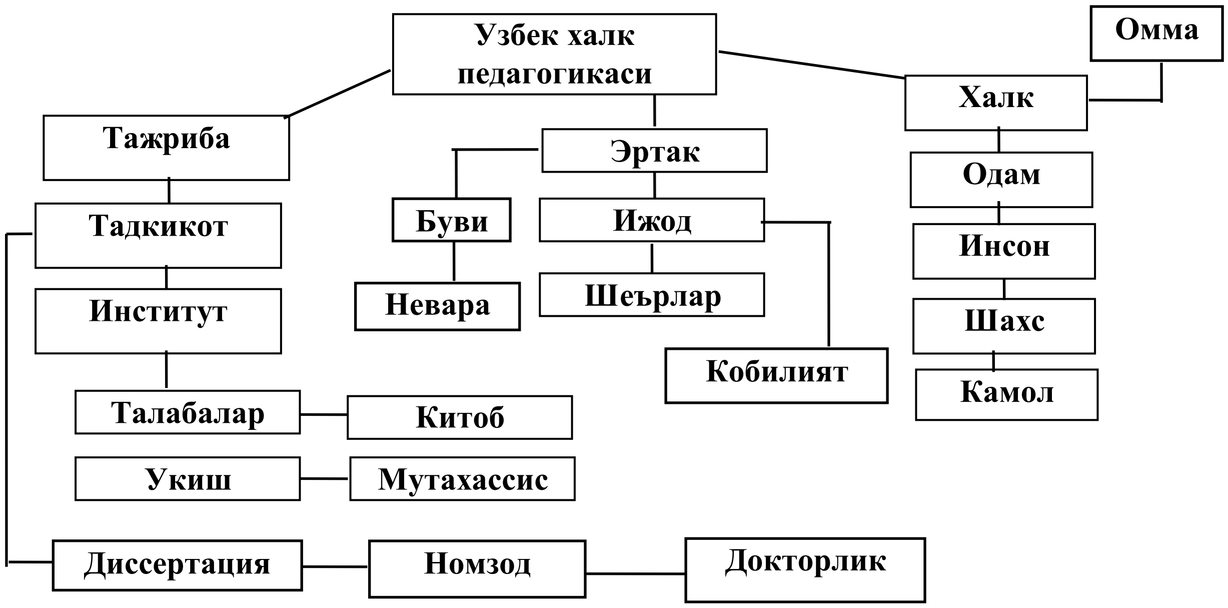

Бу усул бирон мавзуни чуқур органишдан аввал талабаларнинг фирклаш фаолиятини жадаллаштириш ҳамда кенгайтириш учун хизмат қилиши мумкин. Шунингдек, отилган мавзуни мустаъкамлаш, яхши озлаштириш, умумлаштириш ҳамда талабаларни шу мавзу бойича тасаввурларини чизма шаклида ифодалашга ундайди.

1. Бумеранг технологияси.

Ушбу технология бир машгъулот давомида окув материалини чуқур ва яхлит ъолатда органиш, ижодий тушуниб етиш, эркин эгаллашга йуналтирилган. Биз бу усулни турли мазмун ва характерга эга болган мавзуларни органишга фарқли булиб, оз ичига огъзаки ва ёзма иш шаклларини қамраб олади ҳамда бир машгъулот давомида ъар бир иштирокчининг турли топширикларни бажариши, навбат билан талаба ёки педагог ролида чикиши мумкин. Биз мавзу муаммоли, мунозарали, турли мазмунли болган мавзуларни отганда ушбу технологияни ишлатамиз. Масалан, «Педагогика- фан ёки санъатми?», «Педагогика маъорат таъсир корсатиш усуллари ва бошқалар». «Бумеранг» технологияси танқидий фикрлаш, мантиқини шакллантиришга имконият беради. Хотирани, гъояларни, фикрларни, далилларни ёзма ва огъзаки шаклларда баён қилиш коникмаларини ривожлантиради.

Бу усул қолланганда, кондаланг сороқ пайтида мунозарага киритиш мумкин эмас. Бу вақтда фақат саволлар берилади, мунозарага киришилмайди.

5. «Иқтисодчи» технологияси (авторлик).

Бу усул интерактив технология болиб, талабаларда фикрий богълиқлик, мантиқ, хотиранинг ривожланишига имконият яратади, қандайдир муаммони ъал қилишда оз фикрини очиқ ва эркин ифодалаш маъоратини шакллантиради.

Масалан, иқтисодий ибораларни педагогик терминлар билан толдириш. Талабалар ибораларни тавсия қилишади: бизнес, тадбиркор, иқтисод, ҳисобот, статистика ва хоказо. Бир иборада тухтаймиз. Масалан,

Ъ	И	С	О	Б	О	Т
И	Б	А	Г	О	Б	А
М	Р	Б	З	Г	Р	Д
О	А	О	А	Л	У	Б
Я	Т	К	К	И	Л	И
	Л		И	К	И	Р
	И			Л		
				И		
				К		

6. Веер (елпигъич) технологияси.

Бу технология мураккаб коп тармоқли, мумкин қадар муаммо характеридаги мавзуларни органишга қаратилган.

Технологиянинг моҳияти шундан иборатки, унда мавзунинг турли тармоқлар буйича бир йула шарх берилади. Айни пайтда, уларнинг ъар бири алўида нуқталарда муъокама этилади. Масалан, ижобий ва салбий томонлари, афзаллик, фазилат ва камчиликлари, фойда ва зарарлари белгиланади. Бу интерактив технология танқидий, таълилий, аниқ мантиқий

фикрлашни муваффақиятли ривожланишига, ҳамда зз гъоялари, фикрларини ёзма ва огъзаки шаклда ихчам баён этиш, ҳимоя қилишга имконият яратади.

Веер технологияси умумий мавзунинг айрим тармоқларини муъокама қилувчи кичик гуруъларнинг, хар бир қатнашувчининг, аудиториянинг фаол ишлашига қаратилган.

Веер технологияси мавзуни органишнинг турли босқичларида қолланиши мумкин:

■ бошида: оз билимларини эркин фаоллаштириш;

■ мавзунинг органиш жараёнида: унинг асосларини чуқур фахмлаш ва англаб етиш;

■ якунлаш босқичида: олинган билимларни тартибга солиш.

Ассосий тушунчалар қуйидагилар:

Аспект (нуқтаи назар) билан предмет, ходиса, тушунча текширилади.

Афзаллик-бирор нарса билан қиёслангандаги устунлик, имтиёз.

Фазилат- ижобий сифат.

Нуқсон-номукаммаллик, қоидаларга, меъзонларга номувофиклиқ.

Хулоса-муайян бир фикрга, мантиқий қоидалар бойича далилдан натижага келиш.

Таълимдан ташқари Веер технологияси тарбиявий характердаги қатор вазифаларни амалга ошириш имконини беради:

■ жамоа, гуруъларда ишлаш маъорати;

■ муаммолар, вазиятларни турли нуқтаи назардан муъокама қилиш маъорати;

■ муросали қарорларни топа олиш маъорати;

■ озгалар фикрига ъурмат;

■ хушмуомилалик;

■ ишга ижобий ёндашиш;

■ фаоллик;

■ муаммога диккатини жамлай олиш маъорати.

Машгъулотнинг ишида «Блиц-ойин», «Перекресток», «Муомила технологияси», турли иш ойинлари технологияси кабилардан хам фойдаланилади. Масалан, «Агар мен... болсам» каби.

«Муомилали таълим», «Педагогик вазиятлар» технологияларига алўида эътибор бериш зарур.

7. «Иқтисодичи-рахбар» технологияси.

Масалан «Оз-озини бошқариш», ёки «Рахбарнинг ташкилий қобилиятлари», «Замонавий тадбирлар шахси» деган мавзулар якунида биз «Иқтисодчи-рахбар» деган янги усулдан фойдаланамиз. Хар бир талабага варақлар тарқатилади, уларда - «Мен фирма директори», ёки «Мен ректор», «Мен тадбиркор», «Сиз банкир» ва ишларга яқин мазмундаги савол-харакатлар ёзилган. Хар бир озига тушган фаолиятни таърифлаб беради, мазмунини очиб беради, қандай кийинишигача гапириб беради. Жавоб берувчи тингловчилар саволлар 5-7 ошмаслиги шарт. Охирида таълил қилинган образининг иш мазмуни шароитлари, харакатлари мавжуд болади.

Бу қийин-усул талабаларни ижодий, мустақил, образли фикрлашга оргатади. Иш режасини тузиш, танқидий фикрлаш қобилиятларини ривожлантиради.

Психотехник ойинлар дидактик ойинларнинг озига хос хусусиятига эга болган тури хисобланади. Бу ойинлар окув жараёнида керак болувчи малака, хотира, фикрлаш, диққат ва тасаввур кабиларни шакллантирувчи окитиш усули ҳисобланади. Психотехник ойинлар копрок умумий малакаларни ривожлантиришга қаратилгандир.

Масалан, ўқув жараёнида билимларни тартиб-тизимига солиш уларни мустахкам эгаллашга ёрдам беради. Ахборотни тизимга солиш жараёнида талабадан диққат талаб этилади. Бунда талабага тартибсиз холда ахборот тарқатилиб, уларни маълум белги асосида гуруъларга ажратиш юклатилади.

Пресс-экспресс услубиёти асосида ташкил этилувчи ойинлар талабаларнинг билимларини мустахкамлашга ёрдам бериш билан бирга уларни хозиржавобликка оргатади. Бунинг учун окитувчи томонидан маълум мавзуга багъишланган ва қисқа жавоб талаб этувчи 10-15 та савол тузилиши лозим. Хар бир жавоб учун 2-3 сония ажратилади. Яъни талабалардан қисқа вақт ичида огъзаки жавоб бериш талаб этилади. Бу жараёнда талаба оз билган ахборот ичидан керакли жавобни тез топишни органади.

Ақлий хужум методикасининг моҳияти ҳам озига хос хусусиятга эга. Бунда берилган қиска вакт ичида маълум муаммонинг ечимини топишга қаратилгандир. Бу психотехник ойин дарс жараёнида ижодий ва ноандоза фикрлашни уйгъотади. Битта ёки бир неча гуруъ ташкил этилади ва улар олдига муаммо қойилади. Талабалар уз олдига қуйилган муаммони ечиш учун турли гояларни илгари сурадилар. Ечим вариантлари канча куп булса, танлаш жараёни шунчалик осон булади. Хар бир илгари сурилган гъояни атрофлича кориб, кенгайтирилади ва улар орасидан энг тугъри гъояни муаммонинг ечими сифатида қабул қилинади. Муаммони ечиш вақти олдиндан белгилаб олинади ва унга қатъий амал қилинади. «Ақлий ъужум» уйинни қийин вазиятлардан қутилиш чорасини тез топишга, муаммони қора билиш чегараларини кенгайтиришга, фикрлаш бир хиллигини йоқотишга ва кенг доирада тафаккур юритишга имкон беради. Бундан ташқари жамоадаги муносабатлар озгаради. Курашиш кайфиятидан ижодий ҳамкорлик кайфиятига отилади ва гуруъ янада жипслашади.

Француз психологи Эдвард де Боно ноандоза фикрлашни ривожлантиришнинг озига хос усулларини таклиф этади.

Хар бир йуналишни ана шундай синчиклаб органиш фикрлашни кенгайтиради ҳамда тогъри ечимни топишга ижобий таъсир корсатади. Муаммо анъанавий йул билан ечилгач, айнан шу муаммони «ИСК» технологиясига куйиб ечими топилганда копинча талабаларнинг хулосаларини озгарганлигини гувўи боламиз.

Яна бир психотехник ойин технологиясини мисол келтирамиз. «АВИ» яъни алгътернатива, вариантлар, имкониятлар каби тушунчаларни англатади. Бу ойин муаммони хал этишда қабул килинган ечимни алгътернативасини

топиш, вариантларини қидириш ва мавжуд имкониятларни ҳисобга олиш малакасини ҳосил қилишга қаратилган.

Муаммонинг бундай йул билан таълил этилиши мавжуд болган воқеликни толиқрок тушунишга, муаммонинг янги ечимларини топишга ёрдам беради. Тингловчиларнинг ижодкорлигини ва фаоллигини оширади. Турли хил иқтисодий муаммолар шу йул билан таълил этилганда тинговчиларнинг билимини кенгайиши ва чуқурлашиши аниқланади.

8.Иқтисодий таълимда рейтинг тизими.

Хозир орта махсус таълими соҳасида иқтисодий фанларни оқитиш, иқтисодий таълим-тарбия, озлаштирилган иктисодий билимлар даражасини янги педагогик технологияларга суянган ҳолда ташкил қилиш, баъолаш, иқтисодий фанлар буйича янги окув дастурларини яратиш муҳим муаммолардан биридир. Шу оринда айтиш керакки, иқтисодий тарбия тизимини ишлаб чикишда узликсизлик, яхлитлик ва богълиқликни таъминловчи «босқичли таълим» концепцияси тавсия этилди. Концепция негизида мактабгача таълим соҳасида озлаштирилган элементар иқтисодий таълим-тарбиядан то иқтисодий маданиятлилик даражасигача болган жараён эди. Бу жараён тарбияланувчиларга иктисодий тайёргарлик, иктисодий тафаккур, фикрга эгалик, иқтисодий онг ва иқтисодий маданиятлилик каби сифатларни камолга етказишни талаб килади.

Маълумки, билимларни назорат қилиш ҳамда баъолашнинг рейтинг тизимига отилгунича қадар орта махсус, касб-ъунар таълимида окув жараёни фақат окитувчининг маъоратига асосланган болиб, билим олишни окувчининг фаоллиги, ижодий меҳнати асосида ташкил этишга имкон бермас эди, берилаётган билимлар миқёси ошиб бораётган болса ҳам, укувчининг бу билимларни узлаштириш даражаси талаб доирасида эмас эди. Буъол таълим жараёнига ўқувчиларни бир хил узлуксиз билим олишга ундайдиган, улар олган билимларни жаъон талаблари даражасига етказиш имконини берадиган янги педагогик технологиялар ва таълим услубларини жорий қилишни тақозо этди. Шу максадда олий таълимдан сонг, орта махсус, касб-ъунар таълими тизимида ҳам билимларни назорат қилиш ва баъолашнинг рейтинг амалиётига отади, унинг низоми қабул қилинди.

Рейтинг тизимида иқтисодий билимларни коп босқичли назоратини амалга ошириш ва баъолашда асосий услублардан бири услубий жиъатдан тогри тузилган тестлардан фойдаланишдир. Тест синовларини ишлаб чиқишда услубиёт дидактик тестология назариясини ташкил этади.

Мисол, Америкада (Пристонда) тестлар ишлаб чиқиш сифатини аниқлаш, андозалаштириш ва услубиёт масалалари билан шугъулланувчи «педагогик тестлаш хизмати»да 2300 ходим-фан докторлари ҳамда 200 га яқин фан магистрлари фаолият корсатмокда.

Хулоса. Мавзуни окитиш давомида асосий эътибор: Иқтисодий фанларни окитиш жараёнида янги педагогик технологиялардан фойдаланиш:

Фикрлар ъужуми (ақлий ъужум). Кластер технологияси. Бумеранг технологияси. «Иқтисодчи» технологияси (авторлик). Веер (елпигич) технологияси. «Иқтисодичи-рахбар» технологияси. Иқтисодий таълимда рейтинг тизими каби масалаларга эътибор қаратилган.

Таянч иборалар: педагогик технология, интерактив методлар, дарс жараёнида қўлланиладиган услублар, технологиялар, иқтисодий фанларни окитиш жараёнида янги педагогик технологиялардан фойдаланиш: Фикрлар ъужуми (ақлий ъужум). Кластер технологияси. Бумеранг технологияси. «Иқтисодчи» технологияси (авторлик). Веер (елпигич) технологияси. «Иқтисодичи- рахбар» технологияси. Иқтисодий таълимда рейтинг тизими.

Такрорлаш учун саволлар.

1. Иқтисодий фанларни оқитиш жараёнида янги педагогик технологиялардан фойдаланиш йўллари хақида гапиринг.
2. Фикрлар хужуми (ақлий хужум).
3. Кластер технологияси.
4. Бумеранг технологияси.
5.«Иқтисодчи» технологияси (авторлик).
6. Веер (елпигич) технологияси.
7.«Иқтисодичи-рахбар» технологияси.
8. Иқтисодий таълимда рейтинг тизимининг ижобий тамонлари нималардан иборат.

Адабиётлар

1. У. Махкамов, Н. Тилабова, Ш. Тилабоева. Педагогик махорат. Т-2003
2. Подласқй И. П. Педагогика . Москва ,1999.
3.Психология и педагогика. Под.ред. А.А.Радугина. Москва 2003.
4.«Педагогика» В.А.Сластенин, И.Ф.Исаев, А.И.Михенко, Е.Н.Шиянов. Москва. «Школгъная пресса». 2004
5. М. Очилов Янги педагогик технологиялар. Карши. «Насаф”, 2002.
6. Е.Н. Пронина, В.В.Лукашевич. “Психология и педагогика”. Учебник для студентов ВУЗов. Издателгъство «Элит», Москва 2004.
www. inter – pedaғoғika. ru.
www. ise. iip.net.
www.scxool. edu. ru.
www. ppsй.ru.
www.ppf.uni.udm.ru
www. inter – pedaғoғika. ru.

www. ppsй.ru.

Мавзу: “”Ўзбек модели ҳамда Ислоҳотларнинг маънавий мезони”. (2 соат назарий)

РЕЖА:

1. **Бозор иқтисодиётига отиш зарурияти ва унинг асосий йоналишлари. Бозор иқтисодиётига отишнинг Озбекистон модели.**

2.Бозор иқтисодиётини тартибга солишда давлатнинг роли ва вазифалари.

3.Ислоҳотлар ва уларнинг манавий мезони

1.Отиш даври назарияси. Бозор иқтисодиётига отиш – барча мамлакатларга хос умумий жараён. Режали иқтисодиётдан бозор иқтисодиётига отишнинг хусусиятлари. Отиш даври иқтисодиётнинг асосий белгилари. Коп укладли характери. Иқтисодий эркинлик, иқтисодиётнинг турли секторлари ортасидаги бозор муносабатлари. Режали алоқаларнинг чекланганлиги, бозор иқтисодиётига отишнинг миллий моделлари. Бозор иқтисодиётига отишнинг «Озбек модели»нинг хусусиятлари.

Озбекистонда иқтисодий ислоҳотларни амалга ошириш концепцияси ва стратегияси. Отиш давридаги иқтисодий сиёсатнинг бош принципи. Ислоҳотнинг босқичлари ва унинг вазифалари. Иқтисодиётда давлат ва нодавлат тизими секторлари. Озбекистонда бозор иқтисодиётининг ва инфратузилмаларининг яратилиши. Иқтисодиётда барқарорлик ва таркибий озгаришларни таминлаш. Инвестиция муаммолари. Сомнинг барқарорлигини таминлаш усуллари. Молия ва кредит сиёсати. Аҳолининг табақаланиши. Аҳолини кучли ижтимоий ҳимоялаш сиёсати. Бозор иқтисодиётига отишнинг «Озбек модели»ни роёбга чиқариш амалиёти.

Иқтисодиётни тартибга солишнинг моҳияти ва зарурлиги, иқтисодиётни тартибга солишнинг классик, монетаристик, кейнсча моделлари.

2.Иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солишнинг мақсади. Давлатнинг иқтисодий вазифалари, бозор муносабатлари қатнашчиларини хуқуқий ҳимоялаш, рақобатчилик муҳитини вужудга келтириш, ресурслар,

маҳсулотлар ва даромадларни қайта тақсимлаш, иқтисодиётнинг ва пул муомаласининг барқарорлигини таминлаш, ташқи иқтисодий фаолиятни тартибга солиш.

Давлатнинг макроиқтисодий тартибга солишнинг бевосита, билвосита усуллари ва шакллари. Давлат буюртмалари ва давлат харидлари. Давлат томонидан молиялаштириш, субсидиялаш, дотациялаш ва трансферт толовларини амалга ошириш механизми. Отиш даврида давлатнинг иқтисодий ислоҳотчи сифатида амал қилиши.

3.Биз оз мустақиллигимизни қолга киритиб, янги тараққиёт йолига қадам қойганимиздан сонг халқимизнинг хоҳиш-иродаси, асрий-орзу-интилишларига таянган ҳолда, шоро давридан оғир мерос болиб қолган мамурий-буйруқбозлик тизимини тубдан ислоҳ қилиш, унинг орнида моҳият эотибори билан бутунлай янги – эркин бозор муносабатларига асосланган ҳуқуқий давлат, демократик жамият барпо этишни оз олдимизга мақсад қилиб олдик. Табиийки, бу мақсадга эришиш учун қандай стратегик йол, ислоҳотларнинг қандай шакл ва усули мақул экани ҳақида олимлар ва мутахассислар, кенг жамоатчилик, эл-юртимиз вакиллари билан биргаликда атрофличамуҳокама қилинди. Бу борада тараққий топган давлатлар мисолида озини оқлаган илғор тажрибаларни чуқур органилди.

Энг муҳими, халқимизнинг ҳаёт тарзи, миллий анана ва қадриятларимизни, аҳолининг руҳи, ва кайфиятини ҳам ҳар томонлама ҳисобга олдик. Чунки ҳар қандай ислоҳотнинг пировард натижаси аввало унинг заруратини аҳолининг кенг қатламлари қай даражада тушуниши ва қоллаб-қувватлаши, бу озғаришларнинг инсон ҳаётига, унинг фаровонлигини оширишга корсатадиган амалий тасири билан олчанади. Ана шу ҳақиқатдан келиб чиққан ҳолда, одамларга ислоҳотларнинг мано-моҳиятини аниқ-равшан тушунтириб бериш, шу асосда жамият азоларида ишонч уйғотиш, уларни бунёдкорлик сари сафарбар этиш муҳим аҳамиятга эга.

Ана шундай кенг миқёсдаги органиш ва ҳар томонлама изланишлар натижасида биз бугунги кунда бутун дунёда озбек модели сифатида тан олинган тараққиёт моделини ишлаб чиқдик.

Бу моделнинг асосий тамойиллари – яни,
-иқтисоднинг сиёсатдан холи экани,
-давлатнинг бош ислоҳотчи болиши,
-қонун устуворлиги,
- кучли ижтимоий сиёсат,
- ислоҳотларни тадрижий асосда босқичма-босқич амалга ошириш принциплари барчамизга яхши аён.

Такидлаш жоизки, бугун ҳаётда озини толиқ оқлаган бу моделнинг негизида авваламбор ҳаётга реалистик қараш, прагматик ёндашув мужассам, десак, айни ҳақиқат болади.

Ёш давлатмиз мураккаб синов кунларини бошидан кечираётган бир пайтда, қанчалик қийин болмасин, биз фақат оз куч ва имкониятларимизга таяниб ва суяниб иш тутишга мажбур эдик.
Ана шундай вазиятда кщплаб откир ва кескин саволларга жавоб излаш ва топишга тоғри келди.

Масалан, қайси давлат бизга қанча ва қандай шартлар билан сармоя ва қарз беради? Қарз берган давлатларнинг сиёсий шартлари болмайдими? Бировдан қарз олиб, кейин унинг сиртмоғига тушиб қолмаймизми? Олган қарз-кредитларимиз бойнимизда оғир юк болиб қолиб кетмайдими?

Қарз олиш осон, бу ҳаммамизга малум, лекин уни бир кун келиб толаш ҳам керак. Биз фақатгина бугунги кунни эмас, балки эртамизни, келажак авлодларни ҳам кўлашимиз керак. Биз ҳозир хато қилиб қойсак, фарзандларимиз келажакда қоқилиб қолишини ҳисобга олмасак, бу катта гуноҳ болади.
Бугун, орадан неча йиллар отганидан кейин озиган хос миллий тараққиёт йолини танлаган дастлабки даврни коз олдимизга келтирадиган болсак, бизнинг ислоҳотлар сиёсатимизда манавий мезонлар доимо хал ыилувчи омил бщлиб келаётгани янада яыыол аён болади. Оша пайтда собиқ иттифоқ ҳудудидаги айрим мамлакаталрда "шок терапияси" деган усул билан бир сакраб бозор иқтисодиётига отиш ёки алоҳида бир давлатда "демократия оролчаси" барпо этиш ҳақида қанча-қанча шов шувлар котарилган эди.

Бугун табиий савол туқилади: қани оша даоволарнинг амалий натижаси ? қани оша бутун-бутун халқлар ва мамлакатларга мисли корилмаган бахтли ҳаёт, фаровонлик вада қилган зотлар?

Оша пайтда собиқ совет ҳудудида эндигина мустақиллика эришган ёш давлатларга нисбатан айрим қудратли мамлактлар ва сиёсий марказларнинг манфаатларига жавоб берадиган ана шундай таги пуч тавсияларни таклиф қилиш, уларни турли йоллар билан жорий этишга уриниш ҳаракатлари ниҳоятда кучайган эди. Бундай кескин бир шароитда яккаю ягона тоғри йолни адашмай танлаб олиш ва уни ҳар қандай хуружлардан қатиян ҳимоя қилиш осон эмас эди.

Биз ошанда четдаги "маслаҳатчи" ларнинг "доно кенгашлари"дан эмас, балки халқимизнинг хоҳиш-иродаси, юртиимздаги ҳақиқий вазиятдан келиб чиққан ҳолда оғир-вазминлик билан, ҳар томонлама чуқур ойлаб сиёсат олиб бордик.
Албатта, мураккаб отиш даврида бошқа копгина муҳим вазифалар қатори, халқимизнинг бугунги ва эртанги ҳаёти, унинг манавий оламига зарар етишига, ижтимоий адолат тамойилларининг бузилишига, жумладан, аҳолининг бир қисми ота бойиб, аксарияти ота қашшоқликка юз тутишига йол қоймаслик масаласи ҳам доимо диққат-эътиборимиз марказида турди.

Аслида, ҳар қандай ислоқотнинг энг муқим самараси аввало халқнинг манавий-руҳий қарашларидаги янгиланиш жараёнлари, унинг онгу тафаккурининг юксалиши, мамлакатда, юз бераётган озгаришлар унинг ҳаётига, тақдирига дахлдор болганлигини чуқур ъис ыилиши ва шундан хулоса чиқариши билан белгиланади. Биз амалга оширилаётган

ислўотларимизда ана шундай натижалари эришиш учун барча щзгариш ва янгиланишларнинг марказига инсон ва унинг манфаатларини қойдик. Шунинг учун ҳам бугунги кунда ана шу жараёнларнинг моҳиятида ислоҳот-ислохот учун эмас, аввало инсон учун, унинг фаровон ъаёти учун хизмат қилиши керак, деган маысад мужассам эканини ва уннинг амалий ифодасини барча сўаларда кориш, кузатиш қийин эмас.

Агарки биз мутақилликка эришганимиздан сонг босқичма-босқич ривожланиш йолини эмас, балки “шок терапияси” деб ном олган инқилобий сакраш йолини танласак, энг қийин вазиятларда аксарият аҳолимиз қандай ахволга тушиб қолган бщлар эди? Ҳеч шубхасиз, стихияли, тарзда юз берадиган шиддатли озгаришлар тофонида одамларнинг моддий турмуш шароити кескин ёмонлашиб, уларнинг ҳаёт тарзи, аҳлоыий қадриятлари, миллий-манавий қиёфаси бутунлай издан чиқиб кетиши ҳеч гап эмас эди. Бир соз билан айтганда, бундай бирёқлама сиёсат ҳеч кутилмаган оыибатларга, щрнини юз йилларда ъам тщлдириб, ыоплаб бщлмайдиган оьир йщыотишларга олиб келиши муыаррар эди.

Шунинг учун ҳам биз, четдан ҳар қанча таклиф ва тавсиялар, ҳатто талаблар ощлмасин, ҳечқыачон инқилобий сакрашлар йолидан бормадик. Юртимиздаги бугунги тинч ва осойишта, бунёдкор ҳаёт, барқарор тараққиёт бундай ёндашувнинг нақадар тоғри болганини ва узоқни козлаганини коплаб соҳалардаги ижобий натижалар мисолида тасдиқлаб бермокда. оша масулиятли пайтларда, биз кескин ижтимоий ларзаларга олиб келадиган ҳар қандай инқилобий ҳаракатларга қаршимиз, бизнинг тадрижий ривожланиш тамойилларига асосланган оз йолимиз бор ва бу йолдан ҳеч қачон қайтмаймиз, деб айтган қатоий созимиз, мустаҳкам позициямиз албатта бугун оз хосилини бермокда.

Бизнинг ислоҳотлар давомида наинки моддий фаровонликка, айни пайтда манавий юксалишга ҳам эришишни озимиз учун асосий мезон деб билганимиз умумий тараққиётимизда бир томонга оқиб кетмаслик, жамият ҳаётида сув билан ҳаводек зарур болган мувозанат ва барқарорликни таминлашда муҳим аҳамият касб этмокда

Чунки бозор иқтисодиёти ҳамма нарсани жойига қояди, деган енгил-елпи қарашга итоат қилиб, фақат моддий бойлик ортидан қувиш-халқимизнинг азалий орзу-интилишларига ҳам, инсонийлик билан йорилган миллий қадриятларимиз моҳиятига ҳам тоьри келмас эди. Шу боис ислоҳотларни амалга оширишда манавият ва иқтисодиёт бир-бирини қувватлаб, озаро тасирланиб, ривожланиб боради, деган қоидани озимиз учун дастуриламал сифатида белгилаб олдик.

Манавият ва иқтисодиёт соҳасининг минглаб ҳаётий масалалар, табир жоиз болса, жонли ришталар орқали щзаро чамбарчас боғланиб кетганини инобатга олиб, халқимизнинг руҳияти, турмуш тарзи, қадимий урф-одат ва ананаларимизга ҳар томонлама мос болган ислоҳотлар йолини танладик.

Айниқса, отиш даврида давлатнинг бош ислоҳотчи сифатидаги ролини ислоҳотларни жорий этишнинг асосий шарларидан бири тариқасида қатоий белгилаб олганимиз иқтисодиётнинг универсал талаб ва мезонларини

миллий маонавиятимиз хусусиятлари билан уйғунлаштиришда ғоят муҳим аҳамият касб этди.

Малумки, мустабид тузум давридаги иқтисодиёт бирёқлама ривожланган, мамурий-буйруқбозлик усулига асосланган болиб, халқнинг манавий қарашлари ва интилишларидан йироқ эди. Ана шундай мушкул бир вазиятда давлатнинг ислоҳотчилик ролини тан олмаслик, бу масалани озиболарчилик ҳолатига ташлаб қойиш – эски тизимдан қолган ночор ва хаста иқтисодиёт оз-озидан эркин бозор иқтисодиётига, совет жамияти эса демократик жамиятга айланиб қолади, деб хомхаёл қилиш билан баробар эди.

Шу оринда такидлаш жоизки, демократия аввуломбор манавий мезонлар асосида бошқариладиган, кучли ҳуқуқий давлат, кучли фуқаролик жамияти демакдир. Айтиш мумкинки, ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти демократиянинг озаро узвий боғлиқ болган икки жиҳати икки қанотидир. Айнан шу боис биз “Кучли давлатдан-кучли жамият сари” концепциясини ишлаб чиқдик ва бу ғояни изчил амалга ошириш масаласига биринчи даражали аҳамият қаратиб келмоқдамиз

Эотиборли томони шундаки, ислоҳотларнинг дастлабки босқичидан бошлаб ҳозирги қадар кенг коламли сиёсий, иқтисодий-ижтимоий дастур ва режаларимизнинг барчасида халқимизнинг манавий ҳаёти, билан боғлиқ масалалар алоҳида устувор йоналиш сифатида кун тартибига қойилмоқда.

Табиийки, бир тизимдан иккинчи тизимга отиш жараёнида одамлар онгида, жамият мафкурасида туб озгаришлар содир болади. Бироқ, бази бировларнинг ҳадиксираб, эркин бозор шароитида манавий-аҳлоыий қадриятларнинг қиммати тушиб кетади, маданият иккинчи даражали нарсага айланиб қолади, деган хавотирлари оринсиз экани Озбекистондаги бугунги озгаришлар мисолида яна бир бор яққол аён болмоқда. Ҳозирги кунда мамлакатимизда давлат бюджетининг 50 фоизидан зиёди ижтимоий соҳага йоналтирилгани ҳам буни тасдиқлайди.

МАВЗУ: КАСБ ҲУНАРГА ЙЎНАЛТИРИШ
(4 соат назарий)

Р Е Ж А :

1. Ўқувчиларни касбий танловга таййорлаш

2. Умумий орта таълим мактабларида фанларни оқитиш

3. жараёнида касб- ҳунарга йоналтириш ишларини ташкил қилиш ва уни амалга ошириш

4. Иқтисодий билим асослари дарсларида ўқувчиларни касб-хунарга йўналтириш

Касб ҳунарга йоналтириш.

Ўқувчиларни касбий танловга таййорлаш

Осиб келаётган ёш авлодни касб- ҳунарга йоналтириш, касб танлашга тайёрлаш бутун ижтимоий муъит томонидан педгоглар, касб- ҳунарга йоналтирувчи мутахассислар, амалиётчи психологлар, оқитувчилар, ота-оналар,педагогик жамоалар вакиллари ва оммавий ахборот ва тарбиявий таъсир корсатувчи тизим сифатида қаралади.

Ўқувчиларни дастлабки касбий танловга ва уларни келгуси касбий озлигини англашларига мақсаадли тайёрлаш ъозирги замон умумий орта таълим мактабининг асосий вазифаларидан бири ҳисобланиб, касб- ҳунарга йоналтириш тадбирлари мажмуасини этиш ва амалга ошириш орқали оз ечимини топоди ҳамда оз ичига касбий маърифат, касбий маслаъат, касбий машгъулотлар, тенинглар, ўқувчиларни психологик- педагогик ташхис қилиш кабиларни оз ичига олади. Шу билан бир қаторда оқитувчиларнинг оқитиш фаолияти ва умумий орта таълим мактабларида улар томонидан ўқувчилар билан олиб борилаётган машгъулотлар касб- ҳунарга йоналтириш ишларида катта имкониятлар беради.

Касб- ҳунарга йоналтириш ишлари ва ўқувчиларнинг онгли равишда касб- ъунар танлашларининг самарадорлиги коп жиъатдан қуйидаги омилларга богълиқ болади:

1) Ъар бир ўқув фанини оқитишни ташкил қилиш ва режалаштиришда нафақат дидактик(ўқув) ва тарбиявий(ривожлантирувчи) мақсад вавазифаларни, балки махсус касб- ҳунарга йоналтирувчи мақсад ва вазифалар баён қилинса;

2) Фанларни оқитиш машгъулотларида оқитувчилар томонидан ъар бир ўқув фанининг келгусидаги орта маъсус, касб- ъунар ва аниқ касбий таълимни олишдаги, маълум ихтисосликни эгаллашдаги қиммати ва аҳамияти ифодалаб берилса;
3) Дарс мавзуларини тушунтиришда унинг аниқ мазмунини маълум касб- ъунарлар ва касбий фаолиятнинг ёки бажарилаётган ишнинг элементлари билан богълаб олиб борилса;
4) Турли мактаб предметларини оқитиш жараёнида (юқори синфларда) ўқувчиларда нафақат нуфузли таълим турлари ва тайёрлов йоналишлари, балки, уларнинг қизиқишлари, мойилликлари в қобилиятларини мустақил ъаёт ва фаолиятларни истиқболда руёбга чиқариш имконини берадиган, меҳнат бозорида энг коп талаб қиланидиган касб- ъунарлар тогърисидаги тасаввурлар шакиллантирса.

Бу шароитларни таъминлашда, касб- ҳунарга ишлари мактабда умумий орта таълим жараёнидаги етакчи асослардан бирига айланади. Ъар бир ўқувчининг шахсий ўқув фаолиятини ташкил қилишда ёрдам беради ва унинг таълим олиш сабаблари, нимага интилиши, келгуси ъаётда ким болиши каби саволларга жавоб беради.

Умумий орта таълим мактабларида фанларни оқитиш жараёнида касб- ҳунарга йоналтириш ишларини ташкил қилиш ва уни амалга ошириш

Назаримизда, умумий орта таълим мактабларида фанларни оқитиш жараёнида касб- ҳунарга йоналтириш ишларини ташкил қилиш ва уни амалга ошириш, дарсларда қоллаш учун махсус дастурлар. Илмий-методик ва амалий тавсиялар, методик қолланмалар ишлаб чиқиш зарур. Бу йоналишда «Ўқувчиларни касб- ҳунарга йоналтириш ва психологик – педагогик Республика ташхис Маркази»нинг бош тажриба- синов майдони болган «Республика ўқувчиларни касб- ҳунарга йоналтириш ва профилли меҳнат таълимига ихтисослаштирилган лицей» базасида маълум ишлар бошлаб юборилган.

Лицейдаги тахлми жараёни келгуси касбий мунасабатлар иштирокчиси сифатларини шаклланиши, касб- ъунарларни онгли равишда танлаш ва касбий озликни англаш вазифалари билан узвий богъланган ҳолда олиб бориладаи. Бунда, касб- ҳунарга йоналтириш ва психология шунингдек,меҳнат таълими дарсларига алўида аҳамият берилади. Педагоглар, касб- ҳунарга йоналтирувчилар ва амалиётчи психологлар томонидан амалга ошириладиган «Узлуксиз касб- ҳунарга йоналтириш дастури» фанларнинг оқитишнинг бутун даврини учта босқичга болади.

<u>Биринчи босқич (1- 4 синфлар- бошлангъич таълим)</u>

Пропедевтик босқич ҳисобланади.У бошлангъичсинф ўқувчиларида билиш, ойин, ижтимоий фойдали меҳнат фаолиятида бевосита иштирок этишга асосланган, меҳнатга яхши муносабатда болиш, унинг инсон ъаёти

ва жамиятда тутган орни, ота- онанинг касбига қизиқишининг шаклланиши орқали ифодаланади.

Иккинчи босқич (5- 6 синфлар)

«изланувчан ҳимоялаш ёки ташхислаш» босқичи деб номланади.

Бу босқичда осмирларда касбий йоналганлик- оз қизиқишлари. Мойииклари ва қобилиятларини англаб етиши, касб- ъунартанлаш ва жамиятда оз орнини топиши, ижтимоий қадриятларнинг шаклланинши юз беради.

Учинчи босқич (7- 8 синфлар)

Ижтимоий мослашув ва касбий мавқени режалаштириш босқичи.

Бу давр касбий озликни англаш, аниқ бир касб- ъунарни танлашнинг шахсий мазмуни, қадриятлар тогърисидаги тасаввурларнинг фаолия соҳасини танлашад уни жамият мақсадлари билан тақослай олиш билан характерланади; озликни англаш ва оз устида ишлаш коникмалари, маълум касбий фаолият соҳасидаги зарурий билим ва малакалар, уни эгаллаш тогърисидаги тасаввурларнинг шаклланиши роқали характерланади.

«Касблар олами» билан болалар синфдаёқ танишадилар. Аста секин улар билим доирасининг кенгайиб бориши билан 5-6 синфларда мақсадли касб ҳунарга йоналтиришва психологик машгъулотларда отилади. Бу ўқувчиларнинг 7-9 синфларда онгли равишда касбий озлигини англашга олиб келади.

Иқтисодий билим асослари дарсларида ўқувчиларни касб-хунарга йўналтириш

Предметлар бойича оқиш жараёнида, масалан иқтисод дарсларида ўқувчилар иқтисодий сўа касблари менежер, маркетолог, иқтисодчи касблари билан танишадилар. Бу касблар тогърисидаги маълумотлар ўқувчиларга турли метод ва усуллар орқали етказилади.Булар таянч конспектлар, иш ойинлари, лабораториялар, ақлий тренинглар, фаоллаштирувчи топширқ ва муаммоли вазиқалардир.

Таянч конспектларнинг роли ўқувчиларга асосий иқтисодий тушунчалар тогърисидаги тартибга солинган ва тизимлашган маълумотларини етказишдан иборат. Конспектлар ўқувчиларга эркин бозор муносабатларининг иқтисодий назариясини тушунишларига, амалий иқтисод ва бизнес операциялар билан яқиндан танишишдан, касбий муносабатларда бевосита иштирок этиш имкониятларини беради. Ўқувчилардакасбий коникмаларнинг шаклланишида амалиётлар ва иш ойинлари асосий орин тутади. «Самарали корхона» ойинида ўқувчилар бозор иқтисодиёти шароитида ишлаб чиқариш ва маҳсулотлар алмашинуви жараёни билан танишадилар.

Иқтисодий лаборатория касб - ъунарларни эгаллашда муҳим орин тутади. У статистик маълумотларни қайта ишлаш учун зарур болган жадваллар билан ишлаш, бир нечта иқтисодий параметрлар ортасидаги

озаро богълиқликни акс эттирувчи графиклар тузиш, иқисодий мазмундаги тасвирлвр билан ишлаш кабиларни оргатади. Бу лабораторияларнинг таркибий қисмлари иқтисодчи фаолиятидаги воситалар ҳисобланади.

Ўқувчиларга мавжуд плакатлар, моделлар, мултимедия материаллари ва бошқа воситалардан фойдаланиб жавоб бериши мумкин болган қизиқарли саволлар берилади. Бутун синф жамоаси бунда фаоллашади, бир- бирларининг жавобларини диққат билан тинглайди вакузатиб боради, хатоларини тогъирлайди, толдиради. Машгъулот якунида оқитувчи томонидан хулоса ясалади ва ўқувчиларга олган билимларини тартибга солиш бойича тушунтиришлар берилади. Бундай машгъулотлар ўқувчиларда билишга интилишни фаоллаштиради, ушбу йоналишга болган қизиқишларини орттиради, касб- ҳунарга йоналтириш ишларида муҳимаҳамият касб этади.

Юқоридаги мисоллар асосан юқори синф ўқувчилари билан олиб борилади, касб- ҳунарга йоналтириш ишлари қанча эрта бошланса, шунчалик яхши самара беради ва ундан етарлича татқиқ этилмаган, керакли материаллар ишлаб чиқилмаган.

ФВПКҚТМОИ “Табиий фанлар таълими” кафедрасининг йиғилиш

Б А Ё Н Н О М А С И

31.12.2008 й — Фарғона ш.

қатнашдилар: Кафедра мудири ва аъзолари

<u>КУН ТАРТИБИДА:</u>

1. Вазирликнинг 2008 йил 28 ноябрдаги “Халқ таълими вазирлиги тизимидаги педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш

институт (марказ)лари фаолиятни танқидий тахлил қилиш натижалари хамда уни такомиллаштиришга қаратилган чора-тадбирлар тоғрисида”ги 11/1-сонли хайъат қарорининг ижросини таъминлаш ҳақидаги буйруғини кафедрада ишлаб чиқиш.

2. “Табиий фанлар таълими” кафедрасининг 2009 йил учун оқув мавзу режаси ва маъруза матнларини ўзгартириш тоғрисида.

ЭШИТИЛДИ:

Биринчи масала юзасидан кафедра мудири в/б М.Пайзиева сўз олиб, институтнинг 2008 йил 30 декабрдаги 122-сонли “Халқ таълими вазирлиги тизимидаги педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институт (марказ)лари фаолиятни танқидий тахлил қилиш натижалари хамда уни такомиллаштиришга қаратилган чора-тадбирлар тоғрисида»ги 11/1-сонли Хайъат қарори ижросини таъминлаш ҳақида”ги буйруғининг мазмун, мохиятини кафедра оқитувчиларига тушунтириб беришди. Халқ таълими вазирлиги томонидан 2008 йилнинг 3 ноябрида қабул қилинган 195-ХБ-сонли буйруғи асосида тасдиқланган ишчи гурухи томонидан Озбекистон Республикасининг “Таълим тоғрисида”ги қонун ва кадрлар тайёрлаш миллий дастурини хаётга тадбиқ этиш бўйича вазирлик тизимидаги А. Авлоний номидаги халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш марказий институти, Жиззах ва Қашқадарё вилоятлари педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш инсититутлари фаолиятидаги аниқланган камчиликлардан хулоса чиқариб оз фаолиятларини танқидий кориб чиқиш ва шунга охшаш камчиликларни бартараф этиш бойича чора-тадбирлар белгилаш кераклигини таъкидлаб отишди. Методика кабинетлари билан озаро мақсадли хамкорликни йолга қойиш, уларнинг узвий фаолият олиб боришларини тамъминлаш бойича шартномалар тузиш хақида алохида гапириб тўхталиб отди.

Иккинчи масала юзасидан кафедра катта оқитувчиси Т.Хасанова соз олиб, 2009 йил учун оқув мавзу режалардаги методика соатлари 50 соатни (20 соат назарий, 30 соат амалий) ташкил қилиши ва ушбу оқув мавзу режага асосланиб, ҳар бир фандан маъруза

матнларга ўзгартиришлар киритиш ҳақида гапириб ўтдилар.

Юқоридагиларни бажариш мақсадида

ЙИҒИЛИШ ҚАРОР ҚИЛАДИ:

1. Вазирликнинг 2008 йил 28 ноябрдаги “Халқ таълими вазирлиги тизимидаги педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институт (марказ)лари фаолиятни танқидий тахлил қилиш натижалари хамда уни такомиллаштиришга қаратилган чора-тадбирлар тоғрисида”ги 11/1-сонли хайъат қарорининг ижросини таъминлаш ҳақидаги буйруғи кафедра ходимлари томонидан ишлаб чиқилсин.
2. 2009 йил учун оқув мавзу режалардаги методика соатлари 50 соатга молжаллаштирилишини тасдиқлаш.
3. Ҳар бир фан йўналишида ёзиладиган маъруза мантларни оқув мавзу режага асосланиб,озгартиришлар киритиш.
4. Ушбу буйруқ бажарилишини назорат қилиш кафедра мудири в/б М.Пайзиева зиммасига юклатилсин.

Кафедра мудири в/б: М.Пайзиева
Котиба: Т.Хасанова